

T.C.
KONYA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KIRSALI TANIMLAMAYA YÖNELİK BİR
DENEME:TR22-TR52-TRB2 NUTS II BÖLGELERİ
ÖRNEĞİNDE BİR İNCELEME

Berçem Cemre YETİŞKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Kasım, 2022
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Berçem Cemre Yetişkin tarafından hazırlanan “Kırsal Tanımlamaya Yönelik Bir Deneme:TR22-TR52-TRB2 NUTS II Bölgeleri Örneğinde Bir İnceleme” adlı tez çalışması 04 / 10 / 2002 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Hasan ARISOY

.....

Danışman

Doç. Dr. Özer KARAKAYACI

.....

Üye

Prof. Dr. Havva Filiz MEŞHUR

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Saadettin Erhan KESEN
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Berçem Cemre YETİŞKİN

03 / 11 / 2022

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRSALI TANIMLAMAYA YÖNELİK BİR DENEME:TR22-TR52-TRB2 NUTS II BÖLGELERİ ÖRNEĞİNDE BİR İNCELEME

Berçem Cemre YETİŞKİN

**Konya Teknik Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı**

Danışman: Doç. Dr. Özer KARAKAYACI

2022, 150 syf.

Jüri

Prof. Dr. Havva Filiz MEŞHUR

Doç. Dr. Hasan ARISOY

Doç. Dr. Özer KARAKAYACI

Kırsal alanlar, sürekli değişen dinamik yapılarıyla tarih boyunca farklı tanımlar ve niteliklerle karşımıza çıkmaktadır. Bu değişimler sanayileşme sürecinin başlamasıyla beraber, değişen mülkiyet yapısı, farklılaşan sektörel yapılar, eğitim, sağlık ve iş imkânları, tarımda yaşanan makineleşme, savaşlar, salgın hastalıkların etkileri şeklinde görülmektedir. Kırsal alanlar için yapılan tanımlar sosyal ve ekonomik paradigmalardaki dinamik yapı karşısında yeterli olmamıştır. Bu çerçevede, ilk kez 1964 yılında kırsal alanlar için çoklu tanıma geçilmiştir. BM’ce standart bir kent-kır ayrımının ve tanımının mümkün olmayacağı yaklaşımından itibaren her ülkenin kendi içinde farklı ölçütler geliştirerek bir kırsal alan tanımının yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal alanın tanımı için birden fazla tanım yer almaktadır. Günümüzde ise dinamik yapısıyla kırsal alanların halen değişkenlik gösterdiği ve bu değişimin ise yansımalarının her alanda aynı olmadığı görülmüştür.

Bu çalışmada kırsal alanların değişen yapısı ve tanımları dikkate alınarak, kırsalın önemi üzerine vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede, kırsal alanların kavramsal arka planda kır-kent ayrımına ilişkin yaklaşımlarına ve tarihsel süreçteki değişimlerine ilişkin olarak EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatı açısından karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmıştır. Türkiye’nin 1970-2010 yılları arasında nüfus değişimi EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatının kırsallık yapısına göre 973 ilçe bazında incelenmiştir. Bu analizler neticesinde Karaman, Çanakkale, Bitlis ve Muş illeri örnek alan olarak belirlenerek, bu dört ile bağlı ilçelerin çeşitli göstergeler bağlamında kırsallık düzeyi karar ağacı modeli yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, kırsallık yapısını belirlemek üzere ele alınan kriterlerinin eşik değerlerinin bölgeler arası farklılıklar içerdiği ve kırsal alanların bölgelere göre farklı niteliklere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: EUROSTAT, Kırsal Alan, Kırsal Alanı Tanımlamak, OECD, Türkiye Yasal Mevzuat, TR22, TR52, TRB2

ABSTRACT

MS THESIS

A STUDY TO DEFINE RURAL AREAS: AN EXAMINE ON THE CASE OF NUTS II (TR22-TR52-TRB2)

Berçem Cemre YETİŞKİN

**Konya Technical University
Institute of Graduate Studies
Department of City and Regional Planning**

Advisor: Assoc.Prof.Dr. Özer KARAKAYACI

2022, 150 Pages

Jury

**Prof. Dr. Havva Filiz MEŞHUR
Assoc. Prof. Dr. Hasan ARISOY
Assoc. Prof. Dr. Özer KARAKAYACI**

Rural areas appear with different definitions and qualities throughout history by their changing dynamic structures. These changes are seen in the form of changing ownership structure, differentiating sectoral structures, education, health and job opportunities, mechanization in agriculture, wars, and the effects of epidemics with the beginning of the industrialization process. The definitions made for rural areas have been not sufficient in the face of the dynamic structure in social and economic paradigms. The multiple definitions, therefore, were introduced for rural areas for the first time in 1964. UN said that it was not a standard urban-rural distinction and definition, and it has been emphasized that a rural area definition should be made by developing different criteria within each country. As in the world, there are many definitions for the definition of rural area in Turkey. Today, it has been observed that the reflections of this change, in which rural areas still vary with their dynamic structure and are not the same in all areas.

In this study, the importance of the rural was emphasized by taking into account the changing structure and definitions of rural areas. In this framework, comparative evaluations were made by EUROSTAT, OECD and Turkish Legal Legislation regarding the approaches of rural areas on the rural-urban distinction in the conceptual background and their changes in the historical process. Population changes in Turkey between 1970-2010 was analyzed on the basis of 973 districts according to the rural structure of EUROSTAT, OECD and Turkish Legislation. As a result of these analyzes, the provinces of Karaman, Çanakkale, Bitlis and Muş were determined as sample areas. The rurality level of the districts connected to these four provinces in the context of various indicators has been analyzed by the decision tree model method. As a result of the study, it was concluded that the threshold values of the criteria considered to determine the rurality structure include differences between regions and that rural areas have different qualities according to regions.

Keywords: Defining Rural Area, EUROSTAT, OECD, Rural Area, Turkish Legislation, TR22, TR52, TRB2

ÖNSÖZ

Çalışma sürecimde engin bilgileriyle beni yönlendiren ve bilimsel bir çalışma hazırlamamda katkıda bulunan değerli danışmanım Doç. Dr. Özer KARAKAYACI'ya, eğitim hayatım boyunca beni her daim destekleyen başta babam Suat YETİŞKİN olmak üzere aileme ve desteklerini eksik etmeyen arkadaşlarıma bana göstermiş oldukları yakın ilgileri ve sabırlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Berçem Cemre YETİŞKİN
KONYA-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
ÇİZELGELER LİSTESİ	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Amacı.....	2
1.2. Tezin Önemi	4
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	6
3. KAVRAMSAL ARKA PLAN.....	12
3.1. Kırsal ve Kentsel Alanların Tarihsel Süreçte Ortaya Çıkışı	12
3.2. Kır-Kent Ayrımına İlişkin Yaklaşımlar	16
3.3. Dünyada ve Türkiye’de Kır ve Kırsallık Tanımı ve Değişimi	21
3.4. Dünyada Kırsal Nüfusun Coğrafyasındaki Değişime İlişkin Değerlendirmeler .	28
3.5. OECD, EUROSTAT ve Türkiye’de Kırsala İlişkin Yaklaşımlar.....	31
3.5.1. OECD Kriterlerine Göre Kırsallık	31
3.5.2. EUROSTAT Kriterlerine Göre Kırsallık	32
3.5.3. Türkiye Yasal Mevzuatına Göre Kırsallık	33
4. MATERYAL VE YÖNTEM.....	34
4.1. Tezin Yöntemi	35
4.2. Örneklem Alanın Belirlenmesi	37
4.2. 1. Kırsallığın Belirlenmesinde Kullanılacak Değişkenler	39
5. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	53
5.1. Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi (1970-2010)	53
5.1.1. OECD Kriterlerine Göre Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişim Coğrafyası .	54
5.1.2. EUROSTAT Kriterlerine Göre Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişim Coğrafyası.....	59
5.1.3. Türkiye’de Yasal Mevzuata Göre Kırsal Nüfusun Değişim Coğrafyası	64
5.1.4. Bölüm Sonu Değerlendirmesi.....	68
5.2. Örneklem Alanların İncelenmesi	69
5.2.1. TR22 (Balıkesir / Çanakkale) Bölgesi Çanakkale İlçe Düzeyi Kırsal Alan Yapısı	69

5.2.1.1. Çanakkale İli	72
5.2.1.2. Çanakkale İli İlçe Düzeyi Demografik Yapısı.....	75
5.2.1.3. Çanakkale İli İlçe Düzeyi Ekonomik Yapısı	78
5.2.1.4. Çanakkale İli İlçe Düzeyi Yerleşim Altyapısı	81
5.2.1.5. Çanakkale İli İlçe Düzeyi Yerleşim Özellikleri.....	84
5.2.1.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi.....	86
5.2.2. TR52 (Karaman / Konya) Bölgesi Karaman İlçe Düzeyi Kırsal Alan Yapısı	94
5.2.2.1. Karaman İli	97
5.2.2.2. Karaman İli İlçe Düzeyi Demografik Yapısı	100
5.2.2.3. Karaman İli İlçe Düzeyi Ekonomik Yapısı.....	103
5.2.2.4. Karaman İli İlçe Düzeyi Yerleşim Altyapısı	105
5.2.2.5. Karaman İli İlçe Düzeyi Yerleşim Özellikleri	107
5.2.2.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi.....	109
5.2.3. TRB2 (Bitlis / Hakkâri / Muş / Van) Bölgesi İlçe Düzeyi Kırsal Alan Yapısı	112
5.2.3.1. Bitlis – Muş İlleri	116
5.2.3.2. Bitlis ve Muş İllerinin İlçe Düzeyi Demografik Yapısı.....	119
5.2.3.3. Bitlis ve Muş İllerinin İlçe Düzeyi Ekonomik Yapısı	122
5.2.3.4. Bitlis ve Muş İllerinin İlçe Düzeyi Yerleşim Altyapısı	125
5.2.3.5. Bitlis ve Muş İllerinin İlçe Düzeyi Yerleşim Özellikleri.....	127
5.2.3.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi.....	129
6. SONUÇ	137
KAYNAKLAR	141
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR

Kısaltmalar

AB:	Avrupa Birliği
BM:	Birleşmiş Milletler
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
YÖK	Yükseköğretim Kurumu
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
KKP	Kırsal Kalkınma Projeleri
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasını
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UKKS:	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
SEGE:	Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması
DAKA	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
GMKA	Güney Marmara Kalkınma Ajansı
MEVKA	Mevlâna Kalkınma Ajansı
CORİNE	Coordination of Information on the Environment- Çevresel Bilginin Koordinasyonu
YER-SİS	Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Bereketli Hilal Bölgesi

Şekil 3.2: 2018 Yılı Dünya Kırsal Nüfus Oranı.

Şekil 5.1: OECD Kriterlerine Göre Türkiye’de 1970 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.2: OECD Kriterlerine Göre Türkiye’de 1980 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.3: OECD Kriterlerine Göre Türkiye’de 1990 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.4: OECD Kriterlerine Göre Türkiye’de 2000 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.5: OECD Kriterlerine Göre Türkiye’de 2010 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.6: EUROSTAT 1-2 Kriterlerine Göre Türkiye’de 1970 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.7: EUROSTAT 1-2 Kriterlerine Göre Türkiye’de 1980 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.8: EUROSTAT 1-2 Kriterlerine Göre Türkiye’de 1990 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.9: EUROSTAT 1-2 Kriterlerine Göre Türkiye’de 2000 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.10: EUROSTAT 1-2 Kriterlerine Göre Türkiye’de 2010 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.11: Türkiye Yasal Mevzuata Göre Türkiye’de 1970 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.12: Türkiye Yasal Mevzuata Göre Türkiye’de 1980 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.13: Türkiye Yasal Mevzuata Göre Türkiye’de 1990 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.14: Türkiye Yasal Mevzuata Göre Türkiye’de 2000 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.15: Türkiye Yasal Mevzuata Göre 2010 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.16: TR22 Bölgesinin Türkiye İçerisindeki Yeri

Şekil 5.17: Çanakkale İlinin Türkiye İçerisindeki Yeri

Şekil 5.18: Çanakkale İli EUROSTAT-1, EUROSTAT-2, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuata Göre 2020 Yılı Kırsallık Analizi

Şekil 5.19: 2020 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Mevcut Nüfus Dağılımı

Şekil 5.20: 2020 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Mevcut Nüfus Yoğunluğu Dağılımı

Şekil 5.21: 2020 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Mevcut Genç Nüfus Oranı Dağılımı

Şekil 5.22: 2020 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Mevcut Kırsal Nüfus Oranı Dağılımı

Şekil 5.23: 2021 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Baskın Sektörel Yapı

Şekil 5.24: 2019 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Kırsal Alanlarda Tarımda

Şekil 5.25: 2019 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Çalışan İşçi Sayısı/ İşgücü Hareketliliği

Şekil 5.26: 2021 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Ulaşım Altyapı Haritası

Şekil 5.27: 2021 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı/ Okuryazarlık Oranı

Şekil 5.28: 2019 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Sağlık Kurumuna Başvuru Haritası

- Şekil 5.29:** 2022 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Yerleşim Formu Haritası
- Şekil 5.30:** 2018 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi Yapılı Bölge Oranı Haritası
- Şekil 5.31:** 2022 Yılı Çanakkale İlçe Düzeyi SEGE Sıralaması Haritası
- Şekil 5.32:** TR52 Bölgesinin Türkiye İçerisindeki Yeri
- Şekil 5.33:** Karaman İlinin Türkiye İçerisindeki Yeri
- Şekil 5.34:** Karaman İli EUROSTAT-1, EUROSTAT-2, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuata Göre 2020 Yılı Kırsallık Analizi
- Şekil 5.35:** 2020 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Mevcut Nüfus Dağılımı
- Şekil 5.36:** 2020 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Mevcut Nüfus Yoğunluğu Dağılımı
- Şekil 5.37:** 2020 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Mevcut Genç Nüfus Oranı Dağılımı
- Şekil 5.38:** 2020 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Mevcut Kırsal Nüfus Oranı Dağılımı
- Şekil 5.39:** 2021 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Baskın Sektörel Yapı
- Şekil 5.40:** 2019 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Kırsal Alanlarda Tarımda
- Şekil 5.41:** 2019 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Çalışan İşçi Sayısı/ İşgücü Hareketliliği
- Şekil 5.42:** 2021 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Ulaşım Altyapı Haritası
- Şekil 5.43:** 2021 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı/ Okuryazarlık Oranı
- Şekil 5.44:** 2019 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Sağlık Kurumuna Başvuru Haritası
- Şekil 5.45:** 2022 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Yerleşim Formu Haritası
- Şekil 5.46:** 2018 Yılı Karaman İlçe Düzeyi Yapılı Bölge Oranı Haritası
- Şekil 5.47:** 2022 Yılı Karaman İlçe Düzeyi SEGE Sıralaması Haritası
- Şekil 5.48:** TRB2 Bölgesinin Türkiye İçerisindeki Yeri
- Şekil 5.49:** Bitlis ve Muş İllerinin Türkiye İçerisindeki Yeri
- Şekil 5.50:** Bitlis ve Muş İlleri EUROSTAT-1, EUROSTAT-2, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuata Göre 2020 Yılı Kırsallık Analizi
- Şekil 5.51:** 2020 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Mevcut Nüfus Dağılımı
- Şekil 5.52:** 2020 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Mevcut Nüfus Yoğunluğu Dağılımı
- Şekil 5.53:** 2020 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Mevcut Genç Nüfus Oranı Dağılımı
- Şekil 5.54:** 2020 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Mevcut Kırsal Nüfus Oranı Dağılımı
- Şekil 5.55:** 2021 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Baskın Sektörel Yapı
- Şekil 5.56:** 2019 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Kırsal Alanlarda Tarımda
- Şekil 5.57:** 2019 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Çalışan İşçi Sayısı/ İşgücü Hareketliliği
- Şekil 5.58:** 2021 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Ulaşım Altyapı Haritası

Şekil 5.59: 2021 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı/ Okuryazarlık Oranı

Şekil 5.60: 2019 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Sağlık Kurumuna Başvuru Haritası

Şekil 5.61: 2022 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Yerleşim Formu Haritası

Şekil 5.62: 2018 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi Yapılı Bölge Oranı Haritası

Şekil 5.63: 2022 Yılı Bitlis ve Muş İlleri İlçe Düzeyi SEGE Sıralaması Haritası

ÇİZELGELER LİSTESİ

- Çizelge 3.1:** Kırsallık ve Kentsellik Ayrımında Kullanılan Kriterler Kapsamında Ülke Oranları
- Çizelge 3.2:** Kırsallık Tanımda Kullanılan Değişkenler
- Çizelge 3.3:** Kırsalın Ülkelere Göre Tanımı
- Çizelge 3.4:** Türkiye’de Kırsalın Tanımı
- Çizelge 3.5:** Dünyada 1980-2015 Kırsal Nüfus Değişimleri
- Çizelge 4.1:** Örnek Karar Ağacı Taslağı
- Çizelge 4.2:** Kırsallığın Belirlenmesinde Kullanılan Değişkenler
- Çizelge 5.1:** Türkiye 1970-2010 Yılları Arası Kır-Kent Nüfus Değişimi
- Çizelge 5.2:** TR22-Balıkesir-Çanakkale Bölgesi 1970-2020 Nüfus Grafiği
- Çizelge 5.3:** TR22-Balıkesir-Çanakkale Bölgesi 2014-2020 Yılları Sektörel Dağılım
- Çizelge 5.4:** TR22-Balıkesir-Çanakkale Bölgesi 2020 Yılı 15+ Yaş Eğitim Düzeyi
- Çizelge 5.5:** Çanakkale İli 1970-2020 Yılları Arası Nüfus Değişimi
- Çizelge 5.6:** Çanakkale İli Kırsallık Analizi Puan Tablosu
- Çizelge 5.7:** Karar Ağacı Modeli Bayramiç İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.8:** Karar Ağacı Modeli Yenice İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.9:** Karar Ağacı Modeli Ayvacık İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.10:** Karar Ağacı Modeli Ezine İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5. 11:** Karar Ağacı Modeli Lâpseki İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.12:** Karar Ağacı Modeli Eceabat İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.13:** Karar Ağacı Modeli Gökçeada İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.14:** Karar Ağacı Modeli Gelibolu İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.15:** Karar Ağacı Modeli Biga İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.16:** Karar Ağacı Modeli Çan İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.17:** Karar Ağacı Modeli Bozcaada İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.18:** Karar Ağacı Modeli Çanakkale Merkez İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.19:** TR52 Karaman-Konya Bölgesi 1970-2020 Yılları Arası Nüfus Değişimi.
- Çizelge 5.20:** TR52 Karaman-Konya Bölgesi 2014-2020 Yılları Sektörel Dağılım.
- Çizelge 5.21:** TR52- Karaman- Konya Bölgesi 2020 Yılı 15+ Yaş Eğitim Düzeyi.
- Çizelge 5.22:** Karaman İli 1970-2020 Yılları Arası Nüfus Değişimi.
- Çizelge 5.23:** Karaman İli Kırsallık Analizi Puan Tablosu
- Çizelge 5.24:** Karar Ağacı Modeli Ayrancı İlçesi Kırsallık Analizi

- Çizelge 5.25:** Karar Ağacı Modeli Sarıveliler İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.26:** Karar Ağacı Modeli Başyayla İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.27:** Karar Ağacı Modeli Ermenek İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.28:** Karar Ağacı Modeli Kazımkarabekir İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.29:** Karar Ağacı Modeli Karaman Merkez İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.29:** TRB2-Bitlis-Hakkâri-Muş-Van Bölgesi 1970-2020 Yılları Arası Nüfus Değişimi.
- Çizelge 5.29:** TRB2-Bitlis-Hakkâri-Muş-Van Bölgesi 2014-2020 Yılları Sektörel Dağılım.
- Çizelge 5.30:** TRB2-Bitlis-Hakkâri-Muş-Van Bölgesi 2020 Yılı 15+ Yaş Eğitim Düzeyi.
- Çizelge 5.31:** Bitlis-Muş İlleri 1970-2020 Yılları Arası Nüfus Değişimi.
- Çizelge 5.32:** Bitlis-Muş İlleri Kırsallık Analizi Puan Tablosu
- Çizelge 5.33:** Karar Ağacı Modeli Mutki İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.34:** Karar Ağacı Modeli Korkut İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.35:** Karar Ağacı Modeli Varto İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.36:** Karar Ağacı Modeli Hizan İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.37:** Karar Ağacı Modeli Adilcevaz İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.38:** Karar Ağacı Modeli Malazgirt İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.39:** Karar Ağacı Modeli Güroymak İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.40:** Karar Ağacı Modeli Bulanık İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.41:** Karar Ağacı Modeli Hasköy İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.42:** Karar Ağacı Modeli Ahlat İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.43:** Karar Ağacı Modeli Bitlis Merkez İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.44:** Karar Ağacı Modeli Tatvan İlçesi Kırsallık Analizi
- Çizelge 5.45:** Karar Ağacı Modeli Muş Merkez İlçesi Kırsallık Analizi

1. GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de kırsal ve kentsel alanlarda yaşanan değişim ve dönüşüm süreçleri sosyo-ekonomik paradigmalardaki kırılmaların bir neticesi olarak değerlendirilmektedir. Pek çok ülkede politik, ekonomik ve sosyal yapılanmalar devletleri kırsal alanları tekrar inceleyip ele almaya itmektedir. Kırsal alanlar, kırsal yerleşim birimleri farklı bilim dallarına mensup kişiler, kuruluşlar ve ülkelerde farklı tanım ve kavramları barındırmaktadır. Kapitalizmin oluşturduğu mekânsal eşitsizliklerle beraber 1925 yılına kadar kırsal ve kentsel alanları birbirine yakınlatacak ne bir yol ağı ne de farklı bir bağlantı olmaması uzun süre boyunca aralarında bir kopukluk olmasına neden olmuştur (Ceylan ve Somuncu, 2018).

19. yy. da sanayileşme süreciyle birlikte yerleşim alanlarını birbirine bağlayan ve erişilebilirlik düzeyini geliştiren demiryolu, karayolu bağlantılarının oluşması ve teknolojik gelişmelerle birlikte kent ve kır arasındaki ilişkinin güçlenmesiyle beraber kırsaldan kente göçler başlamıştır. Her ülke ve bölgede var olan göç olgusu, nedenleri açısından farklılık göstermiştir. Türkiye’de meydana gelen göç hareketlerinin oluş biçimi, çıkış nedeni ve yoğunluğu bölgesel açıdan farklılık barındırmıştır. Türkiye’de göç hareketleri Avrupa ülkelerinden farklı olarak sadece sanayileşmenin etkisi altında olmamakla birlikte; kentlerin eğitim, sağlık ve iş imkânları açısından avantajlı olması, tarım arazisinin miras yoluyla bölünmesi, tarımda yaşanan makineleşme, savaşlar, terör, salgın hastalıklar, coğrafi konum, büyük alt yapı çalışmaları ve koruma statüsünün etkileri gibi etmenlerle göçler hızlanmıştır. 1930’lu yıllarda Türkiye sanayileşmeye yönelmiş yalnız istediği başarıya ulaşamamıştır (Yılmaz, 2015). Kırsal nüfus yapısı yönünden bakıldığı zaman Türkiye’de ise 1927 yılında gerçekleştirilen ilk nüfus sayımında nüfusun %75,8’ini yani dörtte üçünü kırsal alanlar içinde barındırmaktadır. 1950’li yıllarda sanayileşmenin etkin olması, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan değişim süreciyle kır-kent arasında yaşanan göç, bir diğer nitelendirme olarak nüfus hareketliliği tam anlamıyla başlamış ve bununla beraber 2010 yılında yapılan sayım ile kırsal nüfus oranının %23’e gerilediği görülmüştür (Kurt, 2006). Sektörel olarak tarımsal faaliyetleri içinde barındıran, birincil ilişkilerin ve komşuluk ilişkilerinin yoğun yaşandığı, geniş aile yapısıyla beraber seyrek nüfus ve konut yoğunluğunun seyrek olduğu, doğal dolaşım sistemlerini ve doğal kaynakları barındıran yerleşim birimleri olarak karşımıza çıkan kırsal alanlar, göç olgusunu daha belirgin olarak yaşamış; dünyada ve Türkiye’de kırsal alanlar oranlarında değişimlere sebep olmuş ve bu durum kırsalı tanımlayıp ele almaya itmiştir (Erdoğan ve Şahin, 2017; Meşhur 2017).

1.1. Tezin Amacı

Kırsal alanlar son yıllarda yaşanan ekonomik ve sosyal değişimlere paralel olarak önemli değişim ve dönüşüm süreçlerinin yaşandığı alanlar haline gelmiştir. Süreç boyunca yaşanan bu değişim ve dönüşümlerle beraber mekânsal, toplumsal, sosyal ve ekonomik alanlarda değişimler gözlemlenmiş ve bu dinamik süreç devam etmektedir. Bu değişimler kar köy, kır ve kent kavramları için kullanılan tanımların yetersiz kalmasına neden olmuştur. Değişim ve dönüşümlerle beraber yetersiz kalan tanımlamalar kırsal alanları tekrar ele almaya; değişimlerin yerleşim birimlerinde hangi yönde olduğunu ve her bölgede aynı düzeyde olup olmadığını incelemeye itmiştir. Bu çerçevede, çalışmada öncelikle literatürde kırsala yönelik bakış açısı irdelenerek, nasıl tanımlandığı dünyada ve Türkiye’de ele alınmış şekillerinin ne gibi farklılıklar içerdiğine, yıllar içerisinde nasıl değişim gösterdiğine bakılmıştır. Ayrıca bu değişim ve dönüşümlerin, mevcut yaklaşımların, yeni planlama paradigmaları çerçevesinde değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Tezin cevap aradığı ana soru olarak “Kırsal Alanların Bölgeler Arası Farklılıkları Nelerdir” sorusuna cevap bulmak amacıyla

- Kırsal alan nedir ve kırsal alan olarak nitelendirilen yerler nerelerdir?
- Türkiye kırsal alanlar içerisinde neleri barındırıyor?
- Kırsal alan tanımı Türkiye’de ve dünyada nasıl farklılıklar içeriyor?
- EUROSTAT ve OECD gibi kurumların yapmış olduğu tanımlamaların yanı sıra, Türkiye’de Yasal Mevzuata göre gerçekleştirilen kırsal alan tanımları bağlamında, Türkiye’de kırsallık oranı ve değişim ne yöndedir?
- Bölgeler arası kırsal farklılıklar nasıl izlenmiştir?

gibi sorulara cevap aranmıştır. Kırsal tanımlamada en büyük araç olarak kullanılan nüfus yapısının süreç boyunca değişmesi çalışmada kırsal alanların iki aşamada incelenmesine itmiştir. İlk aşamada kırsal alanların EUROSTAT ve OECD gibi kurumların yapmış olduğu tanımlamaların yanı sıra, Türkiye’de Yasal Mevzuata göre gerçekleştirilen kırsal alan tanımları bağlamında, Türkiye’de 81 il merkezi dahil 973 yerleşim birimi ve kırsal nüfus değişimi başlığı altında incelenmiştir. Sonraki aşamada ise demografik yapısıyla beraber ekonomik yapısının, yerleşim altyapısı ve yerleşim özelliklerinin değişimlerinin nasıl olduğunu bölgeler arası farklılıklarını incelemek üzere TR22 (Balıkesir, Çanakkale), TR52 (Karaman, Konya) ve TRB2 (Bitlis, Hakkâri, Muş, Van) bölgelerindeki kırsal yerleşim alanları için farklı değişkenler özelinde değişimlerin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin değerlendirmeler ve analizler yapılmıştır.

Çalışman 6 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm çalışmanın amacı, kapsamı ve önemini ele alan giriş bölümüdür. İkinci bölüm çalışmanın içeriğine yön vermek üzere anahtar kelimeler kapsamında yapılan literatür taramasından oluşan kaynak araştırması başlığıdır. Literatür taramasından yararlanılarak içerik analizi sonucu hazırlanan kavramsal arka plan çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde kırsal alanlar için kullanılan tanımlar, kırsala bakış yönleri, kır-kent ayrımına ilişkin farklı yaklaşımlar ile dünyada ve Türkiye’de kır ve kırsallık tanımlarının arkasındaki dinamikler sorgulanmıştır. Kavramsal ve kuramsal çerçeve başlığında ele alınan kırsallık yapısının süreç içerisinde yaşamış olduğu değişime bakılmış bu bağlamda kırsal alanların bölgeler arası farklılıklarını incelemek üzere çalışmaya yön verecek yöntem ve materyaller belirlenmiştir. Dördüncü bölümde ele alınan materyal ve yöntem çalışmanın metodolojisini oluşturmaktadır. Bu başlık altında kavramsal çerçeve için kullanılan içerik analizi ve ilçelerin kırsallık analizinde kullanılan karar ağacı modelinden bahsedilmiştir. Bunlarla beraber saha çalışması için ele alınan bölgelerin seçimleri ve kullanılacak kriterlerin neler olduğu, hangi veri kaynaklarından elde edildiği ve nasıl ele alındığı açıklanmıştır. Belirlenen yöntem ve kriterler kapsamında ele alınan çalışma alanları beşinci bölüm olarak araştırma bulguları başlığı altında incelenmiştir. Bu kapsamda ise OECD, EUROSTAT-1, EUROSTAT-2 ve Türkiye yasal mevzuatına göre kırsal alanlar incelenmiş ve kırsal alanlardaki nüfus hareketliliğine bakılmıştır. İnceleme sonucu ele alınan 973 yerleşim biriminin 4 farklı kriter kapsamında farklı kırsallık özellikleri gösterdiği görülmüştür. Yıllar içerisinde kırsal tanımlamalarda nüfus kriteri başlığında değişkenlikler olsa da sosyo-kültürel, ekonomik, fiziksel başlıklarda genel tanım kabul görülmüştür. Fakat kırsal alanlar nüfusla beraber yapısal olarak da değişimler yaşamıştır. Bu değişimler her kırsal alanda aynı oranda görülmemektedir. Değişen yapının her yerde eşit olmaması yerleşim birimlerinde kırsallık alanında tek tanımın kullanılmasının uygun olmayacağını da göstermektedir. Bu bağlamda örneklem alan incelenmesinde kırsallık tanımında kullanılan “Demografik Yapı”, “Ekonomik Yapı”, “Yerleşim Altyapısı” ve “Yerleşim Özellikleri” başlıkları altında NUTSII düzeyinde çalışma yapılmıştır. Çalışmada farklı nitelikleri içinde barındıran TR22, TR52 ve TRB2 bölgeleri ele alınmış ve değişen dünyayla beraber değişen kırsallık yapısının nasıl olduğuna ve bölgeler arası farklılıklarına bakılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular çalışmanın altıncı kısmı olan sonuç bölümünde ele alınmıştır.

1.2. Tezin Önemi

Dünya genelinde toplumlar bilgi toplumuna doğru evrilirken, yaşamlarını sürdürdükleri yerleşim birimlerini tanımlamada kullandıkları köy, kır, kent kavramları mevcut yerleşim yapılarını tanımlamakta yetersiz kalmıştır. Bu durum yerleşim birimlerinin tanımlanmasında ve özelliklerinin belirlenmesinde yeni kuram ve kavram arayışlarında bulunmalarına neden olmuştur. Yerleşim yerlerinin tanımlanmasında girilen bu arayış köy, kır ve kent kavramlarının tanımlamada neden yetersiz olduğuna dair araştırmaların artmasına ve yerleşim sistemini çözümlemek için günümüz kentlerinde ve kırsal yerleşimlerinde fiziksel, sosyo-ekonomik ve demografik yapılarındaki değişimleri gözlemlememiz gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2006; Tekeli, 2016). Yerleşim sisteminde yaşanan değişimler, Türkiye'nin kırsal ve kentsel yerleşim alanlarına yönelik bakış açısının da çeşitlenmesine yol açmıştır. Son zamanlarda yaşanan çevreci sosyal hareketler sonucunda kırdaki ve kentte başlayan yeni işlevler kent-kır ayrımında belirsizliklere neden olmuş yerleşim birimlerinin dinamik bir yapıda olmasını kentsel ve kırsal alanların yeniden tanımlanması gerektiğini ortaya koymuştur (Tekeli, 2016).

Kırsal alanlar; çevre koşulları, ekonomik faktördeki değişim ve döngüler ile gündeme gelen göç olgusu, teknolojik gelişmeleri, yatırım ve projeleri ve bunlarla beraber siyasi araçlarla yaşanan değişimler sonucu şekillenen yerleşim alanları olmuşlardır. 20. yüzyılın son dilimlerinde ve 21. yüzyılın başlarında, kırsal alanlarda ortaya çıkan modernleşme ile teknolojik ve sosyal yapıdaki değişim kırsal yapıdaki mülk sahipliğini, aile yapısını, tarımsal üretim yatırımlarını, nüfus dinamiklerini ve sektörel yapısını süreklilik, yoğunluk ve bütünlük içinde değiştirmektedir (Akova, 2021). Kırsal alanlarda başlayan ve devam eden “yeniden yapılanma” süreci kırsal alanları bu yapılanmalar doğrultusunda yeniden ele alıp tanımlamaya ve yerleşim birimleri arasındaki farklılıkları irdelemeye itmiştir (Gün, 2014).

1990 yazından sonrası ilgi bölgesel sorunlara doğru yönelmiş ve hızlı dönüşümler sonucunda kırsal alanları; karmaşık ilişkilerin, çeşitliliğin ve çok yönlü yapılanmanın oluşturduğu mekânlar olarak ele almıştır. Yeni paradigmalarda ele alınan kırsal alanlar temel tartışma konusu olmuş ve tanımlanmasında kültürel yapısı, yaşam biçimi, toplumsal ilgileri gibi etmenlerle tanımlanan sosyal bir çevre olarak mı yoksa sınırları belirli coğrafik bir mekân olarak mı ele alınacağı tartışılmıştır (Karakayacı, 2018). Kır ve kent arasında gerçekleşen tartışmalarda kentsel alanların ön planda tutulması kırsal alanlar

üzerine yapılacak bilimsel çalışmaları geri planda bırakmış ve kırsal alanlardaki değişim süreci göz ardı edilmiştir (Köroğlu, 2012).

İçinde barındırdığı kaynaklar, potansiyeller ve yere özgü dinamikleriyle ekonomik çeşitliliğe açık olan kırsal yerleşim alanları dezavantajlı konumda olmaları ve zamanla kaybolmaya yüz tutmaları nedeniyle planlama yaklaşımlarına konu edilmiştir. Tarımsal üretim merkezleri olarak görülen kırsal alanların bölgeler arası farklılıklarının irdelenmesi kırsal alanların planlama ve kalkınma çalışmalarında daha doğru adımlar atılmasını sağlayacak. Bu nedenle kırsal yerleşim alanları için mevcut tanımlar günümüzde yaşanan değişim ve gelişmeler için yetersiz ve eksik kalmıştır. Kırsal alanlar için yapılan yeni tanımlamalar; bölgedeki yeni kırsal alanları belirleyerek içinde bulundurdıkları potansiyellerin açığa çıkmasını ve bu durum kırsal alanlar için yeni roller üstlenmesini sağlayacaktır. Kırsal alanlar kapsamında yapılacak yeni tanımlamalar için bölgeler düzeyinde nasıl farklılıklar içerdiğini belirlemek içerisindeki özelliklerin ve potansiyellerin ortaya çıkmasını sağlayacak. Yeni tanımların yön olabilmesi, değişen potansiyellerin ve içinde barındırdığı kaynakların ortaya çıkabilmesi için bölgeler arası kırsal alan niteliklerinin ve farklılıklarının belirlenmesi önem arz etmektedir.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

Bu bölümde tez çalışmasına yön vermesiyle amacıyla kullanılan içerik analizi yönteminin sonucu elde edilen kaynakların içeriklerinden bahsedilmektedir. Kırsal ve kentsel alanlar üzerinde yapılan tanımlamaları, yerleşim alanlarının tanımlanmasında kullanılan kriterlerin, kırsala bakışın ve zamanla kırsal değişiminin nasıl ele alındığına bakılmıştır.

Bozkurt (2011), “Türkiye’de Nüfus Hareketliliği ve Kütahya Örneği” çalışmasında nüfus değişimlerinin nedenleri ve sonuçları üzerinde durmuştur. 1950’liler sonrası Türkiye’de nüfus hareketliliğinin dikkat çekecek oranda yaşandığını belirtmiş ve örneklem alan olarak Kütahya ilini ele almıştır. Nüfus hareketliliğini (göç) bir yerleşim birimden başka yerleşim birimine doğru gerçekleştirilen yer değişim hareketi olarak tanımlayan Bozkurt (2011), bölgelerdeki sosyo-ekonomik ve demografik yapının farklılıkları toplumsal değişimlerin sonucu olduğunu söylemiş ve en önemli olgunun ekonomik yapı olduğunu belirtmiştir. Kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru gerçekleşen nüfus hareketliliğinin temelini kırsal alanların iticiliği ve kentsel alanların çekiciliği olarak göstermiştir. Kırsal alanlarının itici faktörleri olarak; arazi yapısındaki parçalanma, işsizlik, düşük yaşam kalitesi, tarımda makineleşmedeki artış, kamusal hizmetin eksikliği, doğal felaketler ve siyasi baskılar olarak tanımlarken kentsel alanların çekiciliğini; istihdam olanakları, yaşam kalitesinin yüksek olması, kamusal hizmet olanakları, hizmetlere erişim olanakları olarak tanımlamıştır. Kütahya kenti örneğinde ise nüfus hareketliliğine bakıldığında kentin aldığı göç oranının verdiği göç oranından daha düşük olduğu, bu bağlamda nüfusun azaldığı ve nüfus hareketliliğinin en önemli etmenin ekonomik yapıdan kaynaklandığını belirtmiştir.

Gürbüz ve Karabulut (2008), “Kırsal Göçler ile Sosyo-ekonomik Özellikler Arasındaki İlişkilerin Analizi” çalışmasında 1950 sonrası Türkiye’de yaşanan nüfus hareketliliği kırsal alanlar boyutuyla ele alınmıştır. Çalışma materyal ve metotlarını oluştururken TÜİK verilerinin göç ile ilgili ele aldığı 4 değişken ile 1997 Köy Envanterinde bulunan 39 sosyo-ekonomik değişken kullanılmıştır. Analiz yöntemi olarak; hiyerarşik kümeleme analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kırsal ve kentsel alanlarda büyük oranda sosyo-ekonomik dengesizliğinin olduğu ve bu eşitsizliğin kırsal göçleri hızlandığı, 1950’lilerden bu yana oran değişikliği olsa da göç olgusunun devam ettiği ve edeceği belirtilmiştir.

Özlü, Özkan ve Beyazlı (2020), “Kırsallık Göstergeleri Bağlamında Türkiye İllerinin Kümelenmesi Devinimi” çalışmasında kırsallık ve kır-kent ayrımına ilişkin yaklaşımları ele almış ve dünyada ve Türkiye’de kırsal alanlar üzerine yapılan tanım ve çalışmalardan bahsetmiştir. Bu çalışmada DPT’nin, OECD’nin, EUROSTAT’ın tanımlarıyla beraber dünyada kırsal alanlar için yapılan tanımlardan farklı olarak tek tanım dışına ilk kez 1964 yılında çıkılıp nüfus oranlarına bakılarak çoklu tanımlama yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Avrupa İstatistikleri Konferansı’nda bu tanımlama “Kırsal”, “Yarı Kentsel” ve “Kentsel” olarak üç sınıfta ele alındığını, 1977 yılında Cloke’un “Kırsallık İndeksi” çalışması da çoklu tanımlamayı içerdiğini ve İngiltere gerçekleştirdiği “kırsallık indeksi” çalışmasında kentsel alan dışındaki yerleşimleri “Aşırı Kırsal Olmayan Yerleşimler”, “Orta Dereceli Kırsal Olmayan Yerleşimler”, “Orta Kırsal Yerleşimler” ve “Aşırı Kırsal Yerleşimler” olarak incelediğine değinilmiştir.

Beyazlı (2013), “Planlamada Kırsal Alanı Tanımlamak” çalışmasında büyükşehir yasasıyla beraber kırsal alanların durumu üzerinde durmuş ve kırsal alanların göz ardı edildiğine değinmiştir. Kır-kent kavramlarının zıt iki kavram gibi görünse de günümüzde birbirine yaklaştığını ve tanımların yeterli gelmediğini söylemiştir. Kırsal alanlar için nüfus tek bir kriter olmasa da tanımlamada en belirleyici etmen olduğunu görmüş ve yıllar içerisinde kırsal yerleşimlerin nüfus eşiğinin nasıl değiştiğini ele almıştır. Çalışmada, çeşitli bilimsel araştırma sonuçları üzerinden değerlendirmeler yaparak farklı sınıflamalara referans verilmiştir. Diğer bir çalışmada tarımsal faaliyetlere bakmaksızın nüfusu 3.000’den fazla olan yerleşim birimlerinin idari yapısına bakılmıştır. Yanı sıra, DPT hazırladığı “Kent Eşiği Araştırması” sonucunda ise alt eşik 20.000 üst eşik ise 50.000 olarak kabul edildiğine değinilmiştir. Çalışmanın devamında OECD ve EUROSTAT ölçütlerini açmış ve Türkiye’nin OECD kriterlerinde il düzeyi, EUROSTAT kriterlerinde ilçe düzeyi haritalandırmalar yapmış TÜBİTAK-KAMAG projesinin “Kırsal Alanlar Planlaması: Bir Model Önerisi” çalışmasından Samsun ve Trabzon örneklerini ele almıştır. Çalışma “Kırsala Ne Olacak?” sorusuyla sonlandırmıştır.

Yaş ve Güler (2016) “Kır-Kent Ayrımı Görünümlerinin Havsa Örneğinde İncelenmesi” başlıklı çalışmasında, kır ve kent kavramlarının ayrımı üzerinde durulmuştur. Kırsal ve kentsel alanları tanımlamada kullanılan görüşler ve ayırt edici özellikler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada yöntem olarak Havsa ilçe merkezi ve 22 köyünde yaşayan 1802 kişi ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Anket çalışmasını “Demografik ve Ekonomik Veriler” kısmıyla “Sosyoekonomik Beklentiler”

olarak iki başlıkta yapmışlardır. Anket çalışmasında elde edilen verilerin yanı sıra, TÜİK verilerinden yararlanılarak, Havsa ilçesinin hem kırsal hem kentsel özellik gösterdiği ve kente doğru bir geçiş olsa bile kırsal niteliğini kaybetmediği ve ağırlıklı kırsal özellik taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yoloğlu ve Zorlu (2020), “Türkiye’de Kırsallığın ve Kırsal Alanların Tanımlanması: Bir Yöntem Denemesi” çalışmasında kırsallığın tanımının neden önemli olduğu ele alınmış, kentsel alanlara bağlı olarak kırsal alanların tanımlandığını belirten Yoloğlu ve Zorlu uluslararası kentsel nüfus tanımlarına değinmiş ve bu tanımlarda kullanılan niteliklerin boyutunu açmışlardır. Çalışma devamında Türkiye’deki kırsal tanımlamaların nasıl olduğuna bakmış ve yıllar içerisinde nüfus eşiğinin değişiminden bahsetmişlerdir. Türkiye’de kırsal-kentsel alanların ayrımının belirsizliğinin 6360 sayılı büyükşehir yasası sonrası da devam ettiği ve net tanımlara ihtiyaç duyulduğu söylenilmiş, yasa sonrası Türkiye’deki yasal ve yönetsel durum açılmıştır. TÜİK verilerinden yararlanarak 2012 ve 2017 yılları içerisinde analizler yapılan çalışma sonucunda, 2017 yılında kentsel oran her ne kadar %92,5 olsa bile bunun yasadan dolayı oluştuğunu, sosyo-ekonomik durumu temsil etmediğini belirtmişlerdir.

Kurt (2006), “Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri” çalışmasında göçü sosyolojik bir olgu olarak ele almıştır. Toplumların veya bireylerin sahip oldukları sosyo-kültürel özelliklerinin farklılaşmasının mekânsal değişimle ilişkilendirme çabası söz konusudur. 1950’li yıllarda sanayileşmenin etkin olması, ikinci dünya savaşı sonrası başlayan değişim süreciyle kır-kent arasında yaşanan göç bir diğer nitelendirme olarak nüfus hareketliliğinin başladığını belirtmiş, kırsal alanlardan kentsel alanlara gerçekleşen göç olgusunun irdelenmesinin kırsal alanlar üzerinde gerçekleşecek politikalar açısından önemli olarak görmüştür. Kırsal alanda yaşayan nüfusun göç eğilimlerine bakmış elde edilecek olan bulguların geleceğe yönelik politika ve çalışmalarda katkı sağlamasını beklemiştir. Araştırma alanı olarak 8 bölge seçmiş ve bu bölgedeki 1276 kişi ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışma sonunda kırsal alanlarda göçmen kitlesinin büyük bir orana sahip olduğunu görmüştür.

Yılmaz (2012), “50 Yılda (1960-2010) Van İl’inde Kır-Şehir Nüfus Değişimi” çalışmasında, Van ilinin 50 yıllık süreçte kır-kent nüfus oranlarını incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada TÜİK verilerinden yararlanmış ve Van ilinde son 20 yıllık süreçte kentlerde nüfus artışının fazlalığına değinip bunu bir sorun olarak vurgulamıştır. Çalışmada kırsal ve kentsel alanların tanımlarından yararlanılmış ve kırsal nüfus yönüyle bakışın nasıl olduğu anlatılmıştır. Türkiye geneli nüfus hareketliliğinin, 1950’li yıllarda

Karadeniz, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'nun batı kısımlarında görülmeye başlansa da Doğu Anadolu'da göçün etkileri 1970-1980'lerde görülmeye başladığını belirtmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin batı kesimine uzak olması ve bu uzaklık sebebiyle etkileşimin az olmasını göç olgusunun geç başlamasına sebep olduğu öngörmüştür. Fakat 1980 sonrası Doğu Anadolu Bölgesi'nde başlayan göç sadece doğudaki şehir merkezlerine değil aynı zamanda batıdaki şehirlere de yöneldiğini dile getirmiştir. Göçün etkisiyle şehir nüfusu ilk defa 1985 yılında kır nüfusun oranından fazla olmuştur. 1975 yılından 2000 yılına kadar göçlerin hızlı bir oranda devam ettiğini, 2000 yılından sonra ise göç hızında bir miktar azalma görüldüğünü söylemiştir. Sonuç olarak, Van ilinin aldığı fazla göçün oluşturduğu problemleri dile getirmiştir.

Ceylan ve Somuncu (2018), "Kırsal Alanların Dönüşümünü Kavramsal Bakımdan Yeniden Düşünmek" çalışmasında kavramsal açıdan kırsal alan olarak bahsedilen yerlerin neresi olduğuna değinmiş ve kır-kent ayrımlarından bahsetmişlerdir. Küreselleşme ve modernleşmeyle birlikte kırsal alanlarda dönüşümleri inceleyen Ceylan ve Somuncu (2018), Türkiye'deki yansımalarını ele almış, 6360 sayılı büyükşehir yasasının kırsal alanlara etkisini açmışlardır. Çalışma sonucunda iletişim ve ulaşım alanındaki hızlı gelişimin sonucu, kırsal yaşamda dönüşüm ve değişimlerin yaşandığını söylemişlerdir. Günümüzde ise kırsal alanlar için yapılan tanımın artık tarım, ormancılık ve hayvancılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği, üst ve altyapı yetersizliğinin olduğu yerleşim alanları tanımdan ibaret olmadığını bu değişimler sonucunda kırsal alanlar için yeni bir tanımın zorunlu olduğunu belirtmişlerdir.

Yenigül (2017), "Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi" çalışmasında, kırsal alanların değişimi sonucu Türkiye'de kırsal alanlara yönelik yapılan kalkınma politikalarının ne yönde etkilendiğini ve boyutlarını incelemeyi amaçlamıştır. Yöntem olarak literatür çalışmasını kullanılan çalışmada, kırsal alanlardaki değişimlere bakmış ve kültürel, sosyal, mekânsal, ekonomik ve yönetsel yapılandırmaların, kırsal alanları etkilediğini ve değişime açtığını görmüştür. Kırsal alanlara uygulanan yönetim ve yönetişimi açmış uygulanan politikalara etki eden uluslararası aktörleri ele almıştır. Türkiye'de kırsal alanlarda kalkınma politikalarının nasıl değiştiğine bakmış ve sonuç olarak dünyada gerçekleşen değişimlere uyum sağlayacak şekilde değişimlere gittiğini söylenebileceğini belirtmiştir.

Ökmen ve Görmez (2010), "İbn-i Haldun Düşüncesinde Kent" çalışmasında kent kavramının sadece demografik yapıdan oluşmadığını idari, siyasi, sosyal, ekonomik

boyutları içeren bir olgu olduğunu söylemişlerdir. Bu boyutlardaki değişim ve gelişimlerin kentleşmeyi oluşturduğunu, kentleşmenin de insan davranışlarını ve tutumunu etkileyen bir döngü içinde olduğunu belirtmiş ve kentleşmenin sadece kırsaldan kentsele doğru bir nüfus hareketi olmadığını ifade etmişlerdir. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde kent, kentleşme ve kentlileşme olgularını, sanayileşmenin kentleşme olgusuna etkilerini açıp gelişim süreçlerini anlatmışlardır. Kuramsal çerçevede ise kentlerin ortaya çıkışları ve kent yapısını işlevini açmışlardır. Sonuç olarak kentsel olgu süreç boyunca toplumların yaşamına gelişimine şahitlik eden ve bu karmaşık, uzun sürecin anlaşılmasında katkıda bulunan bir olgu olarak ele alınmıştır.

Aydınlı ve Çiftçi (2015), “Türkiye’de Kır-Kent Kavramlarının Değişen Niteliği ve Mevzuatın Sürece Etkisi” çalışmasında, Türkiye’de kentleşme oranının 1945’te %25 iken, 2013’te %90 oranına yükseldiğini belirtmiş ve kentleşmeyi en genel ifadeyle kırsal alanların nüfusunun aksine kentsel alanların nüfus artışı olarak tanımlamışlardır. Kırsal ve kentsel alanlar için yapılan tanım ve niteliklileri ele alan bu çalışmada uluslararası standart tanım olarak kabul edilen OECD’yi tanımlamış ve OECD kriterlerine göre ülke bazında kırsal alanların tanımlarını anlatmışlardır. Türkiye’de kırsal kavramı ekonomik faaliyetler açısından hizmet, ticaret ve sanayi sektörlerinden çok tarımsal faaliyetleri barındıran, birincil ilişkilerin ve komşuluk ilişkilerinin yoğun yaşandığı, geniş aile yapısıyla beraber seyrek nüfus ve konut yoğunluğunun seyrek olduğu yerleşim birimi olarak ifade edilmiştir. Çalışmada Türkiye’nin kır-kent yapısındaki temel göstergeleri incelenmiş ve ülkemizde kentleşmenin 2. Dünya Savaşı dönemine denk geldiğini bu sebepten dolayı yavaş ilerlediğini belirterek yasal mevzuattaki değişimlerin kır-kent dağılımı etkisine bakmış ve 6360 sayılı yasa ile yüksek oranlarda değişimler olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmanın sonucunda kırsal ve kentsel alanların sadece mekânları tanımlamakta kullanılan bir ifade olduğunu artık kırsaldaki özellikleri kentlerde, kentlerdeki özellikleri kırsal alanlarda görmenin mümkün olabileceğini belirtmiş ve bu tanımlarla karşılaştırma mümkün olmakla beraber doğru olmayacağını dile getirmişlerdir.

Gülümser, Levent ve Nijkamp (2010), “Türkiye’nin Kırsal Yapısı: AB Düzeyinde Bir Karşılaştırma” çalışmasında kırsal alanların tanımlanması üzerinde durulmuş ve kırsallık göstergelerin neler olduğu, sınıflandırılması açılmıştır. 18 gelişmiş ülke ve 8 gelişmekte olan ülkeyi ele alan çalışmada 15 farklı değişken üzerinden faktör analiz yöntemi kullanılmıştır. Yöntem sonucunda 5 faktöre dönüştürülüp ülkeler bu 5 faktör üzerinden değerlendirilmiştir. İlk iki kriter ülkelerin gelişmişliklerini negatif yönde etkilerken son üç kriter ise pozitif yönde etkilemektedir. İlk kriter olarak ülkelerdeki

istihdam oranlarına bakıp tarımsal istihdam miktarı ele alınmış, bununla beraber gelir dağılımındaki oranlar incelenmiş ve eşitsizlik düzeyine bakılmıştır. İkinci kriter olarak nüfus büyüme hızları, kaba ölüm oranları ve demografik yapılar ele alınmıştır. Üçüncü kriter olarak kentleşme yapılarına, konut sayısındaki orana, ulaşım altyapısına ve erişilebilirlik düzeyine bakılmıştır. Dördüncü kriter olarak ülkelerin okullaşma oranlarıyla beraber, yüksek eğitim olanaklarına bakılmış; son kriterde ise 1950’lerden bu yana başlayan sanayileşme oranlarını incelenmiştir. Bu çalışmada kırsallık oranı değerlendirilirken gelişmişlik durumu ve demografik yapısı pozitif; eğitim oranı, sanayileşme ve kentleşme ise negatif değerlerle ele alınmıştır. Genel puanlama kapsamında incelendiği zaman ise en yüksek kırsallık oranına 6,41 puanla Türkiye’nin sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Tekin (2017), “Dünya Tarihi’nde İlk Şehir ve Şehir Devletinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi” çalışmasında, insanların yerleşik hayata geçişini, şehirleşme olgusunu ve şehir devleti olgularını ele almıştır. Buzul Çağ’dan sonra yaşanan ısı değişimleriyle oluşan küresel değişimler sonucunda insanlar yer değişimlerine başlamışlardır. Bu hareketlilik M.Ö. 10.000-5.500 yılları arasında süren Neolitik Çağ’da tarıma dayalı ilk yerleşimlerin oluşumuna kadar devam etmiştir. Yerleşik hayatın izlerinin görüldüğü alanlara baktığımız zaman ise yeterli miktarda yağış alan Mezopotamya’ya komşu olan Levant ve Anadolu bölgelerinde tarıma dayalı olarak kalıcı ilk yerleşim yerleri ortaya çıktığı görülmüştür. Neolitik Çağ’dan Kalkolitik Çağ’a kadar uzanan ve Uruk Döneminin başlarında sonlanan Ubeyd/Obeyd döneminde (M.Ö. 5.900-4.300) şehirleşmenin ilk temellerinin atıldığından vurgulanırken, ilk şehir olarak karşımıza çıkan Uruk şehri M.Ö. 5.000 yıllarının 2. Yarısında Mezopotamya’nın güneyinde bulunduğundan bahsetmektedir. Uruk şehri; yoğun nüfus yapısı, yazının kullanıyor olması, uzman zanaatkarların ve ticari ilişkilerde uzak mesafeli ilişkilerin kurulmuş olması ve toplumsal olarak tabakalı yapıya sahip olmasıyla “Şehir Devrimine” yol açan etkenleri içinde barındırmaktadır. Şehir devrimiyle beraber artan üretim fazlalığının oluşturduğu ticari etkiler, iklim değişimin etkileri kırsal alanlarda kentsel alanlara göç olgusunun ortaya çıkmasına neden olmuş ve Uruk şehrinde yoğun nüfus miktarları oluşmuştur. Şehirleşme süreci bütününde yaşanan değişimler sadece şehirlerin kurulmasında değil ayrıca “Şehir Devleti” kavramının da ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Mezopotamya Bölgesi’nde gerçekleşen bu değişimler ve gelişimler bölgenin kentsel ve kırsal alanlarda güçlenmesini ve kültürel olarak gelişiminde süreklilik içermesini sağlamıştır.

3. KAVRAMSAL ARKA PLAN

Bu bölümde içerik analizi yöntemiyle ulusal ve uluslararası kaynaklardan yararlanarak kırsal alanların ortaya çıkışı, tarih boyunca değişimi ve ele alınış şekilleri incelenmiştir. İlk olarak kırsal alanların ortaya çıkışından bahsedilen bölümde kırsal alanın tarihsel süreçte değişimine, kır-kent ayrımına ilişkin yaklaşımların neler olduğunu ve dünyada ve Türkiye’de kırsallık tanımının nasıl ele alındığına bakılmıştır. Bu başlıklar altında ilçelerin kırsal nüfus değişimini saptanmak üzere EORUSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatının kırsallığa bakışı ve dünya kırsal nüfus coğrafyasında değişimleri incelenmiştir.

3.1. Kırsal ve Kentsel Alanların Tarihsel Süreçte Ortaya Çıkışı

M.Ö. 10.000-5.500 yılları arasında kabul görülen Neolitik Çağ’da insanlar tarımsal üretimlere başlamışlardır. Kentler ortaya çıkmadan önce yerleşik hayatın ilk izlerini taşıyan bu çağda üretici yaşam biçimi benimsenmiştir. Yerleşik hayatın izlerinin görüldüğü alanlara baktığımız zaman ise yeterli miktarda yağış alan Mezopotamya’ya komşu olan Levant ve Anadolu bölgelerinde tarıma dayalı olarak kalıcı ilk yerleşim yerleri ortaya çıktığı görülmüştür (Faulkner, 2013). İlk köy yerleşimleri; dünyada tarımın temellerini oluşturan bitkilerden altısının evcilleştirildiği, Anadolu’nun Güney Toroslarında bulunan ve şekil 3.1’de görülen “Bereketli Hilal” adı verilen bölgede kurulmuştur. Bu dönemde Batman’da Hallan Çemi, Diyarbakır’da Çayönü ve Körtik Tepe, Şanlıurfa’da Göbekli Tepe ile Nevali Çöri gibi yerleşmeler, insanlığın üretici yaşam biçimiyle tarımsal alanlarda kurulan köy yerleşkeleridir. Neolitik Çağ’da ortaya çıkan bu yerleşkeler, şehirlerin ortaya çıkışının ilk öncüleri olmuşlardır. Şehirlerin oluşumuna öncülük eden ikinci yerleşkeler ise M.Ö. 7000’li yıllara dayanmaktadır. Bu dönemde Orta Anadolu Bölgesi’nde kurulan Kuzey Irak’ta Jarmo ve Konya-Çatalhöyük yerleşkeleri karşımıza çıkmaktadır. 10.000 nüfus miktarına sahip olduğu ön görülen Çatalhöyük yerleşkesi artık köy kavramının dışına çıkmış bu durum kentlerin habercisi olmuştur. Bu yerleşkelerin oluşumundan sonra ilk kentler Güney Mezopotamya’da M.Ö. 4000 yıllarında Sümerler tarafından kurulan yerleşkeler olarak kabul edilmiştir (Işık, 2018).

Şekil 3.1: Bereketli Hilal Bölgesi (Demir; 2022).

Ekonomik olarak üretici çağ olarak nitelendirilen Neolitik Çağ'da yerleşik hayata geçişle beraber yaşamlarını kolaylaştırmak adına başta taş ve ahşaplardan yararlanılırken, zamanla pişmiş topraktan yararlanılmış ve çömlek yapımlarına başlanmıştır. Tarımsal üretimle beraber artan ürün çeşitliliği ekonomik anlamda gelişmeyi sağlamış tarımında etkisiyle beraber kıyı kesimlerine yakın yeni yerleşim birimlerinin oluştuğu ve değişim ve yeniliklerin gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Sivas, 2019; Avşaroğlu, 2021).

Buzul Çağı'ndan sonra ısı dengelerinde yaşanan değişimle beraber başlayan yeni ısı döneminde gerçekleşen küresel değişimler sonucu yerleşik hayata geçen ve Mezopotamya Bölgesi'nde bulunan Anadolu insanları yaşam şekillerinde birkaç yeniliği hayata geçirmiştir. Bununla beraber alışagelmışin dışında farklı yapıları oluşturulmaya başlanmış ve tek gözlü konut yapılarının dışına çıkmıştır. Yaşanan değişimler sadece konut alanında değil birçok başlık altında gözlemlenmeye başlanmıştır (Faulkner, 2013; Sivas, 2019). Bu değişim ve yenilikler Neolitik Çağ'da başlayan kırsal yerleşim alanlarında görülmekle beraber Neolitik Çağı takip eden Kalkolitik Çağ'da daha da ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kırsal yerleşim alanlarının şekillendiği, belirginleştiği ve gelişim gösterdiği gözlemlenmiştir. M.Ö. 5.5000-3000 yılları arasında gerçekleşen Kalkolitik Çağ'da metalurji başlığında da gelişmeler yaşanmıştır. Neolitik dönemde kullanılan malzemelerin işçilik alanında zorlukları ayrıca çabuk yıpranıp, kırılmaları insanları kolay işlenebilecek, dayanıklı ve uzun ömürlü yeni malzemeler arayışına itmiştir. Arayışlar sonucu metalurji alanında yaşanan gelişimlerle Maden Devrimi gerçekleşmiştir. Yerleşim gösterdikleri alanlarda bulunan çinko, altın, demir, bakır vb. madenler keşfedilmeye başlanmış ve beraberinde gereksinimlerine göre şekillendirip üretime geçilmiştir (Sivas, 2019).

Maden devrimiyle artan ekonomik çeşitlilikler ayrıca kıyı kesimde başlayan yerleşim yapılarının beraberinde deniz ticaretinin geliştirilmesini, ekonomik alanda yeniliklerin ve çeşitlilikleri artmasını sağlamıştır. Farklı ekonomik faaliyetlerin hayata geçmesi tarımsal üretimden artı ürünlerin elde edilmesi, mesleki alanlarda uzmanlaşmaların başlaması ekonomik faktörlerin baskın olmasıyla beraber toplumsal tabakalaşmaları ortaya çıkarmış bu olguların bütününde kent yapısı ve devlet olgusu oluşmaya başlamıştır (Pirenne 2005; Bernal, 2019).

İlk şehir olan Uruk şehri M.Ö. 5.000 yıllarının 2. yarısında Mezopotamya'nın güneyinde bulunmaktadır. Uruk yerleşiminin şehir olarak kabul edilmesinde öngörülen yapılaşmalar bakıldığı zaman ise karşımıza nüfus alanında; yoğun nüfus yapısı, eğitim başlığında; yazının kullanıyor olması, ticari ve ekonomik ilişkilerde; uzman zanaatkarların ve ticari ilişkilerde uzak mesafeli ilişkilerin kurulmuş olması ve toplumsal olarak tabakalı yapıya sahip olmasıyla beraber yerleşim biriminde işlenen anıtsal yapıların mevcut olması Uruk şehrini ilk şehir olarak kabul görmeyi sağlamıştır. “Şehir/Kent Devrimi” adı verilen ve bu olguların bütünü içinde barındıran Uruk şehri ayırt edici özelliklere sahip olmuştur. Üretim fazlalığına bağlı olarak dağıtım merkezi olması yerleşkenin ticari gücünün artmasının yanı sıra yaşanan iklimsel değişimlerin etkisiyle de çevreden merkeze doğru yani kırdan kente doğru insan hareketliliği başlatmıştır. Bu durum Uruk şehrinin nüfusunun artışına ve kırsal göç olgusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şehirleşme süreci bütününde yaşanan değişimler sadece şehirlerin kurulmasında değil “Şehir Devleti” kavramının da ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Tekin, 2017).

Neolitik Çağ'dan Kalkolitik Çağ'a kadar uzanan ve Uruk döneminin başlarında sonlanan Ubeyd/Obeyd döneminde (M.Ö. 5.900-4.300) ilk temelli atılan şehirler nüve komşu yerleşimlerde gözlemlenmiştir. Nüvenin şehir olarak tam ifade ettiği yerleşim Mezopotamya Bölgesi'nde Uruk döneminde olmuştur. Mezopotamya'da ortaya çıkan bu şehirleşme kısa bir zaman sonra Mısır'da da ortaya çıkmıştır. İki bölge bütününde şehirleşme yapılarına bakıldığı zaman Mezopotamya'nın Dicle ve Fırat nehirleri ve Mısır'da Nil Nehri'nin coğrafik etkileri benzer özellikte şehirlerin oluşumunda etkili olmuştur (Işık, 2018). Kırsal ve kentsel yerleşim alanlarında özellik bakımında benzerlik gösteren bölgelerde yerleşim birimlerinin değişim ve gelişimleri de benzer bir düzeyde gözlemlenmiştir. Uruk döneminde yerleşim birimleri Aşağı ve Orta Mezopotamya'da sayıları ve genişlikleri bakımından farklılıklar gösterecek şekilde dağılımlar göstermiştir. Orta Mezopotamya'da yerleşim birimlerinin nüfus bakımından gelişimi doğal ve yavaş

biçimdeyken Uruk Bölgesi'nde "kent-şehir" anlamına gelen Ur antik kentinde çok daha hızlı bir şekilde yaşanmıştır. Uruk bu süreçte merkez konumuna gelmiş çevre yerleşkelerde daha seyrek nüfuslu küçük yerleşkeler oluşmaya başlamıştır (Köroğlu, 2006).

Kalkolitik Çağ'da gerçekleşen Maden Devrimi'nin etkisi ve şehir devletlerinin oluşumu topluluklar açısından değişimlere neden olmuş, basit çiftçi topluluklarının yerini farklı sınıflardan oluşan devletlere ve çeşitli meslek gruplarının oluşumuna bırakmıştır. Tek gözlü yapılardan farklı yapı formlarının geçildiği bu dönemde sadece çiftlik evlerinin oluşumunun değil ayrıca tapınaklarda, anıt mezarlarında ve saraylarda artışlar gözlemlenmiştir. Neolitik Çağ'da ilk temelleri atılan şehirleşme yapısı devam etse geçim kaynağı olarak kabul görülen tarımsal alanda üretimi arttırmak için planlamalara, sulama sistemlerine ve mahsullerin korunmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. İlkçağ'da bulunan yazı yeni bir gelişim döneminin temellerini oluşturmuştur (Pirenne, 2005). Tarımsal alanlarda yapılan çalışmalar neticesinde artan gelirler yeni rakam ve yazıların gelişip düzenlenmesine rol oynamış beraberinde yönetici sınıfların daha baskın olmasında etken olmuştur. Köy ve kentlerde bulunan idareciler bu başlıklar altında fikirler ve yenilikler gerçekleştirse de zamanla kentteki idareciler tarım alanında üretim için çalışmaları bırakmış korumaya yönelen kentliler çevre köylerden ürün temin etmeye başlamıştır. Maden devriminden sonra Orta Çağ'a kadar sürecek olan İlkçağ ile karıştırılrsa da İlkçağ'dan daha önce başlayan ve birçok çağı kapsayan Antik Tarih veya Antik Çağ dönemi başlamıştır. Bu dönemde yarı köylü sayılan kentliler şehirler içerisinde kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde tarımsal üretimler yapmışlardır (Aydemir ve Genç, 2011; Weber, 2010).

Zamanla tarımsal üretimde kendi ihtiyaçlarına yetecek düzeyde üretimin (tarım devriminin) dışına çıkmış artan üretim miktarlarıyla ve ürün çeşitliliklerin artmasıyla ticari alanda gelişmeler yaşanmıştır. Ekonomik alanda Orta çağ döneminde de hükmünü süren kapalı tarımda değişimler yaşanmış ve ticarete dayalı ekonomi benimsenmiştir. Bu durum ticaretin yoğun olduğu yerleşim yerlerinde nüfus büyüklüklerinde artışa neden olmuş ve uluslararası ticaretlerle beraber "Kentsel Devrimin" gerçekleşmesini sağlamıştır. Ürün teminini köylerden karşılayan kentler tarımsal alanda çalışmaları tamamen bırakmış çevre yerleşim alanlarına savaş ilan etmeye ve yerleşim alanlarını ve halkını korumaya başlamıştır. Bu durum kentlerin surlarla çevrili yerleşim alanları olmalarına neden olmuştur. Antik dönemin içinde bulunan Tunç Çağ'ında keşfedilen tuncun bakıra nazaran dayanıklı olması zamanla kullanım açısından ön plana çıkmasını

sağlamıştır. İlk zamanlar sadece kentlerdeki yapılar için kullanılan madenler savaşlarla beraber silah aracı olarak işlenmeye ve kullanılmaya başlanmıştır (Bernal, 2009; Kerov, 1995).

Antik dönem içerisinde bulunan ve demirin keşfiyle başlayan Demir Çağ'ı ile birlikte demirin birçok bölgede bulunması ve bolluğu herkes tarafından kolayca kullanılması sağlanmış bu durum tarımsal alanların kolay işlenmesini ve üretim daha da artmasına neden olmuştur. Demirin keşfiyle beraber daha büyük gemiler icat edilmiş, deniz ticareti güçlenmiş ve uluslararası ticarete gelişmeler yaşanmıştır. Zaman içerisinde kentler çiftçi, tüccar, zanaatkar, askeri, yönetici ve din adamlarından oluşan topluluklarla beraber hukuki olayları içinde barındıran yerleşim birimleridir (Huberman, 2002; Erez, 2017). Kentler oluşumunda tarımsal dayanakların ötesinde bir olguya ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü yerleşim birimleri incelendiği zaman her tarımsal bölgede şehirleşmenin gerçekleşmediği görülmüştür. Farklı meslek gruplarını içinde barındıran kentler gelişmiş iş bölümü açısıyla kırsal alanlardan farklılık içerildiğini ve kentsel nitelik gösterdiğini ve kır kent alanlarında gerçekleşen farklı iş bölümleriyle beraber kır kent ayrımının ortaya çıktığı ve bu yerleşim birimlerinin toplumsal ve siyasi ilişkilerinin oluştuğu gözlemlenmiştir. Süreç boyunca yerleşim birimlerinin kendi içinde değişimler gösterdiği bununla beraber kırsal ve kentsel alanlarında kendi içlerinde dönüşümler yaşadığı gözlemlenmiştir (Tekin, 2017; Işık, 2018). Yaşanan bu değişimlerle beraber günümüze kadar gelen kırsal ve kentsel yerleşim alanları değişim ve dönüşümler yaşamaya devam ettiği ve edeceği de gözlemlenmektedir.

3.2. Kır-Kent Ayrımına İlişkin Yaklaşımlar

Tarihi süreçte baktığımız zaman kentlerin ilk ortaya çıkışı 10000 yıl geriye gitmektedir. Özellikle Orta Doğu Bölgesi'nde yerleşim birimleri yaklaşık 6000 yıllık geçmişe dayansa da kentlerin oluşumu 3000 yıl öncesinde görünmektedir. Bu dönemlerde surlarla kaplı kentler, savunma amaçlı olsa da kırsal alanlardan tamamen kopmuş ve dışarı ile ilişkilere kapalı olmasına neden olmuştur. 18 yy. sonunda endüstri devrimi kent ve kentleşme açısından bir kırılma noktası olup kır kent ayrımında daha netlik kazandırmıştır. Kentler bu noktada heterojen yapıya sahip teknolojik değişimlerin hızlı bir şekilde gerçekleştiği tarımsal üretimin dışında kalan dinamik bir yapı olarak tanımlanmıştır (Yılmaz ve Çiftçi, 2011; Karaca, 2017). Kırsal alanlar ise kentlerin aksine endüstriyel üretimlerin dışında tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan, düşük nüfus yoğunluğunun olduğu sınıflanmasında beşerî ve coğrafi özellikleri ele alınan homojen

yapıya sahip yerleşim birimleri olarak nitelendirilmiştir. Fakat kırsal ve kentsel alanlar için kesin tanımlar doğru olmamış bu iki tanım tanımın dışında kalan geçiş bölgesi olarak görülen yerleşim birimleri oluşmuştur (Ökmen ve Görmez, 2010). Bu yerleşim birimlerinin tanımlanmasında ise farklı yaklaşımlar görülmüştür.

Kırsal alan üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında zaman geçmişten günümüze birçok meslek dalının ilgi alanına dâhil olduğu görülmektedir. Geçmişte her ne kadar kırsal alanlar ekonomistler, ziraatçılar, mühendis ve kısmen plancıların ele aldığı bir konu olsa da günümüzde coğrafyacılar, tarihçiler, işletme ve diğer sosyal bilimlerin de önemli uğraş konularından olmuştur. Kavramsal olarak, Urry (1999) kırsal alanlara yönelik yaklaşımında kırsalı üretim odaklı olup tüketim olanaklarını ekonomik yapısıyla sağlayamadığından nüfus kaybının zorunlu bırakıldığı, yerel üretim olarak tarımsal üretimin hâkim olduğu bunlarla beraber toplumsal mücadelelinin de üretim amaçlı olduğunu ifade etmiştir. Wirth (2002), kırsal alanları tanımlarken yerleşim birimlerinin karakteristik yapısına bakarak malikâne ve çiftlik tarzı yapıları barındıran organik birimler olarak tanımlanmış kentlerin ise bu organik yapıdan insanları uzaklaştırdığını dile getirmiştir. Harvey (1972) ise kırsal alanları tanımlarken kent üzerinden gitmiştir. Kentleri tanımlarken mekânsal yapı olarak insan eli ile yapılan çevre şeklinde nitelendirmiş bu yapıyı çevre ise yollar, okullar, sağlık alanları, parklar, işyerleri, sinema, baraj ve fabrika gibi büyük bir listeden oluşmuştur. Kırsal alanlar ise kentlerin aksine doğal yapıya sahip olan karmaşık kent birimlerinin dışındaki alanlar olarak görmüştür (Yaş ve Güler, 2016).

Kırsal alanlar yönelik tanımlamalar ilk kez 1964 yılında farklılaşarak nüfus oranlarına bakılarak çoklu tanımlama yapılmıştır. Avrupa İstatistikleri Konferansı'nda bu tanımlama "Kırsal", "Yarı Kentsel" ve "Kentsel" olarak üç sınıfta ele alınmıştır. 1977 yılında Cloke'un "kırsallık indeksi" çalışması da çoklu tanımlamayı içermektedir. İngiltere gerçekleştirdiği "Kırsallık İndeksi" çalışmasında kentsel alan dışındaki yerleşimleri "Aşırı Kırsal Olmayan Yerleşimler", "Orta Dereceli Kırsal Olmayan Yerleşimler", "Orta Kırsal Yerleşimler" ve "Aşırı Kırsal Yerleşimler" olarak beş grupta incelemiştir (Cloke, 1997). 1999 da ise Leavy ve arkadaşları (1999), İrlanda'da bulunan 155 kırsal yerleşimi gruplandırırken nüfus, eğitim, ekonomi, çiftçi ve işletme sayısı ve hane halkı oranlarına bakarak kümelenme analizi yapıp beş grupta incelemiştir (Özlü vd., 2020).

Neolitik Çağ'da ortaya çıkan şehirleşme yapısı Kalkolitik Çağ'da yaşanan Maden Devrim'iyle beraber kırsal ve kentsel alanlar arasında farklı iş bölümlerinin oluşmasını sağlamıştır. Bu dönemde kırsal alanlar ve kentsel alanlar arasında ayrımlar ilk kez ortaya çıkmış Kent Devrim'inin de etkisiyle bu ayrım daha da belirginleşmeye başlamıştır (Bernal, 2009). Kent devrimi sonucu yerleşim alanlarında kentleşme süreçleri yaşanmış sosyal ve ekonomik anlamda gelişmeler yaşanmıştır. Yaşanan gelişmeler beraberinde yerleşim birimlerine belli özelliklere sahip olmasını sağlamış bu özellikler dışında kalan yerleşim birimleri ise kırsal nitelikli yerleşimler olarak kabul görülmüştür. Gelişimler sonucu oluşan değişimler özellikle de nüfus bakımından daima kırdan kente doğru olmuş bu bağlamda kırsal yerleşim alanları demografik olarak büyüklüğüne ve ekonomik olarak tarımsal faaliyetlerin baskın olduğu birimleri sembol eden yerleşkeler olarak ele alınmıştır (Bayraktar, 2017).

19 yy. gerçekleşen sanayileşme hareketi ise kentleşme olgusunun hızlı bir şekilde yaşanmasını sağlamış kırsal ve kentsel alanlar arasında bağlantıları güçlendirmiştir. Kırsal ve kentsel alanlar arasında oluşan ilişkiler, yaşanan teknolojik gelişmeler sanayi devrimi öncesi kırsal-kentsel yerleşim alanları ile sanayi devrimi sonrası kırsal-kentsel yerleşim alanlarının niteliklerinde farklılıkların yaşanmasına etken olmuştur. Özellikle kentsel alanlarda yaşanan değişimlerin sanayi devrimi öncesi kentsel alanlarla karşılaştırılmasına bakıldığında; kırsal alanlara nazaran gelişim gösteren yerleşim birimleri olsa da yaya odaklı yerleşim birimleri olan kentsel alanlar sanayi devrimi sonrası tamamen taşıt odaklı yerleşim birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi devrimi sonrası kırsal alanlarda ise sınırlı yerleşim formuna sahip olmasının da etkisiyle yaya odaklı yerleşim alanları olarak kaldığı görülmüştür. Kent formları açısından bakıldığında zaman sanayi öncesi dönemde kırsal alanlar ve kentsel alanların birbirine benzer nitelikli küçük parsellere sahip, dar sokak yapısının mevcut olduğu düzeyde gelişim gösteren yerleşimler olmuştur. Sanayi devrimi sonrası ise kentsel alanlar büyük parsellere yayılmış, geniş bulvarları bulunan ve yatay gelişim alanları olarak nitelendirilmiştir. Sanayi devrimi sonrası ise fonksiyonel olarak mekânsal alanlarda ayrışmalar yaşanmıştır. Demirin bulunmasıyla beraber Kalkolitik çağda başlayan toplumsal ayrışmalar daha belirginleşmiş sanayi devrimi sonrası ise toplumsal ayrışım tam olarak yaşanmış ve durum konut yapılarının oluşum şekline de yansımıştır (Tekkanat ve Türkmen, 2018).

Sanayi devrimi sonrası kentsel alanlarda özellikle yerleşim birimi formlarında belirgin şekilde değişimler yaşanırken kırsal alanlar üzerinde yerleşim formları niteliklerini kentlere nazaran daha fazla korumuş ve yerleşim yapısı alanında kırsal ve

kentsel alanlar arasında ayrım belirginleşmiştir. Sanayi devrimi sonrası gerçekleşen nüfus hareketlilikleri ise kentlerin özelliklerinin ve kent çeperindeki kırsal alanların doğal çevresini kaybetmesine neden olmuştur (Hall, 2001). 20. yy. ilk dönemlerinde yaşanan göçler sonucu birçok ülkede kentsel alanlarda olumsuz yaşam koşulları oluşmuştur. Kentlerde ortaya çıkan sorunları gidermek üzere çalışmalar yürütülmüş ve altyapıya yönelik projeler hazırlanıp uygulanmıştır. Bu süreç kentsel alanlar için yeni arayışlar doğurmuş ve kentsel alanlar için planlama olgusunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Planlama olgusu kentler üzerinden Ebenezer Howard'ın bahçe kent projesi ve güzel kent hareketlerinin gelişmesine etken olmuştur. Howard göçle beraber artan sorunların oluşturduğu zorluklar sonucu kentlerde yaşayan yerel halkın tamamının kentin imkanlarından doğrudan veya tamamen yararlanamadığını belirtmiştir. Ayrıca yaşanan göçlerle beraber kentlerde sürdürülebilirlik olgusuna zarar verdiğini belirten Howard ekonomik, sosyal ve mekânsal yapıları dikkate alarak yeni bir model geliştirmiştir. Kırsal alanlar ve kentsel alanlar arasındaki ayrışımı da dikkate alan Howard bu farkın giderilmesi için kentsel alanlarda eksik olan ve kırsal alanlarda eksik olan nitelikleri bağdaştırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda kentsel alanlardaki biyolojik, doğal alan eksiklikleri ile kırsal alandaki ekonomik, altyapı ve sosyal yapıdaki eksiklikler açısından iki yerleşim biriminin ilişkilerinin güçlendirileceği ve uzlaşacağı bir taslak düşünmüştür (Karadağ Ağkurt, 2014). Dünya genelinde yaşanan gelişmeler, kentleşme olgusunun daha hızlı yaşanmasına neden olurken ekonomik, mekânsal ve sosyal yapılarda değişimleri meydana getirmiştir. Ayrıca bu değişim sadece yerleşim birimlerinin formlarında değil aynı zamanda bireylerin, toplulukların, bölgelerin ve ulusların; politik, sosyal ve kültürel yapılarına da etki etmiştir (Hall, 2001).

Yakın Çağ döneminde kırsal ve kentsel alanların ayrımına ilişkin çalışmalara bakıldığında Güümser ve arkadaşlarının Leavy ve arkadaşlarının çalışmasına benzer bir çalışma yaptığı Türkiye ve dünyadaki kırsallık ve kentsellik oranlarını incelerken kır kent ayrımını çizelge 3.1'de görüldüğü üzere beş başlık altında ele alınmıştır. Bu beş başlık kapsamında ülkeleri sahip oldukları oranlara göre puanlayıp kırsallık oranlarını belirlemiştir. İlk iki kriter ülkelerin gelişmişliklerini negatif yönde etkilerken son üç kriter ise pozitif yönde etkilemektedir.

Çizelge 3.1: Kırsallık ve kentsellik ayrımında kullanılan kriterler kapsamında ülke oranları (Gülümser vd., 2010)

Kırsallık-Kentsellik Ayrımında Kullanılan Kriterler	En Yüksek Orana Sahip Ülke/Ülkeler	En Düşük Orana Sahip Ülke/Ülkeler
Kriter-1 (-)	Türkiye	Avusturya, İsveç
Kriter-2 (-)	Türkiye	Estonya, Macaristan
Kriter-3 (+)	Almanya, Fransa ve İtalya	İrlanda, Kıbrıs
Kriter-4 (+)	Belçika, Birleşmiş Krallık	Türkiye
Kriter-5 (+)	Lüksemburg, Finlandiya	Türkiye

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

İlk kriter olarak ülkelerdeki istihdam oranlarına bakılıp tarımsal istihdam miktarı ele alınmış, bununla beraber gelir dağılımdaki oranlar incelenmiş ve eşitsizlik düzeyine bakılmıştır. İlk kriter kapsamında en yüksek orana Türkiye sahip olurken Avusturya ve İsveç'in en düşük oranlara sahip olduğu görülmüştür. İkinci kriter olarak nüfus büyüme hızları, kaba ölüm oranları ve demografik yapılar ele alınmış ve Türkiye bu kriter kapsamında en yüksek orana sahip olmuştur. En düşük orana sahip olanın ülkeler arasında ise Estonya ve Macaristan bulunmaktadır. Üçüncü kriter olarak kentleşme yapılarına konut sayısındaki oran ve ulaşım altyapısıyla erişilebilirlik düzeyine bakılmıştır. En yüksek orana Almanya, İspanya Fransa ve İtalya ev sahipliği yaparken İrlanda ve Kıbrıs en düşük orana sahip olmuştur. Dördüncü kriter olarak ülkelerin okullaşma oranlarıyla beraber yüksek eğitim olanaklarına bakılmıştır. Bu kriter kapsamında en yüksek orana Belçika ve Birleşmiş Krallıklar sahipken en düşük puanı Türkiye almıştır. Son kriter olarak ise 1950'lerden bu yana başlayan sanayileşme oranlarına bakılmış ve Lüksemburg ve Finlandiya en yüksek orana sahip olmuştur. Türkiye bu noktada orta durumda olarak iyiye yakın konumda bulunmuştur. Bu çalışmada kırsallık oranı değerlendirilirken gelişmişlik durumu ve demografik yapısı pozitif; eğitim oranı, sanayileşme ve kentleşme ise negatif değerlerle ele alınmıştır. Genel puanlama kapsamında incelendiği zaman ise en yüksek kırsallık 6,41 puanla Türkiye olurken 0,82 puanla Avusturya ve 0,22 puanla Yunanistan bulunmaktadır. Bu puanlamada negatif yönde puanlamaya sahip olan ülkeler arasında ise -0.62 ile İspanya, -1.72 ile İtalya, -2.01 ile Fransa ve -4.22 puan ile Almanya bulunmaktadır. Güney ve doğu Avrupa ülkeleri kırsal yapılı ülkeler olarak görülürken Avrupa ülkeleri kentsel yapıya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin en yüksek kırsal yapıya sahip olmasının en önemli nedeninin gelir dağılımındaki eşitsizlikle beraber demografik yapısında değişimler olduğu kır kent ayrımına ilişkin yaklaşımların bölgeler arası niteliklerinden ötürü farklılıklar barındırdığı görülmüştür (Gülümser vd., 2010).

Ayrıca bölge planlamada geleneksel yaklaşıma göre kırsal alanlar merkezi hükümetler, yerel halk ve çiftçilerin teşvik ve destekleriyle ilerleyen tarım sektörüne dayalı birimler olarak görülüp tarımsal rekabetlerle gelir eşitliğinin sağlanacağı yerleşimler olarak kabul edilirken , yeni bölgecilik yaklaşımı kırsal alanların tarımsal odaklı birimler olarak değil aynı zamanda kırsal imalat, kırsal turizm, iletişim, bilişim ve sanayi gibi sektörlerinde içerisinde barındığını savunmuş kırsalı yerel değerlerini, yeni keşfedilen veya kullanılmayan kaynaklarının değerlendirilmesinin hedeflendiği birimler olarak görülmüştür. Yeni bölgecilik anlayışına göre ise kırsal alanlara bakış farklılaşmış kentsel alanlardan nitelik olarak belirgin ayrışmalar içermeyen kırsal alanlar hedeflenen gelişmelerinde sadece yerel ile değil küresel ve ulusal tüm katmanları; özel vakıf kamusal gibi çeşitli organizasyonlarla birlikte yerelin içinde bulunduğu yatırım ve çalışmaların yapılacağı yerleşim birimleri olarak ele alınmıştır (Karakayacı, 2018).

Farklı niteliklere sahip bölgelerde, bölgeye özgün yerleşim yapılarının oluştuğu ve bu yapılarının da kır-kent nitelikli yapılar olarak farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Yerleşik hayata geçildiği dönemden bu yana yerleşim formları üzerine birçok bakış açısı ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlarıyla beraber birçok kırsallık tanımı bulunmaktadır. Bu bağlamda dünyada ve Türkiye’de kırsal alanların nasıl ele alındığı, tanımlamaların ülkeler arası nasıl değişkenlikler içerdiğine bakılmıştır.

3.3. Dünyada ve Türkiye’de Kır ve Kırsallık Tanımı ve Değişimi

Dünya genelinde yaşanan sosyo-ekonomik süreçlerle oluşan kırılmalar kırsal alanlar üzerinde farklı etkenlere neden olmuş ve kırılmalar sonucu kırsal alanlar farklılıklar içermeye başlamıştır. Kırsal alanlarda tanımlanmasında ve sınıflandırmada kullanılacak değişkenler demografik yapıyla beraber sosyo-ekonomik değişkenler ve fiziksel değişkenlerdir. Kırsal alanların tanımında tek bir değişkene bağlı tek tanımın kullanımı mümkün olmamakla birlikte tanımlamalarında kabul görülen ortak özellikler arasında tarımın ekonomideki konumu ve nüfus yapısı olduğu söylenebilir. Fakat seyrek nüfuslu yerleşim alanlarının veya tarımsal faaliyeti bulunan her yerleşim biriminin kır olarak nitelendirilemeyeceği sosyo-ekonomik ve fiziksel yapısıyla bir bütün olması gerektiği bir gerçektir. En genel tanımıyla kırsal alanlara bakılacak olursa ekonomik faaliyetler açısından hizmet, ticaret ve sanayi sektörlerinden çok tarımsal faaliyetleri barındıran, birincil ilişkilerin ve komşuluk ilişkilerinin yoğun yaşandığı, geniş aile yapısıyla beraber seyrek nüfus ve konut yoğunluğunun seyrek olduğu, doğal dolaşım sistemlerini ve doğal kaynakları barındıran yerleşim birimleri olarak ele alındığı

görülmektedir (Erdoğan ve Şahin, 2017; Meşhur 2017). Kırın ve kırsallığın tanımlanmasında kullanılacak Sosyo-ekonomik değişkenler, fiziksel değişkenler ve erişebilirlik ve demografik yapıdaki değişkenlerin bazıları ise çizelge 3.2'deki gibidir;

Çizelge 3.2: Kırsallık tanımında kullanılan değişkenler (Öksüz vd., 2014; Özlü vd,2020)

Sosyo-ekonomik Değişkenler	Fiziksel Değişkenler	Demografik Yapıdaki Değişkenler
✓ Ülke genelinde ve kişi başı düşen GSMH büyüklüğü	✓ Yükselti	✓ Toplam nüfus
✓ Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSMH oranları	✓ Bitki örtüsü	✓ Kırsal ve kentsel alan nüfusları
✓ Balıkçılık, ormancılık ve tarım istihdam oranları	✓ Arazi kullanım şekilleri	✓ Nüfus yoğunlukları
✓ Organik üretim oranı	✓ Arazinin organik yapısı	✓ Nüfus artış hızı
✓ Ülke içindeki ihracat ve ithalat oranı	✓ İl ve ilçe içerisindeki kentleşme oranı	✓ Kaba doğum ve ölüm oranlar
✓ Kişi başı düşen ihracat ve ithalat oranı	✓ Toplam alan içerisindeki tarımsal alan oranı	✓ Genç ve yaşlı bağımlılık oranı
✓ Maaşlı çalışan sayısı	✓ Kırsallık indeksi	✓ Ortalama hane büyüklüğü
✓ Vasıflı ve vasıfsız istihdam oranı	✓ Orman ve yarı doğa alanları	✓ Aktif nüfus oranı
✓ Konut edinilebilme gücü	✓ Sulama ve su çıkarma	✓ Göç oranı
✓ Sosyal yardım alan birey sayısı	✓ Enerji tüketim oranı	
✓ Sağlık/egitim hizmetinden yararlanma oranı	✓ Sürekli yapılaşma	
	✓ İkinci konut yüzdesi	
	✓ Erişebilirlik	
	✓ Ana yol ve köy yolları bağlantısı	
	✓ Seyahat oranı	

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Çizelge 3.2'de belirtilen demografik yapı, fiziksel yapı, sosyo-ekonomik yapı ve erişebilirlik kapsamında dünya genelinde kırsal alanlar farklı niteliklere sahip yerleşim birimleri olarak bulunmaktadır. Bu durum kırsal alanlara farklı bakış açılarının oluşmasına ve dünya genelinde farklı tanımlamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünya genelinde kullanılan en önemli kırsallık tanımları kapsamında ise OECD ve EUROSTAT karşımıza çıkmış ve kırsal alanları nüfus bakımından ele almıştır. 20. yy. sonlarına doğru 37 ülkenin üye olduğu ve 1988'den bu yana kırsal çalışmalar ve tanımlamalar üzerinde duran OECD kırsal alanları tanımlarken belli kriterler altında

kırsallık oranlarına bakmıştır. 1990 yılı OECD kriterlerine göre ülkelerin kentleşme oranlarına baktığımız zaman Hindistan'ın %27 oranla en yüksek kırsal yapıya sahip olduğu görülmüştür. Sıralamayı ise Fransa'nın %23,7, Almanya %25, Çek Cumhuriyeti %30, Çin %36 ile kırsallığı baskın bir ülke olarak bilinen Türkiye %60 oranla takip etmiş bu kentleşme oranını %78 ile İspanya ve %80 oranla Japonya tamamlamıştır. Dünya genelinde kentleşme oranına bakıldığında ise %41 orana sahip olduğu Türkiye'nin ise bu oranın üstünde olduğu görülmektedir (Aksu, 2000). Çizelge 3.3'te dünya genelinde ele alınan ve OECD kapsamında kentleşme oranları dikkate alınarak 12 ülkenin kırsal alanlar için yaptığı tanımlara ve farklılıklarına bakılmıştır.

Çizelge 3.3: Kırsalın ülkelere göre tanımı (Aydınlı ve Çiftçi, 2015; Avcı, 2004).

ÜLKE	KRİTER
Fransa	2.000 nüfustan daha az veya geçici yerleşim birimlerini kentsel olmayan ve kent merkezi olmayan yerleşimler. Bunlarla beraber konutlar arası 200m den fazla olan yerleşimler.
İspanya	Belediye nüfus miktarlarının 10.000 altında olan yerleşimler.
Almanya	Nüfus miktarının 2.000 altı olan yerleşimler.
Japonya	Nüfusu 30.000'den daha az olan belediyelerin yer aldığı yerleşimler. Bununla beraber yoğunluğu km ² başına 500 kişiden daha az olan yerleşimler.
Yunanistan	Nüfusunun 2.000 altı olduğu yerleşimler.
Yeni Zelanda	Nüfusunun 1.000 kişinin altında olan veya merkez dışında kalan yerleşimler.
Hindistan	Nüfusunun 5.000 altı olduğu yerleşimler.
Avusturya	Kent merkezi olmayan ve kentsel olmayan yerleşimler.
Finlandiya	Kırsal alanları sınıflandırarak; Kalkınma şekillerine göre kentsel alana bitişik, çeperde kırsal merkezi olan ve kent merkezinden uzak yerleşimler.
İtalya	Kırsal alanları tanımlarken nüfus aralığı 8000-10000 veya 8000 nüfus altı olan yerleşimleri belirlemiştir.
Çek Cumhuriyeti	Nüfusunun 2.000 altı olduğu, tarımsal üretim odaklı ve gelişimin zayıf olduğu yerleşimler
Çin	Ekonomik faaliyetleri tarıma bağlı yerleşim birimleri olarak kırsal alanları tanımlamıştır.

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Ülkeler nüfus oranları ve yüzölçümlemlerini miktarlarını göz önünde bulundurarak kırsal alan nüfus sınırlarında değişiklik gösterip genel en alt sınırı ise 2.000 nüfus olarak belirlemişlerdir. 2.000 nüfus sınırının altında kalan tek ülke ise nüfus miktarının ve yoğunluğunun düşük oluşuyla Yeni Zelanda olmuştur. Nüfus eşiğini ve yoğunluğunu kırsal alan tanımlamasında kriter olarak kullanan EUROSTAT kriterine göre ele aldığımız 12 ülkenin 1990 yılı yoğunluklarını incelediğimizde ise ilk sırada en yüksek 320 kişi/ km² oranıyla Japonya bulunmaktadır. Hindistan 265 kişi/ km² ile ikinci sırada bulunurken bu sıralamayı 188 kişi/ km² ile İtalya, 175 kişi/ km² ile Almanya, 130 kişi/ km² ile Çek Cumhuriyeti, 118 kişi/ km² ile Çin takip etmektedir. EUROSTAT'ın kırsal

alan tanımına göre yoğunluğu 100 kişi/ km² altı olan ülkeler ise 91 kişi/ km² ile Avusturya, 90 kişi/ km² ile Fransa, 76 kişi/ km² ile İspanya ve Yunanistan, 70 kişi/ km² ile Türkiye, 14 kişi/ km² ile Finlandiya iken en son sırada 12 kişi/ km² ile Yeni Zelanda bulunmaktadır (Aksu, 2000; Doğan ve Özaslan, 2017). Bu tanımlamalarda yoğunluğun yüksek olan ülkelerin kırsal alan için minimum nüfus sınırının da yüksek olduğu görülmüştür.

Çizelge 3.2’de ele alınan değişkenler kapsamında dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal alanlar kendi içinde gerek resmi kurumda gerekse mevzuatta farklı tanımların bulunduğu bununla beraber resmi istatistiklerde de kırsal alanın tanımının farklılık gösterdiği ve kriterlerle birlikte literatürde birçok tanım yer aldığı görülmektedir. Sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak kentlerden ayrılan kırsal alanların en belirleyici kriterlerinden biri de nüfus oranıdır. 1924 yılında çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu ise Türkiye’nin kırsal alanlar için yapılan ilk tanımdır. 442 sayılı kanunda kırsal alanlar için yapılan tanımda nüfus verileri dikkate alınmış; şehirler 20.000 üstü nüfus barındıran yerler olarak kabul edilmiştir. Kasaba için nüfus aralığı 2.000 – 20.000 iken köyler için nüfus sınırlaması 2.000 altı kabul edilmiştir (Köy Kanunu, 2021). Köy kanunuyla benzer nitelikler gösteren Belediye Kanunu da kırsal alanları nüfus büyüklüğüne göre ele almış Köy Kanunu kırsal alanları için sınırı 2.000 nüfusun altı alanlar olarak gösterirken, yerleşim birimine belediyenin kurulması için 5.000 nüfus sınırı kabul gören Belediye Kanunu daha alt nüfusa sahip yerleri kırsal yerleşim statüsünde tanımlamıştır. Darkot (1972), Türkiye için kırsal alan nüfusunu 3.000 altı olarak öngörmüş bununla beraber 3.000’den fazla olan yerleşim birimlerinde gelişimin yavaş olması ve geçimini topraktan sağlayan yerleşimler yerleri için kent karakteri taşıyan yerleşim alanları olarak ele almış 10.000 nüfus üstünü ise kentsel yerleşim alanları olarak tanımlamıştır (Avcı, 2005).

Tanoğlu (1966), kırsal alanları tanımlarken hangi faaliyetlerin yapıldığına, toprağa bağımlılık seviyesine ve çevreyle ilişkilerine bakılarak ifade edilmesi gerektiğini söylemiştir. Göney (1995) ise tarımsal faaliyetlere bakmaksızın nüfusu 3.000’den fazla olan yerleşim birimlerinin idari yapısını baz alarak il, ilçe ve bucak merkezi olan yerleşimleri kent olarak kabul etmiştir. Benzer bir görüş ise Doğanay (1997) tarafından benimsenmiştir. Kent-kır ayrımında nüfus için bir alt ve üst sınır belirlemenin zor olmasıyla birlikte planlama süreci uygulamalar için yararlı olacağını kabul ederek Türkiye’de kırsal alan nüfus sınırının 10.000 olabileceğini söylemiştir. Bunlarla beraber Hacettepe üniversitesinin hazırlamış olduğu ve TÜİK sayfasında da bulunan ‘Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması’ kentsel nüfus sınırını 10.000 olarak kabul etmiştir. Fakat

10.000 nüfus günümüz şartlarında yetersiz kaldığı görülmüştür. 1926 yılından beri faaliyet gösteren ve birçok başlık altında veri tabı oluşturan TÜİK nüfus sayımı sırasında kent ve kırsal idari bölünüşlerine göre ele almış il ve ilçe merkezlerini kent olarak görmekle beraber bucak ve köyleri kırsal alan olarak tanımlamıştır (Beyazlı, 2013).

Her toplumda görüldüğü gibi Türkiye’de de kentlerden beklenenler ve olması gerekenler hızlı bir şekilde değişime uğramıştır. Tarımsal sayımlarda kırsal alan tanımları için kullanılan anket çalışmaları sonucunda kırsallık yapıları farklılık göstermiştir. Bu çalışmalara bakıldığında; kırsal alanların genel bilgilerini kapsayan anketler, içerisinde tarımsal faaliyetleri bulunduran ve bu işletmelerin listesiyle beraber köyler ve 25.000’den daha az nüfusa sahip il ve ilçeler kırsal alan olarak tanımlanmıştır. Kırsal alanlar için kullanılan diğer bir tanım ise DPT’nin belirlediği 20.000 altı nüfuslu alanlarla beraber bölgenin yaşam memnuniyeti, yaşam koşulları, gelir dağılımı ve işgücü verilerinin de göz önüne alındığı yerleşimleri olarak tanımlanmaktadır. Bu konu üzerinden çalışmalarında Özçağlar (2009), kırsal alanları kasaba ve şehirlerden gelişmişlik olarak eksik kalan doğal yerleşimler olarak görmekle beraber, kentler için alt nüfus sınırını 20.000 olarak kabul etmiş fakat artan nüfus ve değişen koşullar karşısında bu nüfus sınırının da revize edilebileceğini dile getirmiştir (Kaya, 2013). Konuyu ele alan birçok bilim dalına mensup kişiler ve kurumlarca kırsal alan için yapılan bazı tanımlar ise çizelge 3.4’te verilmiştir.

Çizelge 3.4: Türkiye’de kırsalın tanımı (Ceylan ve Somuncu, 2018; Yoloğlu ve Zorlu, 2020).

Yazar / Kurum	Kırsal Alan / Kırsal Yerleşme
Türk Dil Kurumu	Nüfus yoğunluğu olarak az, yönetim, ekonomi ve toplumsal yapısı ayırt edilen, kasabaların ve şehirlerin dışında geniş ve boşlukların bulunduğu yerleşim alanları olarak tanımlanmaktadır
Reşat İzbirak	Hizmet sektörünün yetersiz olduğu daha çok tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan geleneklere bağlı bir yaşam tarzının sürdürüldüğü nüfusun az olduğu en alt idari yapıya sahip yerleşkelerdir.
Salih Şahin	Şehir yerleşimi olarak belirlenen yerleşimlerin dışındaki nüfusu 2.000 altı olan kırsal, otlak, orman ve tarla alanları, hayvancılık ve tarımsal faktörün baskın olduğu yerleşimler.
İbrahim Atalay	İnsan ilişkilerinin daha çoğunlukta olduğu, geçimin tarımla sağlandığı ve nüfusun kentsel yerleşkelere göre azınlıkta olduğu, kendine özgü kültürü, işgücü ve geçmişi bulunan yerleşimlerdir.
Cevat Geray	Kırsal alanlar kentlere bağlı olarak tanımlanmaktadır. Kent dışında bulunan tüm yerleşim birimlerini kapsayan, tarımsal faaliyetin bulunduğu yerleşimler.
İlhan Tekeli	Şehirlerden farklı olarak geçimlerini sadece tarımsal faaliyetlerden, toprak mahsullerinden sağlayan, yerleşim birimleridir.

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Türkiye’de kırsal alanlardaki sosyal, demografik ve ekonomik yapının geçirdiği dönüşüm ve değişimler zamanla kırsal alanlar için farklı tanımların doğmasına etken olmuştur. Tarihsel süreç boyunca kırılmalar yaşayan ve bu kırılmalar doğrultusunda farklılıklar içeren kırsal alanlar dönem dönem kentsel alanlardan kopuk gelişmemiş yerleşimler olarak ele alınmıştır. Kalkolitik Çağ’la beraber başlayan kır kent ayrımının Sanayi Devrimi’yle daha keskin hatlara sahip olmasını sağlamıştır. Türkiye 1948 yılında özellikle ekonomik anlamda yeni politikalar arayışına girmiş ve bu yılda Marshall Planına katılmıştır. Bu katılım “Kırsal Dönüşüm” olgusunun başlamasında temelleri oluşturmuştur. Kırsal dönüşüm çalışmalarıyla beliren yeni kırsal yerleşim alanları ise kırsallık için yeni tanımları beraberinde getirmiştir (Özkan; 2003).

Kırsal dönüşüm, literatüre göre yeni kullanılmaya başlanan ve temelinde kır-kent eşitsizliğini gidermeyi amaçlayan bir kavramdır. Kırsal yerleşim alanlarındaki altyapı eksikliklerini, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki eksiklikleri gidermeyi, ekonomik anlamda üreticilerin ekonomik anlamda gelişip piyasa erişimine olanak sağlamayı ve toplumsal sınıf farklarının giderilip eşitliğin sağlanmasını planlayarak kırsal yaşam şartlarının iyileştirilmesini hedeflemektedir. Bu planlama kırdan kente doğru başlayan göçle beraber yerleşim birimlerindeki dönüşümlerin ve değişimlerin daha da belirgin olmasını sağlamıştır (Önal, 2006; Dalan ve Polat, 2019).

Kırsal dönüşüm çalışmalarıyla beraber çok boyutlu ele alınan kırsal alanlar süreç içerisinde “Kırsal Planlama” olgusuyla ele alınmaya başlanmıştır. Kırsal dönüşüm yaklaşımıyla aynı temeller üzerinden çalışmalar barındıran kırsal planlama çalışmaları temelinde kırsal alanların gelişimiyle beraber kalkınmayasını hedefleyen planlamalardır. Kırsal alanların kalkındırılması için günümüze kadar birçok yöntem denenmiştir. Kırsala yönelik yapılan çalışmalar arasında ilk olarak Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) karşımıza çıkmaktadır. Şu an yürürlükte olan 11. BYKP da dahil olmak üzere ele alınan BYKP hepsinde kırsal alanlar üzerinde durulmuş mekânsal, ekonomik ve sosyal boyutta kalkınmalarını sağlayacak projeler oluşturulmuştur. 1963-1967 yılları arasında hayata geçirilen ilk BYKP da “toplum kalkınması” temelinde projeler hazırlanmıştır. Dağınık ve küçük yerleşim birimleri şeklinde oluşan kırsal alanlar için mevcut durumlarını öğrenmek üzere çalışmalara başlanmış ve kırsal alanlarda tarım, sağlık, iletişim, ulaşım, konut yapısı ve kendine özgün el sanatları üzerinde durulmuştur. 1968-1972 yıllarında gerçekleşen 2. BYKP da “Köy ve Köylü Sorunları” üzerinde durulmuş “Tarım Reformu” ile tarımsal alanda sorunların çözülmesine ve temel altyapı hizmetlerinin alınması gerektiğine değinilmiştir (Çelik, 2006; Geray, 2011).

1973-1977 yılları arasında gerçekleşen 3. BYKP da toprak reformuyla beraber “Merkez Köy Projesinden” bahsedilmiş tüketim, pazarlama kredi işlevlerinden ve kooperatifçiliğin benimsenip hayata geçirilmesi üzerinde durulmuştur. 1979-1983 yıllarında 4. BYKP ele alınmış ve ilk kez “Köykent” kavramı öne çıkmıştır. Bu süreç içerisinde toprak düzenlemeleri, gelir düzeylerinin artırılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi hedeflerinden bahsedilmiştir. 1985-1989 yılında 5’inci; 1990-1994 yılları arasında 6’ncı ve 1996-2000 yılları arasında 7’nci BYKP’larında entegre kalkınma projelerinden, altyapı hizmetlerinin geliştirilmesinden, tarım dışı sektörel yapılara sunulacak olan desteklerden ve yaşam şartlarının iyileştirilmesinden bahsedilmiştir. 2001-2005 yıllarında ilk kez "kırsal kalkınma" kavramından bahsedilmiş 4. BYKP’da bahsedilen köykent projesi hayata geçirilmiş ve eğitim alanındaki eksiklikler üzerinde durulmuştur. 2007-2013 yıllarında hazırlanan 9. BYKP da “Uluslararası Kırsal Kalkınma Stratejileri” kapsamında kırsal alanlara yönelik kalkınma planı hazırlan ekonomik alanda gelişimler için teknolojik çalışmalarla beraber e-ticarete teşvikler başlamıştır. 2014-2018 yılları arasında gerçekleşen 10. BYKP’da yaşanan kırsal dönüşüm, değişim ve gelişimlerle beraber “kırsal alanların tanımları” üzerinde durulmuş ve yeni düzenlemeler yapılarak tarım dışı istihdamında mevcut olabileceği ve bu konunun önem arz ettiğine değinilmiştir. Hala yürürlükte olan 11. BYKP’da ise kırsal alanların kalkındırılmasına yönelik destek projeleri hedeflenmiştir (Bakırcı, 2003; Çelik, 2006; Kalkınma Bakanlığı, 2022).

Beş yıllık kalkınma planları kırsal alanlarda örgütlenmelerin ve kalkınma çalışmaları hayata geçirmesi için hazırlansa da bu süreç içerisinde hayata geçirilen köykent, toplum kalkınması ve merkez köy projeleri dışında kalan diğer projelerde tam anlamıyla istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Beş yıllık kalkınma planına ek olarak Türkiye’de “Kırsal Kalkınma Projeleri” (KKP) uygulanmıştır. Bu proje kapsamında dünya bankasından ve fonlardan kaynak desteği alınarak yerleşim birimleri arası ekonomik farklılıklarının giderilmesi ve bu bağlamda doğal kaynakların kullanılması hedeflenmiş ve hayata geçirmiştir. Hayata geçirilen kırsal kalkınma projeleri kırsal alanların değişim ve dönüşümlerinde etkili olmuştur (Yavuz, 2005). Kırsal alanın değişimi etkileyen diğer etmenler ise kırsal alana yönelik hazırlanan planlar ve kırsalın geleceğini etkileyen kanunlardır.

1924 yılında yürürlüğe giren 442 sayılı kanun kırsal alanlara ilk kez tüzel kişilik tanımlamasını sağlamış ve kırsal alanları nüfus bakımından ele almıştır. Fakat 442 sayılı kanun sonrası yürürlüğe giren büyükşehir kanunu yasal düzenlemelerle kırsal alanların

tüzel kişiliğini sonlandırmıştır. Pergel yasası ile 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı kanun kapsamında büyükşehir belediyesi ilan edilen yerleşim alanlarının sınırları genişletilmiş ve sınırlar içerisinde kalan kırsal yerleşim alanları mahalle statüsü kazanmıştır. Benzer bir durum ise en güncel kanunlardan biri olan 6360 sayılı kanun kapsamında yaşanmıştır. 6360 sayılı yasa ile kırsal alanlar olarak nitelendirilen köy yerleşim birimleri idari yapıları değişim göstererek yetkilerini belediyelere bırakmış ve köy yerleşimlerini “Kırsal Mahalle” olarak tanımlamış bu durum kırsal alanların ayrımını daha da belirsizleştirmiştir. Kırsal ve kentsel alanların ihtiyaçları kendi içinde farklılıklar içermektedir diye tanımlanan yasada “kırsal mahalle” ve “kentsel mahalle” ayrımının olmaması yasayı bu noktada eksik kılmıştır (Velibeyoğlu ve Hazar, 2017). Büyükşehir yasalarıyla beraber kentsel ve kırsal alanlara özgün niteliklerin görmezden gelindiği ve farklılıkların yasal olarak ortadan kaldırıldığını bu nedenle kır-kent ayrımında belirsizliklerin oluştuğuna ve yeni kırsal tanım arayışına neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de gerçekleşen yasal düzenlemelerin, kalkınma projeleri ve planlamaların kırsallık değişimi ve tanımı üzerine etkilerinin büyük olduğu görülmektedir.

3.4. Dünyada Kırsal Nüfusun Coğrafyasındaki Değişime İlişkin Değerlendirmeler

Bölgelerdeki sosyo-ekonomik ve demografik yapının farklılıkları toplumsal değişimlerin bir sonucu olarak göçü oluşturmaktadır. Genel tanımıyla bir yerleşim biriminden başka yerleşim birimine doğru gerçekleştirilen yer değişim hareketine göç denmektedir. Aynı yerleşim birimi içinde gerçekleşen yer değişimi ve kısa süreli seyahatler gibi gerçekleşen yer değişimleri ise nüfus açısından hareketlilik oluştursa da göç olarak kabul edilmemektedir. Göçün bir diğer tanımıyla nüfus hareketliliğinin en önemli olgularından biri ekonomik yapıdır (Bozkurt, 2011).

Göç olgusunun ortaya çıkış nedenlerinden olan nüfus artış hızındaki yükselmeyle beraber tarımsal alandaki makineleşme kırsal kesimde işgücünün artmasına neden olmuştur. İkinci dünya savaşının sonuçlarından biri olan kentleşme gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yoğun olarak yaşanmıştır. Bu kentleşme hareketi kentlerde yeni istihdam alanları oluşturmuş istihdam olanaklarıyla kentlere yoğun nüfus hareketi olmuştur. Kırsal alanlardan kentlere doğru gerçekleşen nüfus hareketliliği ise kırsal göçler olarak nitelendirilmiştir. 1950’lilerden bu yana oran değişikliği olsa da göç olgusu devam etmiş ve devam etmektedir. Bu olgu ise daha çok kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru olan kırsal göç olarak görülmektedir (Gürbüz ve Karabulut, 2008).

Çizelge 3.5: Dünyada 1980-2015 kırsal nüfus değişimleri (Doğan ve Özaslan, 2017).

Ülkeler	1980 Kırsal Nüfus	2015 Kırsal Nüfus	Toplam Nüfus İçinde Kırsal Nüfus Oranı (1980) %	Toplam Nüfus İçinde Kırsal Nüfus Oranı (2015) %	Toplam Nüfus İçinde Kırsal Nüfus Oranı Değişimi (2015/1980)%
Dünya	2679220661	3378269450	61	46	-15
Avrupa Birliği	14422857	12843789	31	25	-6
Çek Cumhuriyet	2558840	2849673	25	27	2
Avusturya	2612783	2930525	35	34	-1
Almanya	21260046	20146340	27	25	-2
İtalya	18826343	18870535	33	31	-2
Yeni Zelanda	515870	6303046	17	14	-3
İspanya	10187536	9479075	27	20	-7
Fransa	14785950	13682357	27	20	-7
Yunanistan	2956103	2380463	31	22	-9
Hindistan	536183618	881720811	77	67	-10
Türkiye	24683835	20927471	56	27	-29
Çin	791287529	608629709	81	44	-37

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Dünya genelinde kırsaldaki nüfus değişimi irdelendiğinde, çizelge 3.5'te görüldüğü üzere 1980-2015 yılları arasında kırsal yaklaşık olarak %15 oranında nüfus kaybettiği görülmektedir. Çek Cumhuriyeti ise bu ilerlemenin aksine 2006 yılında tarım bakanlığının hayata geçirmeye başladığı kırsal alanları yeniden canlandırma çalışma politikalarının etkileriyle %2 oranda nüfus kazanan tek ülke olmuştur (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2007). KOBİ destekli çalışmaları, kırsal alanlarda ekonomik faaliyetlerde çeşitlilik çalışmalarıyla kırsal alanları ön planda tutmaya çalışan İspanya, İtalya ve Fransa da kırsal nüfus kaybeden ülkeler arasında bulunmaktadır. Dünya genelinin altında olmasına rağmen Fransa ve İspanya gibi ülkeler Avrupa Birliği ülkeleri arasında oranın nüfus kaybını en az düzeyde hisseden ülkeler olmuştur. Yeşil köyler çalışmasıyla kırsal alanlara yönelik önemli politikalar ve projeler geliştiren Avusturya da benzer biçimde nüfus kaybını en az düzeyde yaşayan ülke olmuştur. Kırsal alanları yenileme ve altyapı çalışmalarıyla ele alan Almanya ise %-2 oranda nüfus kaybetmiştir. Uluslararası çalışmalar ve sanayileşme çalışmaları ile kentlerde istihdam imkânı sağlayan Çin dünya genelinde nüfus kaybı oranının çok altında kalıp %-37 oranla son sırada bulunurken Çin'i kentlerdeki istihdam imkânları ve diğer hususlardan kaynaklı %29 nüfus kaybı oranıyla Türkiye takip etmiştir (Doğan ve Özaslan, 2017). çizelge 3.5'te görüldüğü üzere ele alınan on bir ülke içerisinde sadece Çek Cumhuriyeti kırsal nüfusunu korumuş ve kırsal nüfusta ilerleme göstermiştir. Almanya, Fransa, gibi kırsal alanlar üzerine yatırım yapan ülkeler bu çalışmalarına rağmen kırsal nüfusunu koruyamamıştır. Bu yatırımların aksine kentlere odaklanan Çin ise bu kaybı en büyük oranda yaşamıştır.

Şekil 3.2: 2018 yılı dünya kırsal nüfus oranı (URL2, 2020; Akova, 2020).

Günümüzde kırsal alanlar farklı ekonomik faaliyetlerin bulunduğu gelişime açık hizmet ve mal temininin olduğu, kent ve kentlilerle eskiye nazaran daha sık iletişimler kurulabilen yerleşimler şeklinde tanımlanmaktadır (Yaş ve Güler, 2016). Şekil 3.2’de ise 2018 yılı dünya geneli kırsal nüfus oranları haritalandırılmış ve kırsal alanlara bakış değişmiş olsa bile Kuzey Amerika ülkelerinde kırsal nüfus oranının %20’nin altında kaldığı görülmüştür. Güney Amerikan ülkelerinin kırsal nüfus oranlarının ise genel olarak %20’nin altında olmasına rağmen Ekvator %26, Peru ise %22 kırsal nüfus oranına sahiptir. Bu bölgeler kırsal nüfus bakımında dünya genelinde en düşük orana sahip ülkelerden oluşmaktadır. Kırsal nüfus yoğunluğu artışı kademeli olarak Avrupa kıtası, Asya kıtası kuzey kesimi, Asya kıtasının güney kesiminde gerçekleşmiş en kırsal kesimlerin ise Afrika ülkeleriyle beraber Asya Bölgesi’nin güneybatı kesiminde kıyı kesimlerinde olduğu görülmüştür. En yüksek kırsal nüfus oranlarına sahip olan Afrika Bölgesi’nde Nepal (%80) ve Afganistan (%74) en yüksek kırsal nüfus oranına sahip olan ülkeler iken Finlandiya (%14) ve Japonya (%8) ise en düşük kırsal nüfus oranına sahip ülkeler olmuştur. Türkiye’nin de içinde bulunduğu Asya Bölgesi’nde Nijerya (%83) en yüksek kırsal nüfus oranına sahip iken en düşük kırsal nüfus oranına Batı Sahra (%8) sahip olmuştur. Türkiye ise %24 oranla kırsal nüfus oranı düşük ülkeler arasına girmiştir (URL2, 2020; Akova, 2020).

3.5. OECD, EUROSTAT ve Türkiye’de Kırsala İlişkin Yaklaşımlar

Bu çalışmada kırsal alanların demografik değişkenler başlığı altında nüfus büyüklüğü, kırsal nüfus oranı ve nüfus yoğunluğu kriterleri incelenmiştir. Ülkelerin nüfus yapılarını dikkate alarak kriterler oluşturan OECD ve EUROSTAT bunlarla beraber kırsalın nüfus eşliğini ele alan Türkiye yasal mevzuatları şöyledir.

3.5.1. OECD Kriterlerine Göre Kırsallık

Türkiye’de olduğu gibi dünyada da kırsal alanlar için farklı tanımlar ve kriterler kullanılmaktadır. BM’ce standart bir kent- kır ayrımının ve tanımının mümkün olmayacağı her ülkenin kendi içinde farklı ölçütler geliştirebileceğini söylemiştir. Temeli Marshall Planına dayanan 1961 yılında kurulan ve Marshall Planı çerçevesinde Avrupa’nın yeniden yapılandırılması amacıyla OECD kurulmuştur. Yaşam standartlarını, dengeli ekonomiyi, eşitliği, sosyo-ekonomik dengeyi ele alan ve 1988 yılından beri kırsallık üzerine araştırmalar yapan OECD bölgesel ve yerel ölçek olarak iki farklı tanıma yer vermiştir.

Yerel ölçekte (NUTS5 düzeyi) kırsal alanları km^2 düşen kişi sayısı olarak ele almış ve sınır olarak km^2 ye 150 kişinin düştüğü birimleri kırsal yerleşimler olarak tanımlamıştır. Fakat bu ölçüt ülkeler içinde farklılık göstermiş Kanada 400 kişi/ km^2 Portekiz 100 kişi/ km^2 Japonya ise 500 kişi/ km^2 olarak kabul etmiştir. Bir diğer tanım olarak kırsal alanı bölgesel ölçekte (NUTS 3 düzeyinde) sınıflandırırken baskın kırsal alan, önemli ölçüde kırsal alanlar ve baskın kentsel alanlar olarak diye nitelendirilmiştir.

- Yerleşim birimlerinin nüfusunun %50’sinden fazlasını kırsal alanlar oluştuyorsa baskın kırsal alanlar,
- Nüfusun %15-50 oranını kırsal alanlarda bulunduruyor ise önemli ölçüde kırsal alanlar
- Nüfusun %15’ten daha az oranını kırsalda barınıyorsa baskın kentsel alan statüsünde kabul edilmiştir (Aydınlı ve Çiftçi, 2015).

OECD tarafından 1994 yılında ise kırsal alanlar bölge türleri olarak ele alınmış ve uzak kırsal yerleşimler, orta kırsal yerleşimler ve ekonomik olarak bütünleşmiş kırsal yerleşimler olarak nitelendirilmiştir.

- Demografik ve ekonomik yapısı büyüyen kent merkezlerine yakın yerleşimler bütünleşmiş kırsal yerleşimler olarak tanımlanmış,
- Merkez noktalara altyapı bağlantılarıyla kolay erişebilen, genellikle tarımsal faaliyetlere bağlı olan birimler ise orta kırsal yerleşimler olarak tanımlanmıştır.

- Uzak kırsal yerleşimler içinse minimum altyapı ve az nüfuslu yerleşimler gösterilmiştir (Özlü, vd., 2020).

1947 yılında açıklanan Marshall Planı Avrupa ülkelerinin eksikliklerini gidermek için ülkelerin birbirleriyle genel iş birliği içinde olmaları hedeflenmiştir. Avrupa telafi programı olarak hazırlanan sonradan Marshall Planı olarak adlandırılan bu plan ikinci dünya savaşı sonrası sorunlu bölgeleri kalkındırıp eşitsizlikleri gidermeyi planlamıştır. 1948 yılında Türkiye’de bu plana dahil olmuş fakat Avrupa ülkelerinde görülen kalkınma Türkiye’de hedeflenen sonuçları vermemiştir. Marshall Planı Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede ulaşım bağlantılarına odaklanmış ve yatırım yapmış fakat bu ulaşım bağlantılarını karayolları ile kısıtlı tutmuştur. Kırsal alanlarda üretilen ürünlerin hızlı bir şekilde dağıtımına öncelik vermiş fakat sadece ziraat üzerinden geliştirmek ise yeterli olmamıştır. Kırsal çalışmaların sadece ziraat üzerine olması 1950 sonrası göçlerin başlamasına neden olmuştur. Avrupa ülkeleri bu duruma hazırlıklı iken Türkiye bu durum karşısında geri planda kalmıştır (URL5, 2020).

3.5.2. EUROSTAT Kriterlerine Göre Kırsallık

1950’li yıllarda çelik ve kömür gereksinimlerini belirlemek amacıyla kurulan EUROSTAT 1958 yılında Avrupa Birliği için anahtar bir kurum olmuştur. Ülkelerde her alanda anketler ve çalışmalarıyla veri tabanları oluşturmayı amaçlayan EUROSTAT uluslararası ortak bir dil oluşturmayı hedeflemiştir. 1993 yılında Türkiye ile çalışmaya başlayan EUROSTAT’ın Türkiye’deki çalışma ortağı ise TÜİK’tir. Nüfus yoğunluğu ölçütlerini kullanan bir diğer tanım ise EUROSTAT tarafından belirlenen yerel düzeydeki kırsal alan tanımıdır. Avrupa Birliği kapsamında geçerli olan kırsal alan tanımı 100 kişi/km² den daha az yoğunluktaki yerleşim birimlerini kır olarak kabul etmiştir. NUTS3 ve NUTS2 düzeyinde yapılan kırsal alan tanımında ise kentleşme oranına göre üç ölçütten oluşan bir tanımla karşılaşılmıştır. Kır ve kent sınıflaması; yoğun yerleşim bölgeleri, orta yoğunluklu bölgeler ve düşük yoğunluklu bölgeler olarak belirlenmiştir. Bu ölçütlerde belediyelerin, kasabaların toplu halde bulunduğu yerleşim birimleri yani ilçeler dikkate alınmıştır.

- Her belediye biriminde nüfus yoğunluğunun 500 kişi/ km² yüksek ve belediyelerin toplam nüfusunun en az 50.000 olduğu yerleşim alanlarını yoğun yerleşim birimleri olarak görmüş

- Her bir birimin nüfus yoğunun 100 kişi/ km² fazla olan ve yine birimlerin nüfusunun toplamının en az 50.000 olan yerleşimleri orta yoğunluklu yerleşim birimleri olarak tanımlanmış
- Bu iki kriter dışında kalan yerleşim birimleri ise düşük yoğunluklu yerleşim birimleri kabul edilmiştir (Yıldız, 2009).

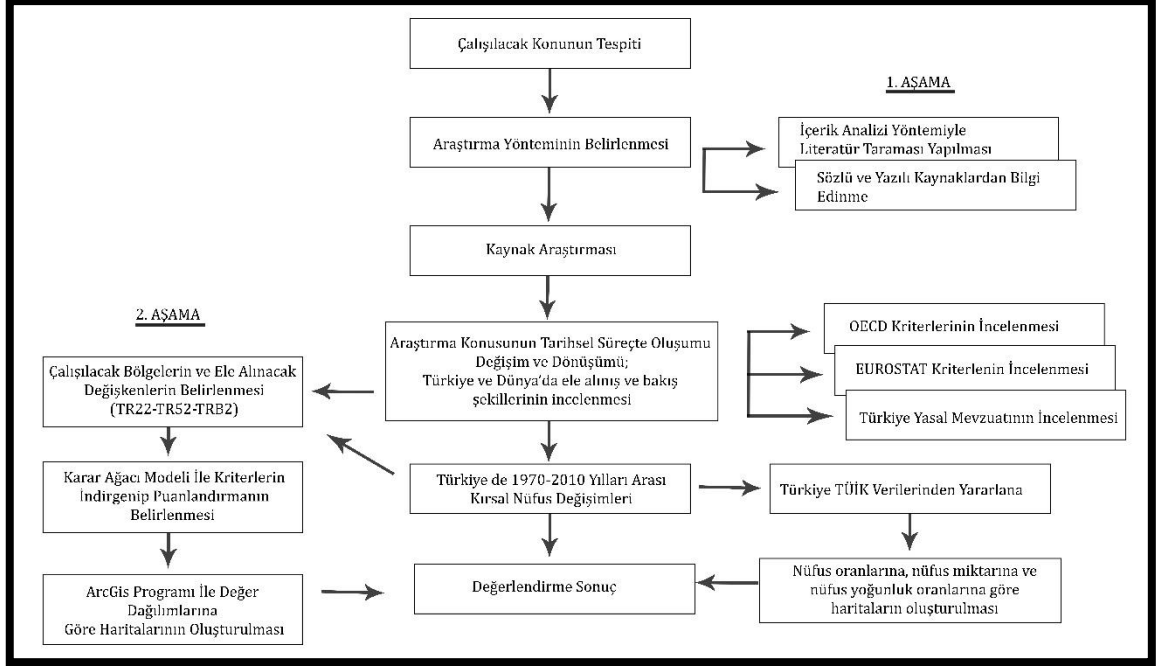
3.5.3. Türkiye Yasal Mevzuatına Göre Kırsallık

1970’li yıllardan günümüze kadar kırsal nüfus eşiğinde sürekli değişimler gerçekleştiğini görmekteyiz. 1970’li yıllarda kırsal eşik genel olarak 2.000 kabul edilirken 1980’lere doğru 10.000 sınırı kabul edilmiştir. 1990’larda ise bu sınır daha da genişleyip 20.000 nüfus eşiği öngörülmüştür. Türkiye nüfus tanımlamasında iki farklı ölçüt olarak; idari statü ve nüfus eşiği ölçütleri ele alınmıştır. TÜİK tarafından kırsal alan tanımında idari statüye göre il ve ilçe merkezleri kent statüsünde iken; kasaba belde ve köyler kırsal alan statüsündedir. Nüfus eşiği ölçütlerine bakıldığı zaman ise 1980’li yıllarda ‘Kent Eşiği Araştırması’ yapan DPT kentselliğin belirginleşmesinde alt eşik olarak 20.000 üst eşik olarak ise 50.000 nüfusu öngörmüştür (Beyazlı, 2013).

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın amacının ve öneminin sınırlılıkları içerisinde çalışma için uygun olan yöntem tekniğinden bahsedilmiştir. Ayrıca kırsallığın nitelikleri incelenmek üzere çalışma alanı olarak seçilen örneklem alanlarının nasıl belirlendiği ve bu bağlamda hangi kriterlerin nasıl ele alındığına değinilmiştir.

Çizelge 4.1: Çalışmada izlenecek yöntem şeması.

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Çizelge 4.1’de görüldüğü üzere çalışma iki aşamalı şekilde ele alınmıştır. Çalışma konusu tespit edildikten sonra konuyla ilgili araştırma yöntemine karar verilmiş, ardından kaynak araştırılmasına başlanmıştır. Kırsal alanların değişimiyle beraber kırsal alanların bölgeler arası farklılıklarını tanımlamak amacıyla yapılan çalışmada öncelikle kırsal alanların tarihsel süreç içerisinde değişimlerini, ele alınan kriterlerin ve bu bağlamda yapılan tanımlamaların neler olduğunu öğrenmek için literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması kapsamında tez çalışmasına yön vermesi için belirlenen anahtar kelimeler doğrultusunda araştırmalar yapılmış

- Kırsal alan nedir ve kırsal alan olarak nitelendirilen yerler nerelerdir?
- Türkiye kırsal alanlar içerisinde neleri barındırıyor?
- Kırsal alan tanımı Türkiye’de ve dünyada nasıl farklılıklar içeriyor?

Sorularına cevap bulmak amacıyla çeşitli araçlarla vurgulanmak istenen ve tekrar sıklığı bulunan kelimeler doğrultusunda hazırlanan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır

(Ültay vd., 2021). Bu yöntem doğrultusunda kırsal alanların değişim sürecini ele aldığımız kavramsal kuramsal çerçeveye yön verecek şekilde hazırlanmış olan raporlar, makaleler, tez çalışmaları ve internet yayınlarının sözel ve sayısal verilerden yararlanılarak kırsal alan değişimlerine bakılmıştır. Literatür araştırması kapsamında hazırlanan kavramsal kuramsal çerçeveden sonra tezin amacı doğrultusunda sorulan “Kırsal Alanların Bölgeler Arası Farklılıkları Nelerdir” sorusuna cevap bulmak amacıyla

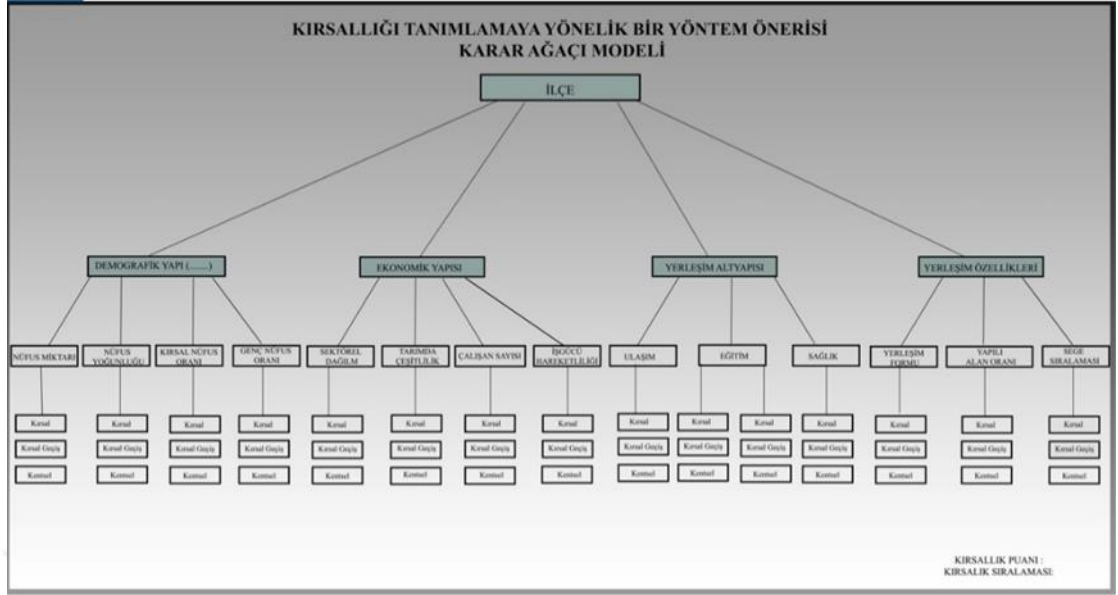
- EUROSTAT ve OECD gibi kurumların yapmış olduğu tanımlamaların yanı sıra, Türkiye’de Yasal Mevzuata göre gerçekleştirilen kırsal alan tanımları bağlamında, Türkiye’de kırsallık oranı ve değişim ne yöndedir?
- Bölgeler arası kırsal farklılıklar nasıl izlenmiştir?

Sorularına yanıt bulmak amacıyla öncelikle ilk aşama olan ve çalışmaya yön verecek olan Türkiye’de kırsal nüfus değişimi incelenmiştir. Bu bağlamda 40 yıllık süreç içerisinde 973 ilçe düzeyi yerleşim birimlerinin onar yıllık periyotlar şeklinde kırsal nüfus yapısına bakılmıştır. Nüfus bağlamında kırsal niteliklerin kriterlere göre değişkenlik gösterdiği gözlemlenmiş ve çalışmayı doğru sonuçlandırması adına 2. Aşama olan nüfus değişimleriyle beraber kırsallık alanında ekonomik yapısı, yerleşim altyapısı ve yerleşim özellikleri üzerinden kırsallık yapısı incelenmek üzere TR22, TR52 ve TRB2 bölgeleri karar ağacı modeli üzerinden ele alınmıştır.

4.1. Tezin Yöntemi

Dünya genelinde kırsal alanlar genel olarak nüfus büyüklükleri ve nüfus yapılarıyla ele alınmaktadır. Türkiye’de de kırsal alanlar için bir kriter olarak değerlendirilen nüfus eşiği ve yapısı yıllar içerisinde değişim göstermiştir. Bu bağlamda. Türkiye’deki 973 ilçenin EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre kırsallık oranları incelenmiş ve haritalandırılmıştır. Türkiye genelinde ilçe odaklı yapılan nüfus değişimleri çalışması sonucunda TR22 (Balıkesir, Çanakkale), TR52 (Karaman, Konya) ve TRB2 (Bitlis, Hakkâri, Muş, Van) bölgelerindeki ilçe yerleşim birimlerinin sosyo-ekonomik ve mekânsal nitelikleri incelenmiştir. Çalışma metodu olarak “Karar Ağacı Modeli” ön görülen çalışmada yerleşim birimleri “Kırsal Nitelikli Alanlar”, “Kırsal Geçiş Nitelikli Alanlar” ve “Kentsel Nitelikli Alanlar” özelliğine sahip yerleşimler olarak üç başlıkta sınıflandırılmıştır.

Çizelge 4.2: Örnek karar ağacı taslağı (URL6, 2021)

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Karar ağacı yöntemi; tahmine dayanan veri tabanları ve istatistiksel verilere dayalı bir modelleme yaklaşımıdır. Bu model; kategorik verilerin kullanımıyla, büyük ve karmaşık verilerin düzenlenmesine olanak tanır. Hedef özellik ve sınıflamaya dayalı karar düğümlerinden, dal ve yaprak düğümlerinden oluşan ağaç formunda bir model olarak kullanılmaktadır. Modelin işleyişinde gözlemler ağacın dallarını oluştururken yapraklar hedef değerlerini temsil etmektedir (Uysar ve Güyer, 2014). Kırsallık yapılarını belirlemek için oluşturulacak karar ağacı modelinin temel verileri 46 kriter şeklinde belirlenmiştir. Bu kriterler “Demografik Yapısı”, “Baskın Sektörel Yapı”, “Kırsal Alanlarda Ekonomik Yapı Geçim Kaynaklarının Dağılımı”, “Tarımda Kümelenme ve Çeşitlilik”, “Ticari ve İktisadi İlişkiler”, “Eğitim Hizmetleri”, “Sağlık Hizmetleri”, “Ulaşım Altyapısı”, “Yerleşim Yapısı” ve “SEGE” olmak üzere 10 başlık altında toplanmıştır. çizelge 4.2’de görüldüğü üzere 10 genel başlık altında ele alınan ilçeler kırsallık analizleri için “Demografik Yapı”, “Ekonomik Yapı”, “Yerleşim Altyapısı” ve “Yerleşim Özellikleri” şeklinde 4 temel başlığa indirgenerek incelenmiş ve karar ağacı modeli taslağını oluşturmuştur.

Karar ağacı modelinin veri tabanını oluştururken CORINE arazi örtüsü verileri, YER-SİS ağ analizleri ve raporları, TÜİK verileri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü raporlarından yararlanılmıştır. Bu verilere ek olarak Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA) TR22 bölgesel raporlar, Mevlâna Kalkınma Ajansı (MEVKA) TR52 bölgesel raporlar, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA) TRB2 bölgesel raporlar, ilçe belediyelerinin ve il çevre ve şehircilik

bakanlığının hazırladığı raporlardan yararlanılarak ArcGIS programı üzerinden haritalar ve grafikler oluşturulmuştur. Harita ve grafiklerin oluşumunda kullanılacak veri türleri ise ilçeye ait değişkenler listesinde ele alınan 46 kriterlerin ortalamaları, oranları ve kırsallığı belirlemedeki önemlerine göre kullanılmıştır.

Kırsallık niteliklerinde kullanılan kriterler olarak ele alınan 4 temel başlık altında kriterlerin dağılımı ise şu şekildedir: demografik yapı kapsamında ilçelerin 2020 yılına ait nüfus büyüklüğü, nüfus yoğunluğu, kırsal nüfus oranı ve genç nüfus oranı. Ekonomik yapı başlığında baskın sektörel yapı, tarımsal kümelenme ve çeşitlilik, çalışan işçi sayısı ve işgücü hareketliliği ele alınırken; yerleşim altyapısında; ulaşım altyapısı, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, okuryazarlık oranı ve sağlık kurumuna başvuru sayıları kriterler olarak belirlenmiştir. En son olarak ele alınan yerleşim özellikleri başlığında ise kent formları, yapıli alan oranları ve sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamaları ele alınarak toplamda 46 kriter 15 kriter kapsamında ve 4 temel başlıkta toplanmış ve bu kriterler “Kırsallığın Belirlenmesinde Kullanılacak Değişkenler” ve “Bu Değişkenlerin Ele Alınış Şekilleri” başlığı altında detaylandırılmıştır.

Kırsallık analizi için kullanılan karar ağacı modelini oluşturan 4 temel başlık altında 15 kriterin değerlendirilmesi puan aralığı şeklinde olmuştur. Kırsallığı simgeleyen ilçeler il bütününde 1-5 puan arasında puanlanmıştır. Buna göre 1-2 puan alan alanlar kırsal nitelikli, 3 puan alan alanlar kırsal geçiş nitelikli ve 4-5 puan alan alanlar ise kentsel nitelikli olarak nitelendirilmiştir. İl bütününde toplam puanlarına göre ilçe sıralamaları yapılmış puan ortalamaları dikkate alınarak il içerisinde puanına ve kırsallık sıralamasına bakılarak yerleşim biriminin niteliği belirlenmiştir.

4.2. Örneklem Alanın Belirlenmesi

Türkiye AB aday olma sürecinde “İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasını” (İBBS) yapmıştır. Sınıflandırmada Düzey 1 (12 Bölge), Düzey 2 (26 Bölge) ve Düzey 3 (81 il) şeklinde belirlenmiştir. Düzey 2’de komşu iller coğrafik yönden benzerlik gösteren sosyal ve ekonomik yönden yakınlık içeren niteliklerine göre bir bütün olarak ele alınmıştır (T.C. Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2013). Çalışmada bu nitelikleri göz önüne alarak NUTS II düzeyde bir çalışma olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda farklı niteliklere sahip bölgeler incelenmesi çalışmanın özgünlüğünü ve karşılaştırılmalı analizine yön vermesini sağlayacağında Ege Bölgesi’nden TR22-Balıkesir/Çanakkale, İç Anadolu Bölgesi’nden TR52-Karaman/Konya ve Doğu Anadolu Bölgesi’nden TRB2-Bitlis/Hakkâri/Muş/Van NUTS 2 bölgeleri seçilmiştir. Bu bölgelerin gelişmişlik

sıralamalarına bakıldığında DAKA 2018-2022 Kurumsal Stratejik Planı kapsamında hazırlanmış olduğu NUTS II kapsamında bölgelerin gelişmişlik sıralamasında 26 bölge arasında TR22 Bölgesi'nin SEGE sıralamasının 10, TR52 Bölgesi'nin 11 ve TRB2 Bölgesi'nin ise en son sırada bulunarak 26. sırada olduğu ve bölgelerin gelişmişliklerinin farklılık gösterdiği görülmüştür (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2018).

Gelişmişlik göstergesi olarak sanayileşmenin kabul görüldüğü 18.-19. yüzyıllarda gerçekleşen sanayileşme süreciyle beraber kentsel alanlara doğru nüfus hareketliliği oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla kentlerdeki nüfus oranı da gelişmişliğin bir simgesi olmuştur. Bu noktada Türkiye gelişmişlik göstergesi olarak kentleşmeyi doğrudan kabul etmiş ve kentleşme oranını yükseltme girişimlerinde bulunmuşlardır (Yoloğlu ve Zorlu; 2020). Bu girişimlerden biri de “6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunudur” kanun kapsamında kırsal yerleşimlerin değişimlerini incelediğimiz zaman tüzük kişiliklerinin değiştiği yasanın uygulandığı yerleşim alanlarında “Kırsal Mahalle” kavramıyla kırsal alanlar niteliğini kaybettiğini ve kentsel alanlar gibi kabul edildiği görülmüştür. 6360 sayılı yasa ile kırsal alanlar olarak nitelendirilen köy yerleşim birimleri idari yapıları değişim göstererek yetkilerini belediyelere bırakmış ve beraberinde gelen merkezileşme ile daha güçsüz uygulama ve yönetimlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum kırsal alanların ayrımını daha da belirsizleştirmiştir. Kırsal ve kentsel alanların ihtiyaçları kendi içinde farklılıklar içermektedir diye tanımlanan yasada “kırsal mahalle” ve “kentsel mahalle” ayrımının olmaması yasayı bu noktada eksik kılmaktadır (Velibeyoğlu ve Hazar, 2017). Tez sürecinde işlenecek olan kırsal alanların bölgeler arası farklılıklarını tanımlamaya yönelik çalışmada çalışma sınırını belirlemek ve çalışma içeriğinden sapmamak amacıyla 6360 sayılı kanun kapsamında büyükşehir belediyesi kanununa giren iller çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu anlamda kırsal alanların çok boyutlu incelenmesi ve analiz edilebilmesi için ele alınan bölgeler TR22 kapsamında Çanakkale ilçeleri, TR52 kapsamında Karaman ilçeleri ve TRB2 kapsamında bölgesel bütünlük amacıyla Bitlis ilçeleriyle beraber Muş ilçeleri olarak çalışma sınırları belirlenmiştir.

4.2. 1. Kırsallığın Belirlenmesinde Kullanılacak Değişkenler

Kırsallık incelemesi için belirlenen Çanakkale, Karaman ve Bitlis-Muş illerine bağlı ilçelerin kırsal nitelikleri arasındaki farklılıkları analiz edebilmek için “Demografik Yapısı”, “Baskın Sektörel Yapı”, “Kırsal Alanlarda Ekonomik Yapı Geçim Kaynaklarının Dağılımı”, “Tarımda Kümelenme ve Çeşitlilik”, “Ticari ve İktisadi İlişkiler”, “Eğitim Hizmetleri”, “Sağlık Hizmetleri”, “Ulaşım Altyapısı”, “Yerleşim Yapısı” ve “SEGE” 10 başlık altında toplanmıştır. 10 genel başlık altında çizelge 4.3’te görüldüğü üzere toplam 46 kriter altında incelenecektir.

Çizelge 4.3: Kırsallığın belirlenmesinde kullanılacak değişkenler

DEĞİŞKENİN ADI	VERİ KAYNAĞI	KAPSADIĞI YILLAR	BİRİMİ
DEMOGRAFİK YAPI			
İlçe Merkezi Nüfusu	TÜİK	2020	Kişi Sayısı
İlçe Köy Nüfusu	TÜİK	2020	Kişi Sayısı
Genç Yaş Oranı	TÜİK	2020	Kişi Sayısı
BASKIN SEKTÖREL YAPI			
Baskın Sektörel Dağılım	Faaliyet Raporu	2021	Tarım-Hizmet-Sanayi
KIRSAL ALANLARDA EKONOMİK YAPI GEÇİM KAYNAKLARININ DAĞILIMI			
Tarımsal üretim faaliyetleri (ekme, biçme vs.) seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Hayvancılık faaliyetleri seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Transfer harcamaları vs. (emekli maaşı, 65 yaş maaşı ve sosyal yardımlar) seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Fabrika işçiliği seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
İnşaat işçiliği seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Koruculuk seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Ormancılık (odun ve odun dışı ürünler) seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Hizmet faaliyetleri (Otel, restoran, turizm vs.) seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Tarım işçiliği (Başkalarının tarlasında ücret karşılığı çalışılması) seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Maden işçiliği seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Nakliyecilik seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
İcar faaliyetleri (toprağın kiraya verilmesi) seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
Diğer seçen kırsal yerleşim oranı	YER-SİS	2019	%
TARIMDA KÜMELENME VE ÇEŞİTLİLİK			
Kümelenme ve Çeşitlilik (3 Yıldız)	YER-SİS	2019	Konsantrasyon Düzeyi
Çeşitlilik	YER-SİS	2019	Miktar Sayısı
TİCARİ VE İKTİSADİ İLİŞKİLER			
Çalışan İşçi Sayısı	YER-SİS	2019	Kişi Sayısı
İşgücü Hareketliliği Gelen Kişiler	YER-SİS	2019	Kişi Sayısı
İşgücü Hareketliliği Giden Kişiler	YER-SİS	2019	Kişi Sayısı

EĞİTİM HİZMETLERİ			
Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı İlkokul	MEB	2020-2021	Öğrenci Sayısı
Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı Ortaokul	MEB	2020-2021	Öğrenci Sayısı
Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı lise	MEB	2020-2021	Öğrenci Sayısı
15+ Yaş Okuma Yazma Bilmeyenlerin Sayısı	TUİK	2020	Kişi Sayısı
15+ Yaş İlköğretim Mezun Sayısı	TUİK	2020	Kişi Sayısı
15+ Yaş Ortaöğretim Mezun Sayısı	TUİK	2020	Kişi Sayısı
15+ Yaş Lise Mezun Sayısı	TUİK	2020	Kişi Sayısı
15+ Yaş Üniversite Mezun Sayısı (yüksek lisans-doktora vd.)	TUİK	2020	Kişi Sayısı
15+ Yaş Diğerleri	TUİK	2020	Kişi Sayısı
Üniversite/Meslek Yüksekokulu Varlığı	YÖK	2020-2021	Var-Yok
SAĞLIK HİZMETLERİ			
Sağlık Kurumlarına yapılan Başvuru Sayısı	YER-SİS	2019	Yıllık Kişi Sayısı
Mevcut Hastane Varlığı	TRHASTANE	2020-2021	Var-Yok
ULAŞIM YAPISI			
İl Merkezine Uzaklık	Google Maps	2021	Km ²
Asfalt Yol Oranı	Faaliyet Raporu	2021	%
Kilit Taş Oranı	Faaliyet Raporu	2021	%
Stabilize Yol Oranı	Faaliyet Raporu	2021	%
YERLEŞİM YAPISI			
Yerleşim Formu	Parsel Sorgulama	2022	Yol Aks Yapısı
Yapay Bölge Oranı	CORİNE	2018	%
Tarımsal Alan Oranı	CORİNE	2018	%
Orman ve Yarı Doğal Alanlar Oranı	CORİNE	2018	%
Sulak Alanlar Oranı	CORİNE	2018	%
Su Kütleleri Oranı	CORİNE	2018	%
SEGE SIRALAMASI			
SEGE Ülke Geneli il Sıralama	SEGE	2017	Sıralama
SEGE İl Kapsamında İlçe Sıralaması	SEGE	2022	Sıralama

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Demografik Yapı

Özelikle ekonomik nedenlerin etkisiyle beraber sağlık, eğitim gibi altyapı eksikliklerinin ve topoğrafik yapısının etkisiyle başlayan nüfus hareketliliğinin en büyük yansımaları kırsal alanlar üzerinde görülmektedir. Kırsal alan tanımlarında dikkate alınan öncelikli kriter yerleşim biriminin mevcut nüfus yapısıdır. Süreç boyunca değişen kırsal nüfus miktarları kırsal alanlardaki değişimi bizlere yansıtan en belirgin kriterdir. Nüfusun miktarı, nüfusun kır kent arasındaki dağılımı, nüfus içerisindeki genç/yaşlı nüfus oranı ve yerleşim birimindeki nüfus yoğunluğu kırsallık analizlerinde yerleşim biriminin kırsallık yapısını bizlere yansıtmaktadır. Çalışmaya yön vermesi doğrultusunda seçilen illerin il merkez ve ilçelerinin; merkez nüfus miktarları, kırsal nüfus miktarlarına bunlarla beraber

kırsallık göstergesi olarak ele alınan bağımlı nüfus dışındaki genç nüfus oranları incelenmiştir.

Yoloğlu ve Zorlu (2020) yapmış oldukları çalışma ile birlikte TÜİK'in 2017 yılında açıklamış olduğu istatistiksel bilgilerde %92,5'lik kentsel nüfus oranı yönetsel kır-kent ayrımı temelinde bir değer ifade etmiş olmasına karşılık bu istatistiksel bilgi sosyo-ekonomik durum ve sosyolojik açıdan kır-kent ayrımını ortaya koymamaktadır ve yapılan hesaplamalara göre Türkiye'nin kentsel nüfus oranı %84 ile %86 arasında değişiklik göstermektedir. Bu bilgiler bağlamında Türkiye nüfusunun %6,5 ile %8,5 arasındaki bir oranı kırsal bir nitelik taşıırken, yaşanan gelişmeler sonucunda kentli bir konuma kavuşmuştur. Bu da 5 milyon ile 7 milyon arasındaki bir nüfusun yaşam alanını ifade etmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak bahse konu olan nüfus köy ve kırsal yaşama verilen desteklerden faydalanamayacakken kentsel yaşamın maliyetleri ile yüzleşmek zorunda kalacaklardır. Bunlarla beraber kırsal alanların tanımlanmasını ele aldıkları çalışmada kırsallığı belirleyen kriterleri tablolastırmış ve bu tablo sonucu kırsallığı sadece nüfus yapısına göre 43 ülkenin ele aldığını belirtmişlerdir. Kırsallık tanımlanmasında baskın nitelik olarak ele alınan nüfus yapısının ise uluslararası tanımlamalarda ülkelere göre, bölgelere veya kurumlara göre farklılık taşıdığını ve nüfus eşiğinin zamanla değişim yaşadığını ele almakla beraber çalışmada nüfus yoğunluğunun ve büyüklüğünün üzerinde durulmuştur (Yoloğlu ve Zorlu, 2020).

Yakar (2012) ise çalışmasında, yarım yüzyıldan fazla bir dönemi içeren kırsalın kente göç verme hareketine bağlı olarak kırsal alanların boşalmasının özellikle son 10 yılda artarak devam ettiğini gözlemlemiştir. Nüfus açısından giderek azalan kırsal nüfus bu dönem ile birlikte 6 milyondan fazla gerileyerek 23 milyondan 17.5 milyona gerilemiştir. Büyük çoğunluk doğu ve güneydoğu illerdeki sınır hatlarında yaşayan nüfus olmak üzere sadece 9 ilde artan kırsal nüfus, Cumhuriyet tarihindeki en fazla düşüşün yaşamasına neden olmuştur. Yakar çalışmasına yön vermesi için köyleri kırsal nüfus kabul ederken kentsel nüfus alanları olarak il ve ilçeleri ele almıştır. Kentsel ve kırsal nüfusun değişimini ve bölgesel farklılıklarını incelemek için bölgelere ayırmış; bölgelerin il sınırları ile çakışmamasından dolayı sınırları il idari sınırına göre düzenleyerek çalışmasını yapmıştır. Bölgesel olarak kırsal alan ve kentsel alan nüfuslarının artış hızlarının, dağılımlarının ve büyüklüklerinin önemli farklar içerdiğini ve her bölgenin nüfus alanında değişkenliği sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Yakar, 2012).

Kırsallık göstergesinde nüfus yapısının ele alınış şekli ve verilerin elde edilmiş şekline bakıldığı bölgeler kendi içinde nüfus eşiği, genç nüfus oranı gibi başlıklar altında

sıralanarak en alt eşikte bulunan yerleşim birimleri kırsallığı simgelerken en üst eşikte bulunanlar kentselliği simgeleyerek kırsallık puanlamasında 4-5 puana tabi olmaktadır. Ayrıca yoğun nüfuslu yerleşim alanlarında nüfus büyüklüğü ile benzerlik göstererek kentselliği simgeleyen bir diğer kriterdir. Genç nüfus yapısına bakıldığında kırsal alanların daha çok yaşlı nüfusu alanında baskın olduğu görülmekte ve yerleşim birimlerinin kırsallık yapısı için genç nüfus oranının ilçeler düzeyine dağılımı ele alınmaktadır. İlçe bütününde yaşanan nüfusun kır-kent dağılımında ise dikkate alınan husus olarak kırsal alanda yaşanan nüfusun toplam nüfus içerisinde oranına bakılmış ve kırsal nüfus miktarı ilçeler arasında yüksek olan yerleşim birimleri bu alanda kırsallık niteliği sergileyen yerleşim birimleri seçilmiştir. Onar yıllık periyotlar içerisinde kırsal nüfus değişimi ele alınan Türkiye'nin NUTS II düzeyinde analizi için bu başlık altında güncel veri olan için 2020 yılı TÜİK verileri dikkate alınmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Baskın Sektörel Yapı

Üretim merkezleri olarak ele alınan kırsal alanların sektörel yapısına bakıldığı zaman en baskın sektörün tarım sektörü olduğu görülmektedir. Kırsal yerleşim birimlerinde yaşanan nüfus hareketliliğinin temel nedeninin ekonomik kaygılara dayalı olduğu görülmüştür. Ekonomik olarak geçim kaynağı tarım olan bu yerleşim birimlerinin ise zamanla miras yoluyla küçülen tarım arazilerinin oluşması, gelen kamulaştırma çalışmaları ve tarımda makineleşme hem çalışan sayısında hem verimliliğinde azalmalara neden olmuştur. Nüfus miktarıyla aralarında en fazla ilişki bulunan sektörel yapının nüfusa etkisine bakıldığı zaman nüfus yoğunluğunun dağılımının hizmet sektörünün baskın olduğu yerlerde daha fazla olduğu gözlemlenmiştir (Ertürk ve Sümerkan, 1987). Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu, hizmet veya sanayi sektörünün baskın olduğu yerleşim birimleri kentsel nitelikli yerleşim yerleri olarak kabul edilirken kırsallık göstergesinde nüfusla beraber kullanılan diğer kriterlerinden biri de ekonomik yapısı kabul edilmiştir. Aydemir ve Pıçak (2008) ise çalışmalarında, ekonomik gelişmenin sanayinin gelişmesiyle birlikte kendini gösterdiğini ifade etmişlerdir. Değişim ve gelişme modellerinin buluştuğu ortak nokta budur. Ancak bu durum tarım sektörünün ihmal edilmesi anlamını taşımaz. Gelişme sürecinde tarım ve sanayi sektörleri arasında bir paralellik sağlanamaz ise yalnız başına hiçbir sektör, en azından dünya piyasalarındaki konjonktürlerin karşısında bir anlam ifade edemez. Tarım ve sanayi kesimleri birbirine neden sonuç ilişkileri ile bağımlıdır. Hiçbir ülkede tarımsal faaliyetlerin sanayi

sektöründen bağımsız olarak modern yöntemlerle sürdürülmesinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Bu durumla beraber kırsal alanlarda gelirlerin yükselmesi ve sektörel alanda gelişimlerin olması için düzenlemelere gidilmesi gerektiği dile getirilen çalışmada yeni sektörel yapı olarak tarım + sanayi sektörünün ön plana çıkacağına değinilmiştir (Aydemir ve Pıçak, 2008).

Yerleşim birimlerinin kırsallık ve kentsellik düzeyinin tanımlanmasında kullanılan sektörel yapı, ilçe merkezlerinin geçimini sağladığı baskın sektör şeklinde ele alınmıştır. Sektörel dağılım çalışmada “Tarım”, “Tarım + Hizmet/Sanayi”, “Hizmet”, “Hizmet + Sanayi” ve “Sanayi” olmak üzere 5 başlıkta incelenmiştir.

Kırsal Alanlarda Ekonomik Yapı Geçim Kaynaklarının Dağılımı

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı’nın (2019), Tarım Orman Şurası çalışmasında dünyanın genelinde ve Türkiye’de kırsal alanlar kalkınma politikaları açısından en hassas bölgeler arasında ifade edilmektedir. Kırsal çevrenin ve doğal yaşam alanlarının korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi bir ülkenin kalkınması bakımından çok önemli yer işgal etmektedir. Küreselleşme ile birlikte yaşanan değişimler her konuda olduğu gibi kırsal alanda da ihtiyaçların ve sorunların gözler önüne serilmesini ve bu duruma karşı çözüm önerilerinin geliştirilmesinde farklı hizmet alanlarında da yararlanılmasını zorunlu bir hale getirmektedir. Geçmişte olduğu gibi sadece yukarıdan planlanan ve yukarıdan çözüm fikirlerinin geliştirildiği model yerine yerelin kendi sorunlarını ifade eden, planlama ve uygulama aşamasında ise ortaklıkların hâkim olduğu bir kırsal toplum modeli günümüz koşullarında önemini artırmaktadır. Sürdürülebilir toplum anlayışı ile meydana getirilen kırsal kalkınma yaklaşımı toplumsal cinsiyeti gözetken, üretken, kapsayıcı, yenilikçi, rekabetçi, dayanıklı, örgütlü topluma yönelik kavramlar kalkınmayı tabana dayanan ile çağdaş dünya düzeni içerisinde kendisine yer bulabilmektedir. Bu ise bütün kırsalın ihtiyacına cevap verecek politika önceliklerinden ve uygulamalardan geçmektedir. Kırsal alanlar için alt yapı ve üst yapı düzenlemelerin başında ise sürdürülebilir geçim kaynaklarının varlığının oluşturulması ve ekonomik çeşitlilikler kalkınma ve korumanın ele alındığı çalışmada kırsal alanların temel geçim kaynağının tarımsal faaliyetlerden oluştuğundan bahsedilmiştir. Ayrıca kırsal alanlarda tarımsal topraklar da yaşanacak olan sorun karşısında kırsal alanların geçim kaynaklarının çeşitliliğinin oluşturulmasını stratejiler başlığı altında belirtilen çalışmada kırsal alanları tarımsal üretim merkezi olarak belirtmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

İlter (2019) çalışmasında yoksullukla mücadelede ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmayacağını söyleyerek, hakkaniyetli bir gelir dağılımının da sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Üretimde verim artışının sağlanması, destekleme, tarımsal bilgi ve çiftçi örgütlerini maddi açıdan desteklemek kadar önem taşımaktadır. Sadece parasal desteğin kırsaldaki yoksulluğun sadece geçici süreliğine ortadan kaldırılacağını belirtmiştir. Ayrıca kırsal alanların geçim kaynaklarının dağılımına değinen İlter (2019) kırsal alanlarda kentsel alanlara nazaran daha kısıtlı olanaklara sahip olduğunu ve kırsal alanlarda geçim kaynakları dağılımı tarımsal ve hayvansal ürünlerin üretimine dayalı olduğunu ve kırsallığın temelini oluşturduğunu belirtmiştir (İlter, 2019).

İlçe merkezleriyle beraber ilçe merkezlerine bağlı kırsal alanların ekonomik geçim kaynağı nüfusun dağılımında etkili olan en önemli faktörler arasında gösterilebilmektedir. Kırsal alanlarda geçimini sağlayan nüfusun kırsal nüfus oranı alanında yüksek oranlara sahip olduğu geçim sıkıntısı yaşanan yerleşimlerde ilçe merkezlerinde veya daha büyük yerleşim birimlerinde nüfusun yoğunluk gösterdiği görülmektedir. İlçelere bağlı kırsal yerleşim alanlarında ekonomik geçim kaynaklarının oranlarına ve dağılımlarına bakılmak üzere T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafında yürütülmekte olan Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri (YER-SİS) çalışmasından yararlanılmıştır.

YER-SİS sistemi kırsal anket verileri kapsamında hazırlanan ekonomik yapı/ekonomik faaliyetler başlığından yararlanılmıştır. Çalışma için hazırlanan anket sorularından ilk soru olan Mahallenizde/Beldenizde/Köyünüzde gelir kaynaklarından hangisi veya hangileri ile geçiniyorsunuz ve öncelikli gelir kaynağınız nedir sorusu doğrultusunda sunulan 2019 yılına ait cevaplar işlenmiştir (URL7, 2021). Bu alandaki değerler il merkezlerine ve ilçelere bağlı kırsal yerleşim alanlarının ekonomik yapılarını yansıtmaktadır. İl bütününde ilçelerin ortalama aynı sonuçlara sahip olduğu kırsal alanlara bağlı ekonomik kaynaklarının dağılımının özellikle bölge düzeyinde fark ettiği gözlemlenmiş bu sebepten ötürü ilçe düzeyi kırsallık yapısı analizinde tek bir başlık olarak ele alınmamakla beraber bölgeler üzerinde ayırt edici kriter olarak ele alınmıştır.

Tarımda Kümelenme ve Çeşitlilik

Gün (2014) çalışmasında, büyükşehir belediyelerinin kırsal alanda yetki gücünü eline almasında; Cumhuriyet'in ilk yıllarında köy ve köylüye verilen büyük değerin ve köy ve köylüye bırakılan yasal önemi ekonomik ve siyasal rant talepleri doğrultusunda yok eden, tarım topraklarının korunması konusunda ciddi sorunlar doğuran bir gelişme

olarak görmektedir. Köylerin kente katılması, köylerin varlığını istatistiki bilgilerle ortadan kaldıran, yerel yönetimlerce yönetilemeyen bir uygulama olarak görüp, köy ve köylünün varlığının kaybolma olasılığını artıracığına ifade etmiştir. Buradan yola çıkarak içinde bulunulan durum daha kötü sonuçlara yol açmadan köy tüzel kişiliğinin yeniden köylere geri kazandırılması özellikle belirtilmektedir. Gün (2009) çalışması ile birlikte Türkiye'nin, tarım toprakları konusunu gıda üretimi, doğal kaynak ve koruma bakış açısından ele alacak ulusal politikalara ihtiyaç duyduğunun altını çizmiştir. Bu amaçla ülke tarım topraklarının kullanım politikası ve planlamasını belirleyecek tek bir kurumsal yapılanma ile yönetilmesi gerektiğini söylemektedir.

Ekonomik anlamda kırsalın sektörel yapısına bakıldığı zaman tarım sektörünün baskın olduğu yerleşim birimleri olarak tanımlanan kırsal alanlarda kümelenme ve ekonomik çeşitliliğin tarımsal ürünler özelinde gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle tarımsal çeşitliliğin yüksek olduğu bölgelerde T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri (YER-SİS) isimli çalışma kırsal alanların ekonomik ve sosyal yapısına yönelik önemli veri kaynağı haline gelmiştir.

YER-SİS kırsal anket verileri kapsamında hazırlanan ekonomik yapı/tarım/tarımsal ürün çeşitliliği başlığından yararlanılarak, kümelenme (3 yıldız) ve çeşitliliği başlıkları ele alınmış; 2019 yılı gerçekleşen anket çalışmasından hangi ürünleri üretiyorsunuz soru kapsamında cevap aranmış ve ankete işlenmiştir (URL7, 2021). 3 yıldız analizinde “Büyüklik”, “Başatlık” ve “Uzmanlaşma” başlıklarına bakılmış belirlenen eşiğin üstünde bulunan küme potansiyeli olan faaliyetlere göre “Çok Düşük Konsantrasyon (ÇDK)”, “Orta Düşük Konsantrasyon (ODK)”, “Düşük Konsantrasyon (DK)”, “Orta Yüksek Konsantrasyon (OYK)”, ve “Çok Yüksek Konsantrasyon (ÇYK)” şeklinde belirlenmiştir (Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, 2020). Kümelenme çeşitlilik başlığı altında kırsallık niteliği incelendiği zaman kümelenme ve çeşitlilik başlığında 3 yıldız analizi ile kümelenme sayısı yüksek olan yerleşim birimleri tarımsal zenginliğiyle kırsal yerleşim alanları olarak kabul edilmiş kümelenme sayısı az olan yerleşim birimleri ise kırsal nitelikli olarak kabul edilmiştir. Çeşitlilik alanında yerleşim birimleri ele alındığı zaman ise konsantrasyon düzeylerinin genel dağılımının iki başlıkta toplandığı ve bu başlıkların çok düşük konsantrasyon ve düşük konsantrasyon olduğu görülmüştür. Bu başlık kapsamında kırsal alanlarda ekonomik yapı ve geçim kaynaklarının dağılımı başlığıyla benzer bir dağılım izlendiği bölgeler üzerinde ayırt edici kriter olarak ele alınarak incelemesi yapılmıştır.

Ticari ve İktisadi İlişkiler

Aydemir (2013) çalışmasında Türkiye’de işgücü piyasasının temel başarısızlığının hızlı nüfus artışına bağlamaktadır. Bununla birlikte istihdam oranının, işgücüne katılım oranının ve mevcut işgücü eğitim seviyesinin düşük olması, istihdamda tarım sektörünün ağırlıklı yapısını koruması, eksik istihdam, gizli işsizlik, çocuk işçiliği ve kayıt dışı istihdamı da diğer önemli nedenler olarak göstermektedir. Ayrıca, kadın-erkek işgücü ve istihdamı arasında bulunan ciddi oransızlık ile bölgeler arasında mevcut olan gelişmişlik farklılıkları Aydemir (2013)’e göre Türkiye’deki işgücü piyasasının temel olumsuzluklarını ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’de kır-kent arasında önemli bir sosyo-ekonomik dengesizlik bulunmaktadır. Şehir ile kır yerleşmeleri arasında bulunan bu sosyo ekonomik dengesizlikler, sosyal ve ekonomik fırsat eşitsizliğini ortaya çıkarmakta, sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını meydana getirmekte ve kırsal göç olayını hızlandırmaktadır. Kırsal yerleşmelerde yaşayan insanların doğdukları toprakları bırakıp şehirlere göç etmesinde çok çeşitli sosyo-ekonomik faktörlerin bulunduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda kırsal alanların ticari ve iktisadi ilişkiler kırsallığın varlığında önem arz etmekle beraber kentsel alanlara göre daha eksik kaldığı gözlemlenmiştir.

Ticari ve iktisadi ilişkiler başlığı altında kırsal alanlara bağlı işgücü hareketliliği ve çalışan işçi sayısı verilerinden yararlanılmıştır. Kırsal alanlarda yaşanan değişimler doğrultusunda özellikle de teknolojik gelişmelerin etkisiyle tarımsal alanda çalışan işgücüne ihtiyaç geçmiş yıllara nazaran azalma göstermiştir. Teknolojik gelişmelerle beraber azalan işgücü oranı ayrıca kentlere yaşanan nüfus hareketliliğinin yansımalarında da gözlemlenmiştir. Yerleşim birimlerinin gelen ve giden işgücü hareketliliğiyle beraber mevcut çalışan nüfus miktarı da kırsallık nitelendirilmesinde le alınan kriterler arasında değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafında yürütülmekte olan Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri (YER-SİS) çalışmasından kırsal anket verileri kapsamında hazırlanan ticaret ve iktisadi ilişkiler/işgücü hareketliliği /gelen giden kişi sayısı başlığından yararlanılmıştır. 2019 yılı gerçekleştirilen anket çalışmasında 19. Soru olan “Gelen Giden Yer Bilgilerini Belirtin” soru kapsamında veriler işlenmiştir. Soru içeriğinde mevsimlik işçilerin düzenli gelip gidişleri hangi iş alanları için geldiği kısımları detaylandırılmıştır (URL7, 2021). Ayrıca bu bölümde mekânsal veriler başlığı altında ticaret ve iş kayıtları bölümünde yer alan 2019 yılına ait yerleşim birimlerindeki kayıtlı çalışan kişi sayısından yararlanılmıştır (URL7, 2021). Değerlendirme aşamasında işgücü hareketliliğinde gelen ve giden

kişilerin ortalama değerlerinden yararlanırken giden işçi sayısının nüfus yapısına bağlı istihdam oranını sağlayıp sağlamadığına bakılmış. Mevcut nüfus içerisinde çalışan işçi sayısının nüfusa oranla değerleri ele alınmıştır. Nüfusuna karşılık istihdam sağlayan ve giden işçi sayısı oranında diğer ilçelere nazaran en az orana sahip ilçeler kentsel nitelikli olarak sınıflandırılacak şekilde ele alınmıştır.

Eğitim Hizmetleri

Çelikdemir (2019) “Kırsal ve Kentsel Bölgelerdeki Eğitsel Farklılıklar” çalışmasında kırsal ve kentsel yerleşim birimlerinin eğitim hizmetinde sundukları hizmetleri sayısal değerler doğrultusunda karşılaştırmalı analiz etmiştir. Yaptığı çalışmada öğrenci ve okul düzeyi farklılıklar olmak üzere iki başlıkta inceleyen Çelikdemir (2019) Türkiye ve OECD tarafından hazırlanmış olan kırsal ve kentse alanlardaki bulgulardan yararlanarak ortalamaları düzeyinde yaptığı kıyaslama sonucu kırsal yerleşim birimlerinin daha geri planda kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Okul ve sınıf sayısı, eğitim materyallerinin eksiliği başlıklarında oran olarak kentsel alanlara nazaran daha düşük orana sahip olan kırsal yerleşim alanlarının öğretmen başına düşen öğrenci sayısının Türkiye başlığında daha fazla olduğu bununla beraber öğretmen başına düşen öğrenci sayısının OECD ye göre tersi bir olasılık içerip kentsel alanlarda öğrenci sayısının fazlalığını belirtmiştir. Eğitime katılımın ve kendi düzeyinde eğitim gören öğrencileri incelediğimiz zaman ise kentsel alanlarda bu oran kırsal alanlara oranla daha yüksek sonuçlanmıştır. Kırsal ve kentsel alanların eğitim hizmetleri alanında birçok başlık altında farklılık içerdiği ve kırsal alanın eğitim hizmeti alanında geri planda kaldığı sonucuna ulaşmıştır (Çelikdemir, 2019).

Sevinç ve arkadaşları (2016) kırsal alanlardan günümüze kadar hayata geçirilen eğitim çalışmalarını ele alarak, Osmanlı İmparatorluğu dönemi, Cumhuriyet Döneminden 1950’ye kadar olan dönem ve 1950 sonrası günümüze kadar olan dönem olmak üzere üç dönemde kırsaldaki eğitim olanaklarını irdelemişlerdir. Bu kapsamda, Osmanlı döneminde nüfusun büyük azınlığının kırsal alanlarda yaşamasından kaynaklı bu yerleşim birimindeki bireylere hizmetin götürülmesinin önem arz ettiğini belirtmişlerdir. Kırsal yerleşim alanlarında eğitim hizmeti sorununu çözmeye yönelik bazı sivil kuruluşlarının kampanya destekleriyle beraber merkez köy okulları ve Yatılı İlköğretim Bölge Okulları çalışmalarının yürütüldüğünü belirterek kırsal yerleşim alanlarında ağırlaşan yaşam şartları ve artan geçim sıkıntıları sonucu kırsal alanlarda yaşayan ailelerin çocuklarını belirli bir yaşa kadar Yatılı İlköğretim Bölge Okulları’na

gönderdiğini, bir kısmının ise karma eğitime ve yatılı okullara güven duymamalarından kaynaklı çocuklarını okula göndermediklerini dile getirmişlerdir. Yapılan çalışmada özellikle kırsal kesimdeki ailelerin çocuklarının belli bir yaşa geldikten sonra okuldan alındıklarını ve çocuk işçiliği sorunun yaygın olarak mevcut olduğunu gözlemlemişlerdir. Bu bağlamda kırsal alanlarda okuryazarlık oranının ve eğitim düzeylerinin düşük olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Sevinç ve arkadaşları günümüz de sadece kırsal kesimde değil genelde uygulanan eğitim hizmet ve politikalarının çözümlenip geliştirilmesi gerektiğinin üstünde durmuşlardır (Sevinç vd., 2016).

Kırsal alanları tanımlamaya yönelik yapılan bu çalışmada eğitim birimleri öğretmen başına düşen öğrenci sayıları ve üniversite veya üniversiteye bağlı yüksekokulların mevcut dağılımı ele alınmıştır. Bu noktada Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı; ilköğretim, ortaokul ve lise bazlı bakılmıştır (URL8, 2021). İlçe düzeyi öğretmen başına düşen öğrenci sayısının ortalaması dikkate alınmış nüfusla büyüklüğü ve genç nüfus oranı dikkate alınarak ortalama öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ortalaması düşük olan ilçeler kentsel nitelikli yerleşimler olarak nitelendirilmiştir. Bölgede yaşayan yerel halkın eğitim düzeyi incelenmiş 15 yaş üstü bireylerin mezuniyet durumlarına bakılmış ve “Okuma Yazma Bilmeyenler”, “İlköğretim Mezunları”, “Ortaöğretim Mezunları”, “Lise Mezunları”, “Üniversite (yüksek lisans, doktora vd.) Mezunları” ve “Diğerleri” şeklinde düzeyler incelenmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). 15 yaş üstü eğitim düzeyleri dağılımında ortalama okuryazarlık düzeyleri kapsamında ilçeler incelenmiş totalde %85 ile %95 arasında okuryazarlık ortalaması bulunan ilçelerin kırsallık değerleri bu aralık üzerinden ele alınmıştır. Ayrıca üniversitelerin veya üniversitelere bağlı meslek yüksekokulların mevcut durum analizi incelenmiş ve yerleşim biriminde mevcut ise “Var” mevcut değil ise “Yok” olarak işlenmiştir (URL9, 2021). Üniversite dağılımlarına bakıldığı zaman ise her ilde bir üniversite varlığının ve ilçe yerleşim birimlerinde üniversitelere bağlı meslek yüksekokulların mevcut olduğu görülmüştür. İlçe düzeyi kırsallık nitelendirmesinde ayırt edici faktör olarak değerlendirilmese de bölge düzeyinde ayırt edici nitelik olarak ele alınmıştır.

Sağlık Hizmetleri

Tezel (2022), Türkiye de sağlık hizmetlerindeki eşitsizliklere vurgu yaparak, 1970’i yıllarında sağlıkta eşitsizlik kavramı uluslararası olarak kamuoyunun gündeminde yer aldığını ve öneminin ele alındığını belirtmiştir. Tezel (2022) 21. yy. sağlık alanında gelişmelerin olabilmesi için barınma, gıda, eğitim, gelir düzeyinde denge, sosyal güvenlik vb. alanlarda ön koşulların sağlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca çalışmada kırsal ve kentsel alanlarda sağlık hizmetlerinin dengeli dağılmadığını dile getirilirken, kırsal yerleşim alanlarında kentsel yerleşim alanlarına nazaran doktora ulaşımın 8 kat daha zor olduğunu; Doğu Anadolu Bölgesi’nde ayrıca hava şartlarında sağlık hizmetlerinin ulaşımında ve tedavilerde gecikmelere sebep olduğu vurgulanmıştır. Kırsal yerleşim alanlarında büyük çoğunlukla sağlık ocakları veya sağlık evlerinin mevcut olmasına karşın yeterince personel, malzeme ve ilaç bulunmaması kentsel alanların bulunan hastanelerde hizmet araçlarının daha fazla bulunması sağlık alanında kırsal yerleşim alanlarının dışarıya yönelmesine etken olmaktadır (Tezel, 2022).

Şavran (2014) 2009-2010 yıllarında Eskişehir iline bağlı kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan 229 kişilik bir topluluk üzerinden yürütülen bir çalışmanın bulgularından yararlanarak sağlık alanındaki eşitsizliklerden, kırsal sağlık, kadın sağlığı ve sosyo-ekonomik statü başlıkları üzerinde durmuştur. Kentsel ve kırsal alanların benzeştiği ve ayrıştığı noktaları sağlık hizmeti faktörü başlığında ele alınan çalışmada toplumsal cinsiyetin getirmiş olduğu eşitsizliklerle beraber bölgeler arasındaki eşitsizlikleri bir bütün olarak bakıldığı zaman kırsal alanlarda yaşayan kadınların sağlık hizmetine ulaşımın daha zor olduğu gözlemlenmiş sonuç olarak bölgesel gelişim farklılıkları, ekonomik ve eğitimsel eşitsizliklerin birikimi ve etkisiyle beraber kırsal alanlarda sağlık hizmetlerinin kentsel alanlara nazaran geri planda olduğu ve sağlık hizmeti alanında eşitsizliğin mevcut olduğuna ulaşılmıştır. (Şavran, 2014).

Kırsal alanlar arasındaki farkları anlamak ve tanımlamaya yönelik ele alınan bir diğer kriter ise kamusal hizmetler arasından sağlık hizmetleri faktörüdür. Sağlık eğitim alanlarında kısıtlı olan yerleşim birimleri olarak tanımlanan kırsal alanlar için ele alınan sağlık hizmetlerinin yerleşim birimleri arasındaki fark açısından il merkezleri ve ilçelerdeki hastaneler mevcut durumu var-yok olarak işlenmiştir (TrHastane, 2021). Her ilçede sağlık ocakları mevcutken devlet hastanelerinin varlığının bazı ilçelerde mevcut olmadığı yerine entegre hastanelerinin bulunduğu görülmektedir. Devlet hastanelerinin dağılımının özellikle il bütününde ilçelerde benzerlik gösterdiği için entegre hastanelerin analizi il bütününde ilçeler bazında benzerlik gösterdiği tek bir başlık olarak ele

alınmamakla beraber bölgeler üzerinde ayırt edici kriter olarak ele alınarak incelemesi yapılmıştır.

Ayrıca T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafında yürütülmekte olan Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri (YER-SİS) çalışmasından “Mekânsal Veriler” başlığından sağlık verileri içinde işlenen 2019 yılına ait hastanelere başvuran hasta sayısı ele alınmıştır (URL7, 2021). İlçe bütününde yıl içerisinde başvuru sayılarının miktarı ve çevre ilçelere veya il merkezlerine hastane gidişleri ele alınmış ve kriter kapsamında ilçelerin yerleşim altyapısı başlığı altında kırsallık niteliklerine bakılmıştır.

Ulaşım Altyapısı

Üçeçam Karagel (2017) kırsal alanları yerleşim birimlerinin dağılımını etkileyen faktörler, yerleşim formları gibi faktörler üzerinden ele almışlardır. Kırsal alanların daha çok akarsu çevrelerinde engebeli, eğimli alanlarda kurulmuş olması, tarımsal faaliyet alanlarının düzensiz dağılışı, mülkiyetin dağılım biçimi, süreç içerisinde artan nüfusun verimli toprak alanları dışında dağınık yerleşimleri oluşturduğu belirtilmektedir. Ekonomik olarak %70’ten fazla tarımsal faaliyete bağlı olan yerleşim birimlerinde tarımsal faaliyetle beraber ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık faaliyetlerini içinde barındıran kırsal alanlar tarımsal arazilerin yoğun olduğu, suluk bölgelerde, ormanlık veya mera alanları içinde kurulmuştur. Kırsal yerleşim birimlerinin dağınık formlara sahip olmasına ve buna bağlı olarak planlı gelişimden çok organik bir yapıda gelişmesine neden olmuştur. Düz arazi yapılarına sahip yerleşim birimlerinde su kaynaklarının sınırlılıklarının etkisi ve iklim yapısına bağlı toplu yerleşim alanlarına sahip kırsal alanlarda planlı yapılaşmanın olmamasının en büyük etmeniyse mülkiyet yapısı olarak ön görülmekle birlikte, kırsal yerleşim alanlarının kentsel yerleşim bölgelerine kıyasla daha organik dokuya sahip olduğu gözlemlenmiştir (Üçeçam Karagel, 2017).

Kırsal alanları irdelemek için tercih edilen bir diğer ana başlık ise “Yerleşim Özellikleri” olmuştur. Yerleşim özellikleri başlığı altında ele alınan bir kriter olarak yerleşim birimlerinin formları Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’ne ait parsel sorgulamadan incelenen haritalar üzerinden form hatları şeklinde oluşturulmuştur. Kent formunu belirlemede en büyük faktör olarak kabul edilen topoğrafik yapı da dikkate alınarak kent formlarının doğal dolaşım sistemlerine mi yoksa planlı bir yol güzergahına mı sahip olduğuna bakılmıştır. Doğal dolaşım sistemine sahip yerleşim birimleri kırsal nitelikli

kabul edilirken, planlanmış kent formlarına sahip yerleşim birimleriye kentsel nitelikli olarak ele alınmıştır.

Ayrıca yerleşim özellikleri başlığı altında ele alınan bir diğer kriter olarak yapıli alan oranı için tarım-ormana ait CORINE CBS verileri kapsamında 2018 yılına ait ele alınan “Yapay Bölge”, “Tarımsal Alan”, Orman ve Yarı Doğal Alanlar”, “Sulak Alanlar” ve “Su Kütleleri Alanlarının” oranlarından yararlanılmıştır (CORINE, 2021). Sulak alanlar ve su kütleleri alanları değerlerinin il bütününde ilçe düzeyi ayırt edici kriter olarak ele alınmasa bile özellikle su kütleleri oranı başlığında bölge düzeyinde ayırt edici kriter olarak ele alınmıştır. Tarım ve orman alanların dağılımı ilçeler düzeyinde birbirini dengeleyen formlar şeklinde dağılım sergilemiş ve yerleşim birimleri için kırsallık nitelendirmesinde yapıli alan kriteri öncelikli kriter olarak ele alınmıştır.

Yerleşim Yapısı

Üçeçam Karagel (2017) kırsal alanları yerleşim birimlerinin dağılımını etkileyen faktörler, yerleşim formları gibi faktörler üzerinden ele almışlardır. Kırsal alanların daha çok akarsu çevrelerinde engebeli, eğimli alanlarda kurulmuş olması, tarımsal faaliyet alanlarının düzensiz dağılışı, mülkiyetin dağılım biçimi, süreç içerisinde artan nüfusun verimli toprak alanları dışında dağınık yerleşimleri oluşturduğu belirtilmektedir. Ekonomik olarak %70’ten fazla tarımsal faaliyete bağı olan yerleşim birimlerinde tarımsal faaliyetle beraber ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık faaliyetlerini içinde barındıran kırsal alanlar tarımsal arazilerin yoğun olduğu, suluk bölgelerde, ormanlık veya mera alanları içinde kurulmuştur. Kırsal yerleşim birimlerinin dağınık formlara sahip olmasına ve buna bağı planlı gelişimden çok organik bir yapıda gelişmesine neden olmuştur. Düz arazi yapılarına sahip yerleşim birimlerinde su kaynaklarının sınırlılıklarının etkisi ve iklim yapısına bağı toplu yerleşim alanlarına sahip kırsal alanlarda planlı yapılaşmanın olmamasının en büyük etmeni ise mülkiyet yapısı olarak ön görülmekle birlikte kırsal yerleşim alanlarının kentsel yerleşim bölgelerine kıyasla daha organik dokuya sahip olduğu gözlemlenmiştir (Üçeçam Karagel, 2017).

Kırsal alanları irdellemek için tercih edilen bir diğer ana başlık ise “Yerleşim Özellikleri” olmuştur. Yerleşim özellikleri başlığı altında ele alınan bir kriter olarak yerleşim birimlerinin formları Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’ne ait parsel sorgulamadan incelenen haritalar üzerinden form hatları şeklinde oluşturulmuş. Kent formunu belirlemede en büyük faktör olarak kabul edilen topoğrafik yapısı da dikkate alınarak kent formlarının doğal dolaşım sistemlerine mi yoksa planlı bir yol güzergahına

mı sahip olup olmadığına bakılmıştır. Doğal dolaşım sistemine sahip yerleşim birimleri kırsal nitelikli kabul edilirken planlanmış kent formlarına sahip yerleşim birimleri ise kentsel nitelikli olarak ele alınmıştır.

Ayrıca yerleşim özellikleri başlığı altında ele alınan bir diğer kriter olarak yapıli alan oranı için tarım-ormana ait CORINE CBS verileri kapsamında 2018 yılına ait ele alınan “Yapay Bölge”, “Tarımsal Alan”, Orman ve Yarı Doğal Alanlar”, “Sulak Alanlar” ve “Su Kütleleri Alanlarının” oranlarından yararlanılmıştır (CORINE, 2021). Sulak alanlar ve su kütleleri alanları değerlerinin il bütününde ilçe düzeyi ayırt edici kriter olarak ele alınmasa bile özellikle su kütleleri oranı başlığında bölge düzeyinde ayırt edici kriter olarak ele alınmıştır. Tarım ve orman alanların dağılımı ilçeler düzeyinde birbirini dengeleyen formlar şeklinde dağılım sergilemiş ve yerleşim birimleri için kırsallık nitelendirmesinde yapıli alan kriteri öncelikli kriter olarak ele alınmıştır.

Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesinde kırsal alanlar kavramsal çerçevede ele alınarak kırsalın tanımına, kentsel alanla olan etkileşimine, kalkınma için yasal dayanaklarına ve gerekçelerine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda kırsal alanlarının sosyo ekonomik ve mekânsal yapısı incelenerek kırsal alanların kentsel alanlara kıyasla farklılıkları ortaya konmuş ve kentsel ve kırsal yerleşim alanları arasında belirgin bir gelişmişlik farklılığına dikkat çekilmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2014).

Bölge il ve ilçe düzeyi yerleşim birimlerinin gelişmişlik düzeylerini ve bununla beraber yönelimlerini tespit etmek üzere yapılan sosyo ekonomik gelişmişlik sıralaması çalışması kırsal alanların niteliklerinin belirlenmesinde ele alınan son kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerleşim birimlerinin gelişmişliklerini ölçmek için SEGE gelişmişlik sıralamalarından 2017 yılına ait ülke geneli il sıralamasına; ülke geneli ilçe sıralamaları bakıldığı zaman ise 2022 yılı verileri dikkate alınmıştır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019; T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022). Bölge düzeyi farklılıkları için 2017 yılı verileri kullanılırken ilçe düzeyi kırsallık nitelendirilmesinde 2022 yılına ait sıralamalar dikkate alınmış ve 973 ilçe içerisinde mevcut durumuna bakılmıştır. Kırsallık puanlamasında ilçeler arası sıralaması kendi iline bağlı olacak şekilde puanlandırılarak sıralamada geri planda kalan yerleşim birimleri kırsal nitelikli yerleşimler olarak ele alınmıştır.

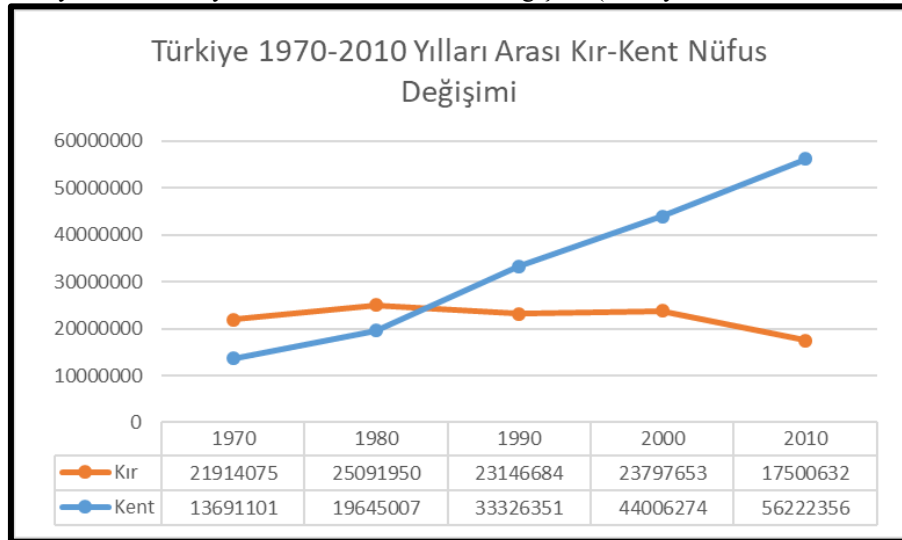
5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde Türkiye’deki 973 ilçenin 1970-2010 yılları arasında EORUSTAT-1, EUROSTAT-2, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatı kapsamında nüfus değişimine bağlı kırsallık yapılarına ve değişimlerine bakılmıştır. Çeşitli göstergeler açısından farklılıklar içeren ilçelerin nüfus yapısı, ekonomik yapısı, yerleşim altyapısı ve yerleşim özelliklerinin nasıl değişiklik gösterdiği araştırılmıştır. Bu çerçevede, TR22, TR52 ve TRB2 bölgelerinin büyükşehir belediyesi dışında kalan illerine bağlı ilçelerin bölge bütünlüğü de dikkate alınacak şekilde 2020 yılında değişen nüfus yapısı beraberinde ekonomik yapısı, yerleşim altyapısı ve yerleşim özellikleri kapsamında kırsallık yapısı irdelenmiştir

5.1. Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi (1970-2010)

Kırsal alanlar ekonomik nitelikleri, coğrafi konumları ve kentlerle olan bağlantılarından dolayı farklılıklar göstermektedir. Kentlere kaynak olmakla beraber kentlerin ulaşım enerji ve maden yataklarına ev sahipliği etkisiyle kırsal alanlara oluşturduğu baskılarla beraber kendi içinde oluşan nüfus dinamikleri ve iç dinamiklerle daha şiddetli baskılar yaşamaktadır. İklimsel değişimlerin oluşturduğu çölleşmeler, su kaynaklarındaki azalmalar, tarımsal arazilerdeki verim değişimleri ve doğal kaynakların tükenip bozulması kırsal ekonomi içerisinde büyük sorunlarla beraber kırsal nüfus dinamiklerini etkilemiştir (Beyazlı, 2013).

Çizelge 5.1: Türkiye 1970-2010 yılları arası kır-kent nüfus değişimi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020).

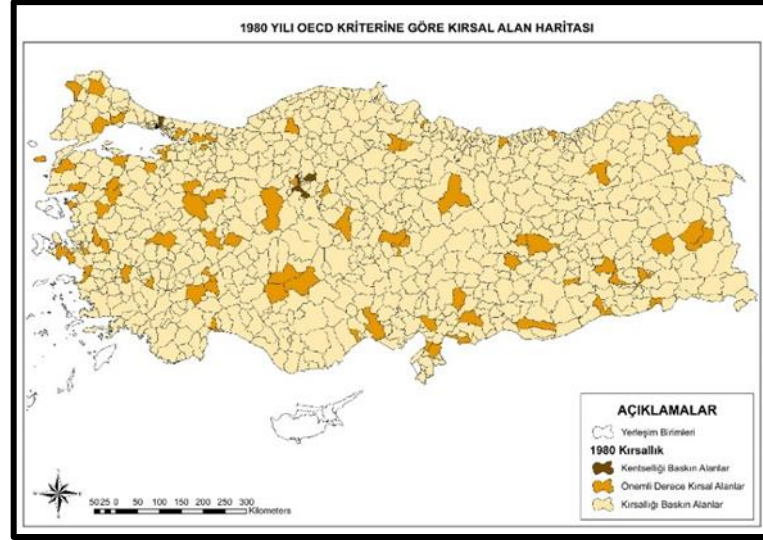

Çizelge 5.1’de görüldüğü üzere Türkiye’de 1975 yılından 2000 yılına kadar göçler hızlı bir oranda devam etmiştir. 2000 yılından sonra ise göç hızında bir miktar azalma görülmüştür. Göçün etkisiyle şehir nüfusu ilk defa 1985 yılında kır nüfusundan fazla olmuştur. 1950’li yıllarda Karadeniz, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu’nun batı kısımlarında göç hareketi görülmeye başlansa da Doğu Anadolu’da tam anlamıyla göçün etkileri 1970-1980’lerde görülmeye başlanmıştır. Doğu Anadolu’da geç başlayan göçün nedeni olarak Batı kesimine uzak olması ve bu uzaklık sebebiyle etkileşimin az olması öngörülmüştür. Fakat 1980 sonrası Doğu Anadolu Bölgesi’nde başlayan göç sadece doğudaki şehir merkezlerine değil aynı zamanda batıdaki şehirlere de yönelmiştir (Yılmaz, 2012). İl ve ilçelerde göçle beraber değişen nüfus yapısı beraberinde idari yapılarda da değişikliklere sebep olmuş ve ilçelerin artan nüfus oranlarıyla beraber il statüsüne geçmesini sağlamıştır. 1970 ve 1980 yıllarında 63 tane il merkezi mevcutken, 1980’lerde artan nüfus hareketiyle beraber yeni merkezler oluşarak 1990 yılında bu sayı 73’e, 2000 yılında ise 81’e çıkmıştır. Değişen idari yapılarla beraber Türkiye’de toplam 973 yerleşim birimi bulunmaktadır (URL1, 2020). Bu idari yapıların değişimleri ve nüfus hareketliliği Türkiye’nin kırsal alanlarında negatif yönde değişimlere sebep olmuştur. Türkiye genelinde kırsal alanların değişimleri OECD, EUROSTAT ve Türkiye kriterlerine göre ele alındığında 1970-2010 yılları arasında değişimler ise şu şekilde gerçekleşmiştir;

5.1.1. OECD Kriterlerine Göre Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişim Coğrafyası

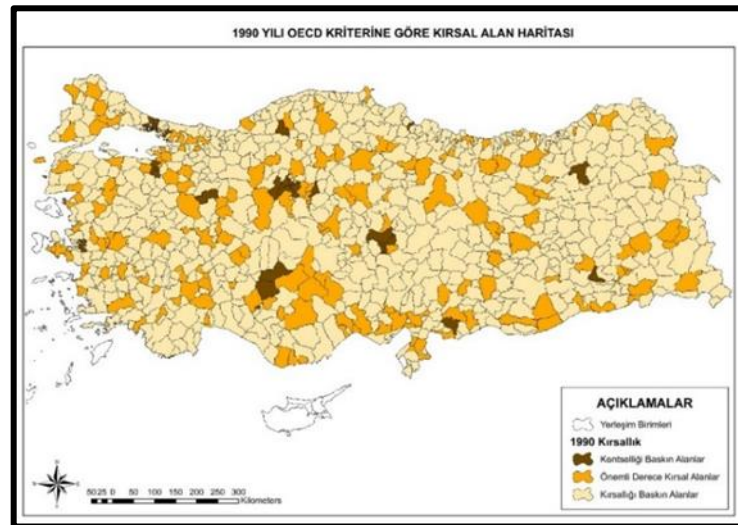
Uluslararası ekonomik bir kuruluş olan OECD ekonomik istikrarı desteklemek, yoksullukla mücadele etmek, dünya ticaretinde ilerlemek ve sosyal gelişimi incelemek amacıyla 1960 yılında kurulmuştur. Ağustos 1961 yılında Türkiye OECD’ye resmi olarak üye olmuş ve günümüzde toplam 37 ülkenin üye olduğu bir kuruluş olarak devam etmektedir (URL3, 2020; URL4, 2020). Kentsel ve kırsal ilişkilerde dengeli gelişimi, erişebilirliği, doğal kaynaklarda sürdürülebilirliği ele alan OECD kırsal kalkınma politikalarında kırı tarım dışı faaliyetlerin yapılabileceği yerleşimler olarak kabul etmiştir. Kırsal yoksulluğu gidermek ve dengelemek amacıyla yapılan çalışmalarda, yerleşim koşullarını ve yaşayan yerel halkın ihtiyaçlarını göz önüne almayı ilkesel olarak kabul eden OECD kriterlerine göre Türkiye’nin kırsal nüfus değişimleri incelenmiştir (Yenigül, 2017).

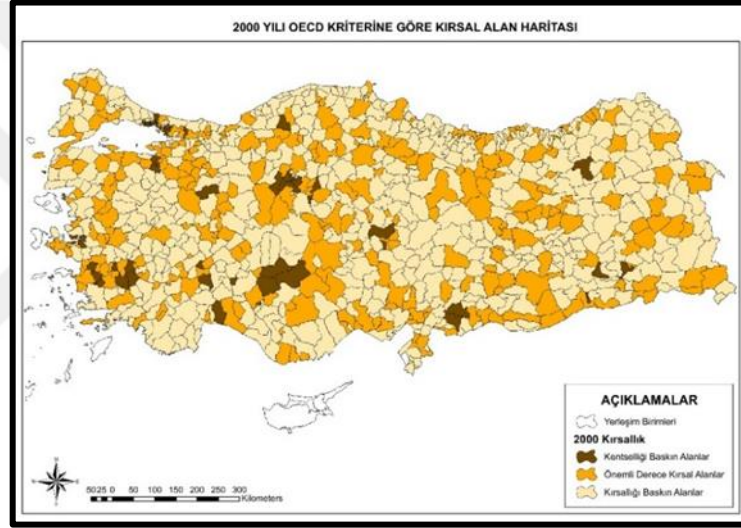
Şekil 5.2: OECD kriterlerine göre Türkiye’de 1980 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

1980 yılında ise Ankara iline bağlı Ayaş ve Elmadağ; İzmir/Karşıyaka kentsel nüfus kaybı ile önemli derecede kırsal alanlara eklenmiş, bu durum baskın kentsel alanlarda düşüş oluşturup 11 ilçenin kentsel baskın alan olmasını sağlamıştır. Önemli derecede kentsel alanların sayısı 87 ilçeye yükselirken kırsal baskın alanların sayısı 875 ilçeye düşmüştür. 1980 yılında %2,3 oranıyla nüfus artışı yaşanmış ve Türkiye nüfusu 44.737.000’e yükselmiştir. Fakat TÜİK oranlarına bakıldığında zaman kırsal alan nüfusu, nüfus artış oranına rağmen %56,1 oranına gerileyip, kentsel nüfus yoğunluğu %43,9 yükselmiştir. OECD kriterlerine göre hazırlanan haritalanmada ise kentsel yoğunluğun azaldığı, kentsel ve kırsal geçiş arasında bulunan önemli derecede kırsal alanların arttığı görülmüştür. Şekil 5.2’de görüldüğü üzere Her ne kadar kentsel alanda nüfus kaybı görülse de TÜİK verilerine benzerlik göstererek OECD kriterleri kapsamında kırsal baskın alanlarda azalış görülmüştür

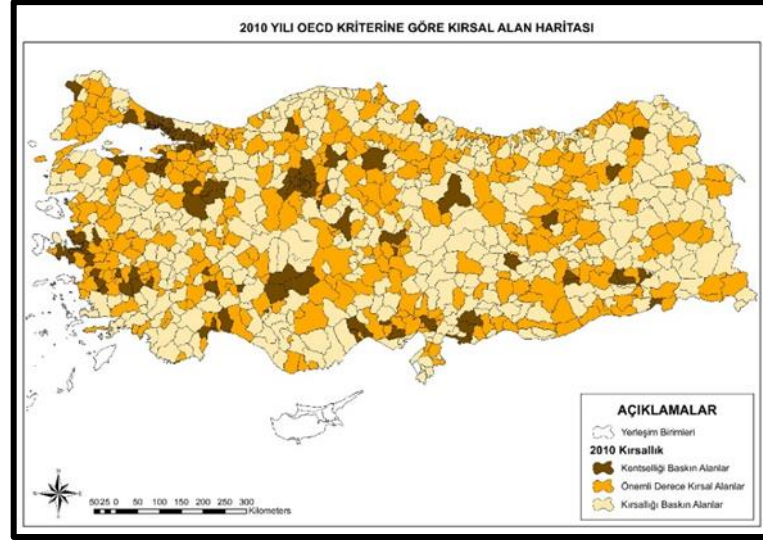
Şekil 5.3: OECD kriterlerine göre Türkiye’de 1990 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

1980 sonrası kırsal baskın nitelikli ilçe sayısında düzenli olarak düşüş görülmüş; önemli derecede kırsal alanlar ile kentsel baskın alanlarda yükselme olmuştur. Kırsal baskın alanlar 742 ilçeden, önemli derecede kırsal alanlar 189 ilçeden oluşurken kentsel baskın alanlar 42 ilçeden oluşmaktadır. TÜİK verilerinde ise kentsel alan nüfusu %15 oranında artış göstererek %59'a yükselirken kırsal alanların nüfus oranı %41'e düşmüştür. OECD kriterlerine göre haritalanmaya baktığımızda ise nüfusun özellikle İç Anadolu kesimde Ankara ve Konya çeperinde yoğunlaşmakla beraber Kayseri'yi kentsel baskın alanlar içinde görmekteyiz. Doğu Anadolu Bölgesi'nde; Erzurum, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde; Batman ve Gaziantep, Karadeniz de ise Karabük kentsel nüfusta artış yaşayarak bu bölgelerdeki ilk kentsel baskın alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 5.3.).

Şekil 5.4: OECD kriterlerine göre Türkiye’de 2000 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

2000 yılına geldiğimiz zaman ise Türkiye genelinde önemli derece kırsal alanlar artık daha belirgin olmaya başlamış ve 301 ilçeye ulaşmıştır. Bu süreçte kentsel baskın alanlarda yükselip 67 ilçeden oluşurken kırsal baskın alanlar düşüş gösterip 605 ilçeden oluşmuştur. Aynı dönemde Türkiye’de kırsal nüfus oranı %35’e gerilerken kentsel nüfus oranı %65’e yükselmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi’nde baskın olan kırsal alanlar 2000 yılı itibariyle belirgin şekilde kentleşmeye doğru ilerlediği görülmüş, Doğu Anadolu Bölgesi’yle beraber kıyı şeridinde nüfus artışları olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Şekil.5.4.).

Şekil 5.5: OECD kriterlerine göre Türkiye’de 2010 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

Doğu Anadolu Bölgesi’nde Muş Merkez ve çevresi, İç Anadolu Bölgesi’nde Sivas ve çevresiyle beraber Konya/Ilgın ve çevresi Ege kesiminde ise Kütahya ve çevresinde kümelenmiş şekilde kırsal baskın alanlar mevcuttur. Fakat 2010 yıl genelinde kentsel baskın alanların sayısını iki katını aşarak 140 ilçeye ulaşmış, önemli derecede kırsal alanlar ise 358 ilçeden oluşup kırsal baskınlar 475 ilçeye düşmüştür. TÜİK nüfus sayımlarına göre ise kentsel baskın alanlar %12 oranında bir artış göstererek %76’ya yükselip kırsal nüfus oranı %24’e düşmüştür. 1970 yılından bu yana kentsel nüfus oranı tam iki katına yükselmiş Türkiye kentsel baskın alan yoğunluklu bir yerleşime dönmüştür (Şekil 5.5.).

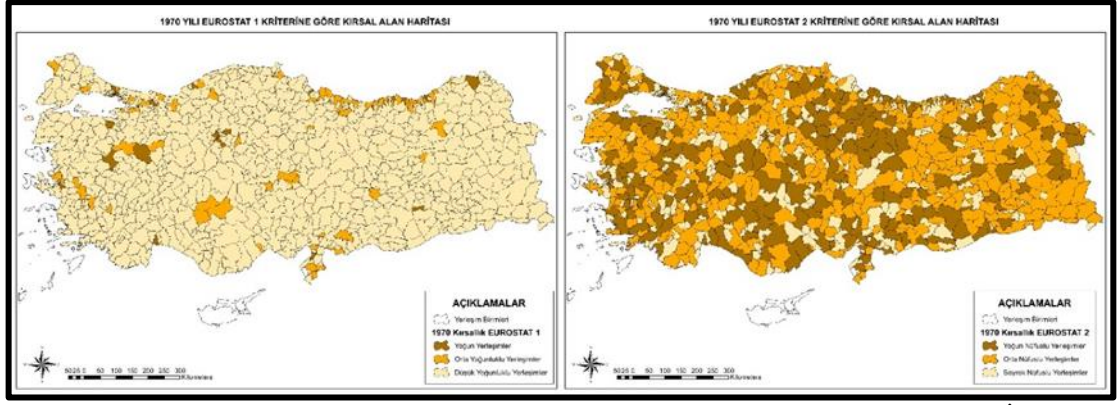
OECD kriterleri kapsamında yapılan çalışma sonucunda TÜİK kırsal nüfus oranları ile haritalanmalar birbiriyle benzer bir ilerleme gösterdiği görülmüştür. Çalışmada kırsal baskın alanların ilçe sayısı oranına bakıldığında ise 2010 yılında 973 ilçeden %48’nin kırsal alan olduğu ve Türkiye genelinde yerleşim birim sayısı olarak 1970 yılından bu yana %43 oranında düşüş olsa bile hala kırsallığını koruduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak göçlere bağlı kırsal alanlarda nüfus azalmaları görülse de bir diğer etmen olarak yıllar içerisinde il ve ilçelerde bölünmeler sonucu nüfus değişimleri oluşmuş ve bu durumda kırsallık haritasında dönem dönem aynı bölge için kademelenme dışında bir renk geçişine neden olmuştur. 1970-2010 yılları arasında Kırklareli/Karakeçili, Manisa/Soma, Mardin/ Nusaybin ve Kocaeli/Gebze ilçelerinde kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru göç olmuştur. Türkiye genelinde kentselliğe doğru bir haritalanma görülse de 1970 yılında kentsel baskın alanlar arasında bulunan Ankara/Ayaş ilçesi kırsal alanda düzenli olarak nüfus kazanarak ters bir yönelimle kırsal

baskın alanlara dâhil olmuştur. Bunun gibi birkaç ilçede (Erzurum/ Aziziye, Eskişehir/ Sarıcakaya, Çankırı/ Atkaracalar) geriye dönüş olarak bir nüfus hareketliliği görülmektedir. Kayseri/Melikgazi, Tokat/Yeşilyurt ilçeleri ise bir dönem kentlere doğru göçler verse de 2000 yılı sonrası tekrardan kırsal alanlara doğru göçler almıştır. OECD kriterleri kapsamında incelenen Türkiye ilçeleri her ne kadar Türkiye geneli kırsal nüfus değişimi ile benzerlik gösterse de tam uyumluluk olmadığı ve nüfusun tek kriter olmasından dolayı kırsal tanım kullanımına uygun değildir.

5.1.2. EUROSTAT Kriterlerine Göre Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişim Coğrafyası

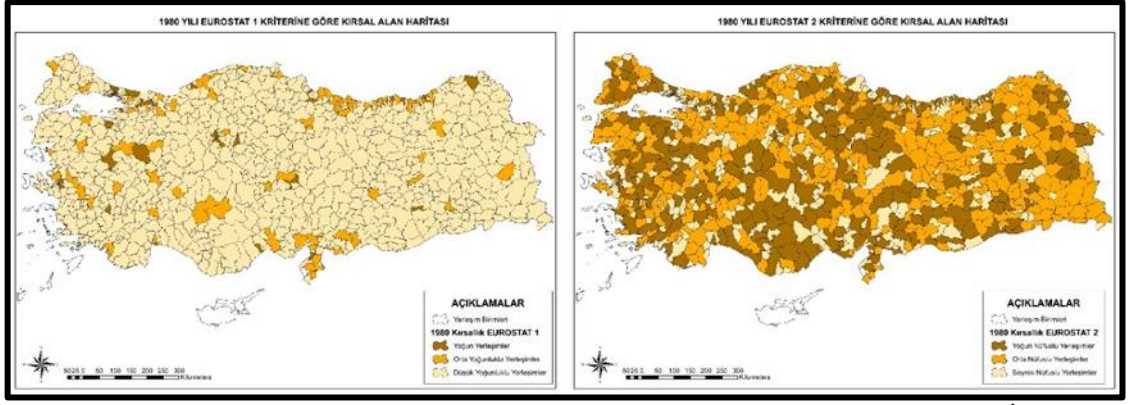
Özellikle ülkelerin işsizlik, istihdam ve işgücü başta olmak üzere birçok alanda anketler ve çalışmalarıyla veri tabanları oluşturmayı hedefleyen EUROSTAT uluslararası ticaret başta olmak üzere birçok alan için ortak bir dil oluşturmayı hedeflemiştir. Kırsal alanlar için üretilecek olan politikalar ve bu politikaların sonuç ve etkileşimlerini izlenebilmesi için temel göstergelerin belirlenmesi bunun için veri tabanlarının oluşturulması önem taşımaktadır. Bu kapsamda EUROSTAT standartlarıyla uyumlu olabilmesi için UKKS belgesinde TÜİK tarafından üretilen verilerle 2014-2020 yılları arasında Türkiye için kırsal göstergelere yer verilmiştir. Bu göstergeler ile Türkiye’nin kırsal kesiminin eğilimlerini ve profillerini tespit etmek amaçlanmıştır (Anonim, 2018).

EUROSTAT kriterlerine göre baktığımız zaman kriteri tek başlık altında Türkiye nüfus yapısına göre uygulamanın zor olduğu görülüp yoğunluk ve nüfus miktarı olarak iki başlık altında incelenmiştir. EUROSTAT-1 kriteri yoğunluk oranlarına göre belirlenip 500 kişi/ km² ve daha üst seviyede yoğunluğuna sahip olan yerleşim birimlerini “Yoğun Yerleşim Alanları”, 100 kişi/ km²- 500 kişi/ km² aralığında yoğunluğa sahip yerleşim alanlarını “Orta Yoğunlukta Yerleşim Alanları” 100 kişi/ km² yoğunluğun altındaki yerleşim alanlarını ise “Seyrek Yoğunlukta Yerleşim Alanları” olarak ele alınmıştır. Kriter 2 ise toplam nüfus miktarlara dikkate alınıp 50.000 nüfus ve üstüne sahip yerleşimler “Yoğun Nüfuslu Yerleşimler”, 50.000- 10.000 nüfus aralığında bulunan yerleşimler “Orta Nüfuslu Yerleşimler” olarak ele alınırken 10.000 nüfus altı yerleşimler ise “Seyrek Nüfuslu Yerleşimler” olarak belirlenmiştir. Bu inceleme sonucu elde edilen sonuçlar ise şu şekildedir;

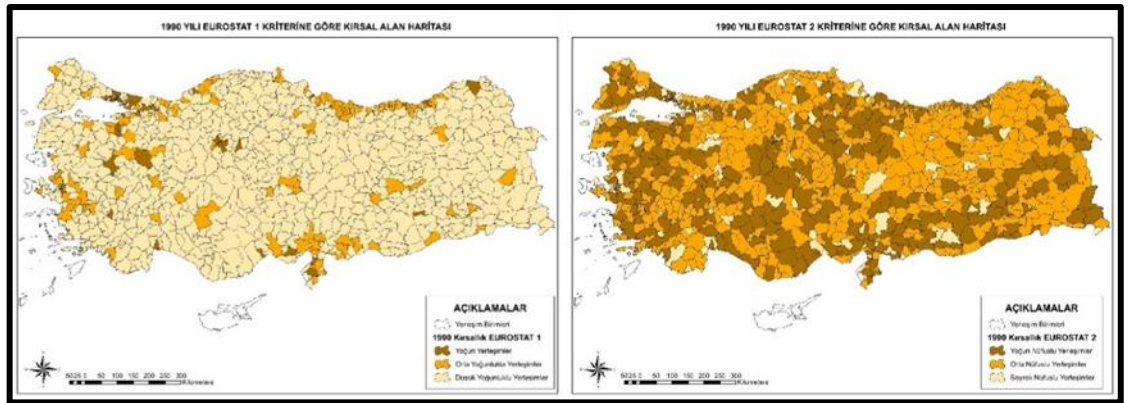
Şekil 5.6: EUROSTAT 1-2 kriterlerine göre Türkiye’de 1970 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

1970 yılında EUROSTAT kriterlerine göre incelendiğinde yoğunluk kriteri altında EUROSTAT-1 analizinde, nüfus sayısına göre hazırlanan EUROSTAT-2 analizine göre Türkiye’nin daha kırsal yapıya sahip olduğu görülmüştür. EUROSTAT-1 kapsamında kentsel alanlar Karadeniz Bölgesi’nde Rize, Zonguldak ve Trabzon; Marmara Bölgesi’nde İstanbul, Bursa ve Sakarya; Akdeniz Bölgesi’nde Antalya ve Hatay, İç Anadolu Bölgesi’nde Ankara; Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Diyarbakır, Ege Bölgesi’nde ise İzmir ve Kütahya illeridir. Kütahya OECD kriterleri kapsamında 2010 yılına kadar kırsallık özelliğini koruyan bir yerleşim olmasına rağmen EUROSTAT kriterlerinde yoğun yerleşim alanına sahip il konumundadır. EUROSTAT-1 analizinde yoğun yerleşim alanları EUROSTAT-2 analizindeki yoğun nüfuslu yerleşim alanları arasında bulunurken Karadeniz Bölgesi’nde Artvin’in yoğun yerleşim alanı olmasına rağmen EUROSTAT-2 analizinde orta nüfuslu yerleşim alanı olarak farklılık göstermektedir (Şekil 5.6.). TÜİK verileri ve kırsal alan tanımları altında EUROSTAT analizi ele alındığında ise EUROSTAT-1’in kırsal nüfus oranıyla benzerlik gösterdiği EUROSTAT-2 analizinin ise nüfus eşiği kriteriyle benzerlik gösterdiği fakat iki analizin de TÜİK verileriyle denk olmadığı görülmüştür.

Şekil 5.7: EUROSTAT 1-2 kriterlerine göre Türkiye’de 1980 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

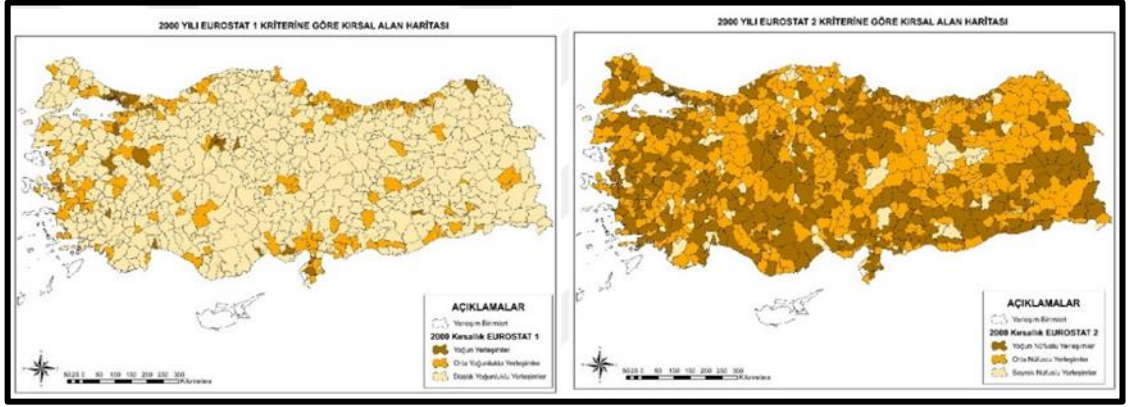
1980 yılı için yapılan analizlerde hem EUROSTAT-1 hem de EUROSTAT-2 analizlerinde düşük yoğunluklu yerleşimlerde ve seyrek nüfuslu yerleşimlerde düşüşler olduğu görülmüştür. EUROSTAT-1 kapsamında incelendiğinde 1970 yılında %89 oranında düşük yoğunluklu yerleşimler mevcutken 10 yıllık süreçte %3 oranında değişim olup ilçe sayısının %86’ya gerilemiştir. EUROSTAT-2 kapsamında ise bu oran %1 değişim gösterip %34’e gerilemiştir. EUROSTAT-1 analizi ile Akdeniz Bölgesi’nde Hatay ve Mersin çevresinde nüfus yoğunluğunun belirgin olarak arttığı görülmüştür. Yoğunluk ve nüfus analizleri altında birbirinden çok farklı sonuçların çıktığı EUROSTAT analizinin 1980 yılı Türkiye kırsal nüfus oranına yoğunluk analiziyle daha yakın sonuçlar çıkardığı görülmüştür (Şekil 5.7.).

Şekil 5.8: EUROSTAT 1-2 kriterlerine göre Türkiye’de 1990 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

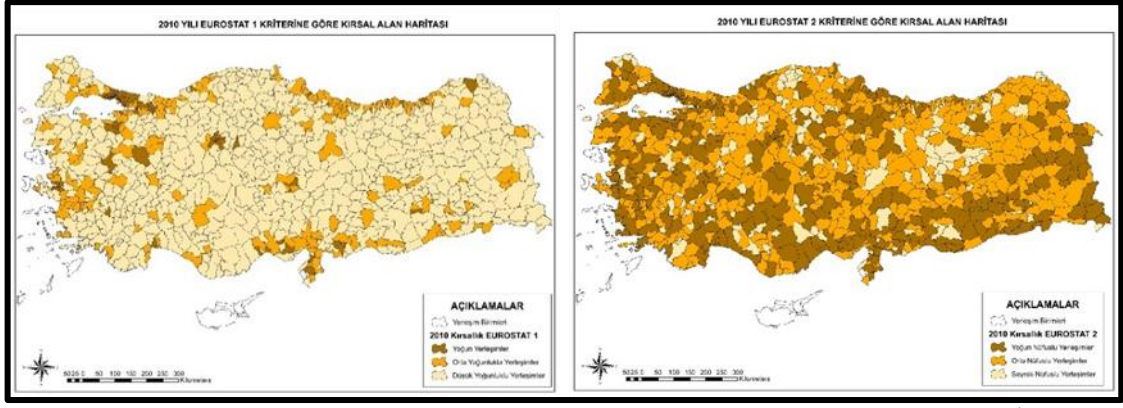
1990 yılı EUROSTAT-1 analizinde Mersin ve Hatay illerinin yoğun yerleşim alanları olduğu gözlemlenmiş, EUROSTAT-1 analizlerinde yüksek oranlarda değişimler görülmese de yoğun yerleşim alanlarının ve orta yoğunlukta yerleşim alanlarının sayısında artış olmuş, düşük yoğunluklu yerleşim alanlarının sayısında ise düşüşler

gerçekleşmiştir. EUROSTAT-2 analizinde ise ilçe sayıları olarak değişim belirgin bir şekildedir. Bu değişim 1980 yılında %34 orana sahip seyrek nüfuslu yerleşim birimlerinin %14'e gerilemesi şeklinde olmuştur. Nüfus artışı ise yoğun yerleşimlerin aksine %38 orandan %57'i orana yükselen orta nüfuslu yerleşim alanlarında görülmüştür. 1990 yılı TÜİK nüfus oranlarıyla EUROSTAT analizlerini kıyasladığımızda birinci kriterde düşük yoğunluklu yerleşim alanları %80 orana sahipken ikinci kriterde seyrek nüfuslu yerleşim birimleri oranı %14 oranına sahiptir (Şekil 5.8.). TÜİK kırsal nüfus oranı ise bu iki kriterden çok uzak olarak nüfusunun %41 oranını kırsal alanlarda barındırmaktadır. Her geçen yıl içerisinde ise TÜİK verileri ile EUROSTAT verilerinde ortak bir dil oluşumu oldukça güçleşmektedir.

Şekil 5.9: EUROSTAT 1-2 kriterlerine göre Türkiye’de 2000 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

2000 yılı EUROSTAT-1 analizine baktığımız zaman ise Doğu Anadolu Bölgesi’nde, Akdeniz Bölgesi kıyı şeridinde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde nüfus yoğunluklarının arttığı görülmüş yoğun yerleşim alanların sayısı %6 ya yükselirken düşük yoğunluklu yerleşim alanları %75’e düşmüştür. EUROSTAT-2 analizinde ise seyrek nüfuslu yerleşim alanları oranını korumuş fakat %57 oranına sahip orta nüfuslu yerleşim alanları %53’e gerilerken yoğun nüfuslu yerleşim alanları %28’den %33’e yükselmiştir. Kriter iki başlığı altında incelenen nüfus miktarı analizlerde nüfusun kademeli olarak ilerlediği görülmüştür. 2000 yılı TÜİK nüfus oranlarına baktığımız zaman ise kırsal nüfus oranının EUROSTAT kriterlerinde görüldüğü gibi azalarak %35’e düştüğü görülmüştür (Şekil 5.9.). 2000 yılı analizlerinde TÜİK nüfus eşiğinin EUROSTAT-2 ile yakınlığını korusa da kırsal nüfus oranı verileriyle hala ortak bir analiz sonucuna ulaşılmadığı görülmüştür.

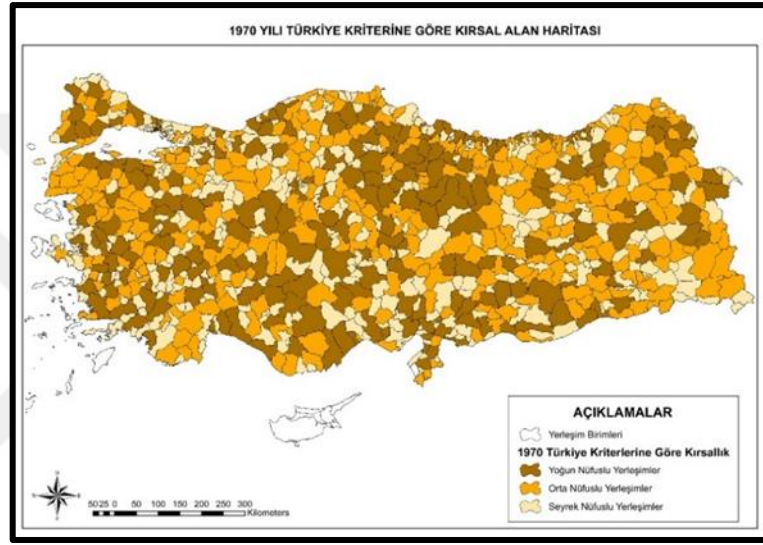
Şekil 5.10: EUROSTAT 1-2 kriterlerine göre Türkiye’de 2010 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

EUROSTAT 2010 yılı analizleri sonucunda düşük yoğunluklu yerleşimlerin oranlarının 1970 yılından bu yana %20 oran kaybederek %89’dan %69 orana düştüğü, kriter iki analizleri sonucunda ise seyrek nüfuslu yerleşimlerin %35’ten %18’e gerilediği görülmüştür. Yoğunluk analizleri daha kırsal bir profil çizerken nüfus miktarlarına göre yapılan çalışma Türkiye’nin kentsel alan oranı yüksek bir ülke profili çizdirmiştir. Bu zıt iki profil karşısında EUROSTAT-1 analizleri sonucu özellikle İstanbul ve çevresinde yoğun yerleşim alanların süreç boyunca devam ettiği EUROSTAT-2 analizlerinde ise 2000 yılında başlayan Erzincan ve Tunceli illerine bağlı ilçelerin oluşturduğu seyrek nüfuslu yerleşim kümesi dışında Türkiye genelinde yoğun yerleşimli alanların her bölgede mevcut olduğu görülmüştür (Şekil 5.10.). 2000 yılı ile 2010 yılı analizleri karşılaştırıldığında ise 2000 yılında %14 oranda olan seyrek nüfuslu yerleşimlerin 2010 yılında %18’e yükseldiği ve her ne kadar 1970’ten bu yana kırsal alanlarında düşüş olsa da kıra geri dönüşün başladığı da görülmüştür.

Kriter 1 kapsamında Türkiye kırsallığı incelendiği zaman özellikler kıyı kenarlarında yoğunluğun bulunduğu 1990 sonrasında ise Ege Bölgesi’nde Kütahya Merkez ve İzmir arasında yoğunluğun arttığı ve İç Anadolu kısımlarında da nüfus yoğunluklarının olduğu görülmektedir. 1970 ile 2010 yılları arasında incelenen iki kriter kapsamında EUROSTAT-2 kriterinde Türkiye kentsel yapılı iken EUROSTAT-1 kırsal yapılı bir haritalanmaya ulaşılmıştır. Kriter 2 kapsamında incelendiğinde Türkiye’nin kırsal yapısından uzaklaşıldığı görülmüştür. İlçelerin kentsel ve kırsal nüfus oranına bakmaksızın toplam nüfusla yapılan bu nüfus analizlerinin ve Türkiye’nin engebeli yapısı ve değişen ilçe yüzölçümleri göz önüne alarak yoğunluk değerlerinin kırsallık için doğru sonuçlar doğurmayacağından kırsal alan tanımlarında EUROSTAT kullanımı uygun bir kriter olmayacağı öngörülmüştür.

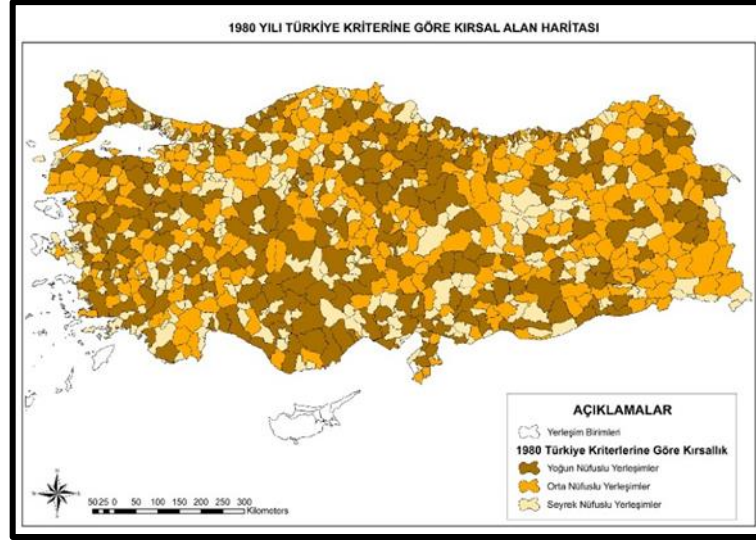
5.1.3. Türkiye’de Yasal Mevzuata Göre Kırsal Nüfusun Değişim Coğrafyası

Türkiye nüfus tanımlamasında iki farklı ölçüt olarak; idari statü ve nüfus eşiği ölçütleri ele almaktadır. TÜİK tarafından kırsal alan tanımında idari statüye göre il ve ilçe merkezleri kent statüsünde iken; kasaba belde ve köyler kırsal alan statüsündedir. Nüfus eşiği kriteri ele alındığında kırsal alan nüfus sınırı olarak 20.000 altı nüfus yapısına sahip olması gerektiği görülmüştür (Anonim, 2018). Yasal mevzuata göre yapılacak analiz çalışmasında ise nüfus eşiği kriteri dikkate alınarak 20.000 alt eşik ve 50.000 üst eşik sınırı belirlenerek kırsallık haritalanmaları hazırlanmıştır.

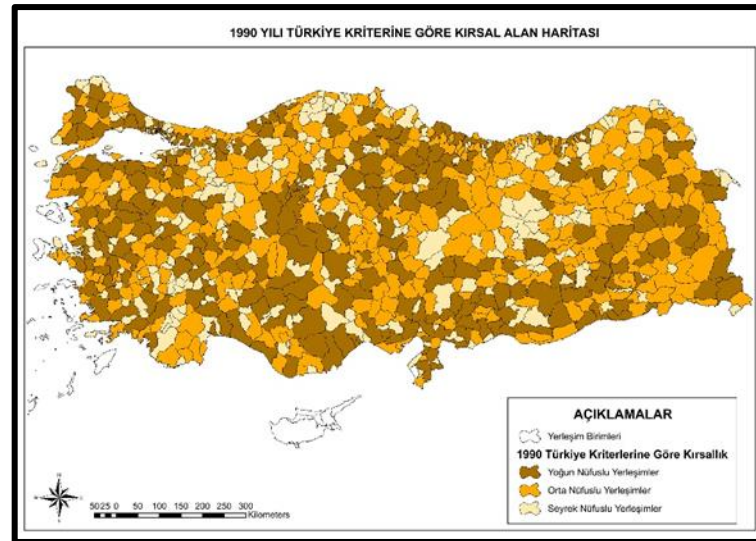
Şekil 5.11: Türkiye Yasal Mevzuata Göre 1970 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

Türkiye yasal mevzuatı kapsamında 1970 yılı kırsal alan analizine baktığımızda Türkiye’nin kentsel alanlarının baskın olduğu bir profil çizdiği görülmektedir. 1970 yılında 35 milyona yakın nüfusunun %61’i kırsal alanda yaşarken tarımsal istihdam oranı ise %64 oranına sahiptir. İlçe bazlı yerleşimlerin seyrek nüfuslu ilçe oranına baktığımızda %44 orana sahip olduğu istihdam oranı ve kırsal nüfus oranıyla denkleğinin olmadığı görülmüştür (Şekil 5.11.). Kırsal nüfus ve tarımsal istihdam oranları Türkiye yasal mevzuat kapsamında yapılan analizlerle denklik göstermeyerek 1970’li yıllarda Türkiye’nin analiz sonucunun aksine kırsal bir yapıda olduğunu göstermiştir.

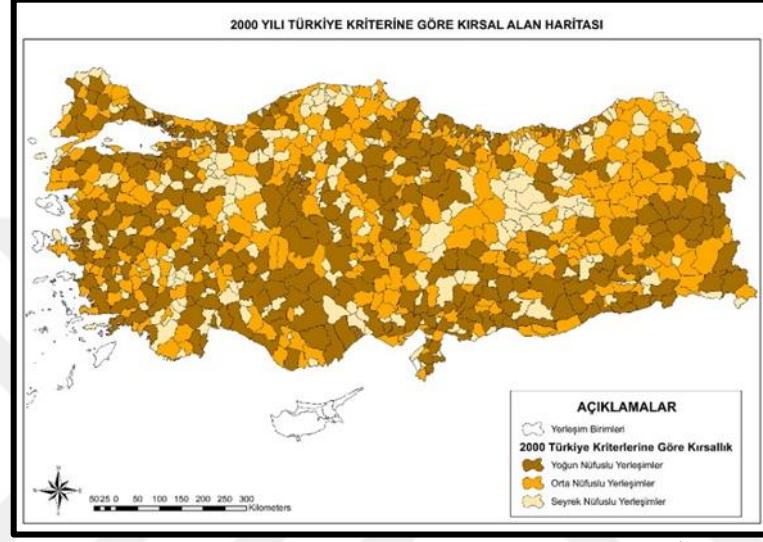
Şekil 5.12: Türkiye Yasal Mevzuata Göre 1980 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

1980 yılında ise seyrek nüfuslu yerleşimlerin oranı 1970 yılına oranla %3'lük bir kayıp yaşayarak %41'e düştüğü, yoğun yerleşimli alanlar ise %4'lük farkla %27'ye yükseldiği görülmüştür. Kırsalın göstergesi olan tarımsal istihdam oranı ise %54 oranına düşmüş ve kırsal nüfus oranı da istihdam oranı ile benzerlik göstererek %41'e düşmüştür. 2000 yılı EUROSTAT-2 analizleri ile benzerlik göstererek Erzincan ve Tunceli ilçelerine bağlı seyrek nüfuslu yerleşim birimleri kümesinin oluştuğu görülmektedir (Şekil 5.12.). Tunceli ve Erzincan illerinin ve bu illere bağlı ilçelerin 1980 yılı itibarıyla nüfus kaybettiği ve üç başlık altında da ortak özellik gösterdiği görülmüştür. TÜİK verileriyle nüfus eşiği analizi kırsallık oranında benzerlik göstermese de iki analiz kapsamında kırsal alan oranı azalmıştır.

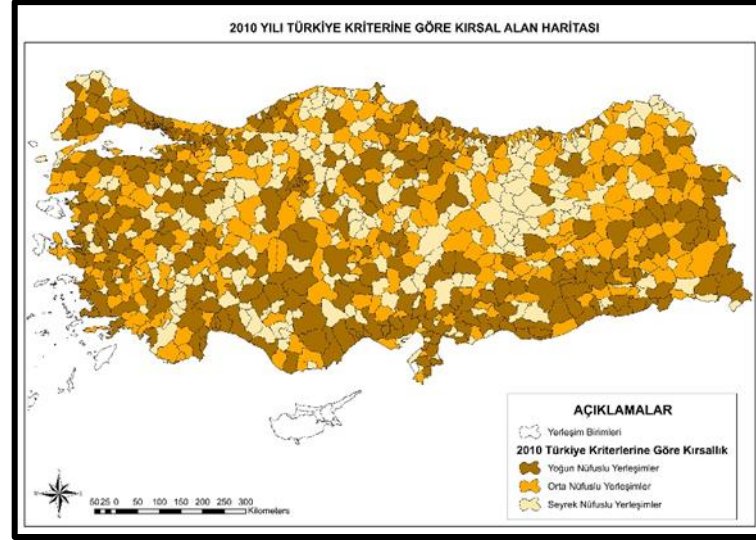
Şekil 5.13: Türkiye Yasal Mevzuata Göre 1990 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

1990 yılında ise kırsal alan özelliği taşıyan seyrek nüfuslu yerleşim birimleri 1980 yılına oranla %8 oranında düşüş göstererek %33'e gerilemiştir. Onar yıllık periyotlar sonucunda kent nüfusu eşiği kriteri kapsamında en yüksek oranda kırsal alan kaybı 1990 yılına geçişte görülmüştür (Şekil. 5.13.). Bu düşüş kentsel alanlarda yükseltmeyi beklense de kırsal alandaki nüfuslar orta nüfuslu yerleşim alanlarına doğru ilerlemiştir. Bu nüfus değişimi Orta nüfuslu yerleşim birimlerinin %38'e yükselmesini sağlamıştır.

Şekil 5.14: Türkiye Yasal Mevzuata Göre 2000 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

2000 yılı analizlerine bakıldığında ise seyrek nüfuslu yerleşim alanlarında sadece %1'lik değişim olmuş yoğun nüfuslu yerleşimlere bakıldığında ise %5'lik bir artış ile %33'e yükseldiği ve 2000 yılı nüfus hareketinin daha çok orta nüfuslu yerleşimlerde gerçekleştiği görülmüştür (Şekil 5.14). 2000 yılı TÜİK nüfus oranları ile karşılaştırıldığında zaman kentsel nüfus oranının %64 olmasına rağmen kentsel nitelik taşıyan yerleşim birimlerinin oranının bu oranın yarısına denk geldiği belirlenmiştir. Bu durumda nüfus yoğunluğunun aslında belli merkezler ve yerleşim birimlerinde toplandığı sonucunu doğurmuştur.

Şekil 5.15: Türkiye Yasal Mevzuata Göre 2010 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

2010 yılı kentsel nüfus eşiği kriteri kapsamında yapılan analizde ise kentsel nitelikli olarak kabul edilen yoğun yerleşim alanlarının sayısında bir değişim olmadığı ve %35 orana sahip olduğu görülmüştür. Fakat kırsal nitelikli yerleşim birimleri olan seyrek nüfuslu yerleşim alanlarının oranının %35'e yükseldiği fark edilmiştir (Şekil 5.15.). Bu durum kırsallığa bir dönüş olabilir mi sorusuyla beraber nüfusun daha homojen dağılmaya başlayıp başlamadığını da bizlere sordurtmuştur.

Bu soru kapsamında 1970 yılı ile 2010 yılı arasında değişimler incelendiği zaman yerleşim alanları arasında göçlerin devam ettiği bu durumun yeni yoğun nüfuslu yerleşim alanları oluşturduğu görülmüştür. Tam tersi bir göç hareketliliği olarak yoğun nüfuslu yerleşim alanlarından orta nüfuslu yerleşimlere geçiş olduğunu ve aynı düzlemde orta nüfuslu yerleşimlerden seyrek nüfuslu yerleşimlere geçişler olduğu görülmüştür. Erzurum/Olur, Muğla/Marmaris ve Adana/Feke gibi ilçelerin 1970 yılında kırsallık gösterirken 1990 yıllarına doğru orta nüfuslu yerleşimler olup 2010 yılı sonunda kentsel nüfus özelliği gösterecek şekilde göç aldığı görülmüştür. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon, Rize Samsun illerine bağlı yerleşim birimlerinde tam tersi yönde göç yaşanıp nitelik olarak yoğun yerleşim alanlarından kırsal yerleşim alanlarına dönülmüştür. Ankara/Gölbaşı, Afyonkarahisar/Bolvadin ilçeleri ise 1990 yılına kadar nüfus alırken 2000-2010 yıllarında nüfus kayıpları yaşanmıştır. Türkiye genelinde yerleşim birimlerinin kırsallık yapısı sürekli değişkenlik gösterse de 40 yıllık süreçte kırsal alan oranı düzenli olarak düşüş gösterip kentsel özelliği baskın bir ülke olmuştur. Kentsel eşik analizinin toplam nüfus üzerine yaptığı analizlerinde kırsallık için yeterli bir gösterim ve tek bir kriter olarak ele alınamayacağı görülmüştür.

5.1.4. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Süreç içerisinde OECD başlığı altında incelenen Türkiye’de yönelimin aslında tek başlık altında gerçekleşmediği her ne kadar kırdan kente doğru nüfus hareketliliği görülse de bazı ilçelerde kentlerden kırlara doğrudan nüfus hareketliliğinin olduğu görülmüştür. Kırsal analiz için kullanılacak bir kriter olarak görülse de kırsal nüfus oranıyla, kırsal nüfusu içinde barındıran ilçe oranlarının tam benzerlik göstermediği, OECD’nin aslında tam olarak Türkiye’nin kırsal yapısını yansıtmaya yetmeyeceği ve nüfus kriterinin kırsallık niteliği kazanmasında tek bir balık olarak ele alınamayacağı anlaşılmıştır.

Türkiye yasal mevzuatının nüfus eşiği kriteri kapsamında Türkiye’nin kırsallık yapısı incelendiği zaman, TÜİK’in 1970-2010 yılları arasında kentleşme oranının kırsal ve kentsel nüfus değişim oranlarına benzer bir sonuç gösterdiği görülse de 1970’li yıllarda yasal mevzuata göre kentsel özellik taşımasıyla farklılık içermektedir. İlçelerin toplam nüfusuna bakarak o bölgenin kırsallık ve kentsellik analizini yapan yasal mevzuatın tanımlama için yeterli olmadığı ve aynı verilerle hazırlanan OECD kriterlerinden çok farklı sonuçlar çıkardığı görülmüştür. Ulusal kırsal kalkınma çalışmaları ve ulusal veri tabanları oluşturmak için kullanılan EUROSTAT’ta kriterleri EUROSTAT-1 ve EUROSTAT-2 başlığı altında incelenmiş ve EUROSTAT-2 kriterleri kentsel nüfus eşiği analiziyle benzerlik gösterirken nüfus yoğunluğu bakımından ele alınan EUROSTAT-1 kriteri incelemesi sonucunda EUROSTAT analizinin iki başlık altında çok farklı sonuçlarla karşılaşılmıştır.

Yapılan çalışmalar sonucu her üç başlıkta da kırsal alanlarda kayıplarla beraber kırsal nüfus kazanımı, toplam nüfus kaybı ve nüfus kaybına bağlı yoğunluk düşüşleri, kırsal alan nitelikli yerleşimlerin artmasına neden olmuştur. Fakat sadece OECD kriteri altında kırsal nüfus kazanımı ile kırsallık artışının olması tam anlamıyla kırsal alanlara dönüşün gerçekleştiğini bizlere göstermiştir. İlçe birimlerinde toplam nüfus analiziyle içinde barındırdığı kırsal ve kentsel nüfus analizlerinin çok farklı sonuçlar çıkardığı görülmüştür. Yoğunluk analizleri değerlendirildiğinde ise yerleşim birimlerinin yoğun nüfuslu olmasına rağmen yüzölçümü oranıyla kırsal, az nüfus barındıranların ise yüzölçümü oranı az olduğundan kentsel özellik göstermesi aslında kırsal ve kentselin tanımlamasının dışında bir sonuç doğurmuştur. Bir yerleşim biriminin toplam nüfusu, kırsal ve kentsel nüfus oranları veya yoğunluk oranları yerleşim birimi için kırsallığı net bir şekilde ifade edemediğini ve ortak bir çizelgenin oluşmadığını göstermiştir.

5.2. Örneklem Alanların İncelenmesi

Yerleşim birimlerinin nüfus başlığı altında kırsallık için net bir sonuç veremediği ve ortak bir çizelgenin olmadığı görülmüş bu değişkenlerle beraber çok boyutlu incelenmesi ve analiz edilebilmesi için TR22, TR52 ve TRB2 bölgelerine bağlı Çanakkale, Karaman ve Bitlis-Muş illerine bağlı ilçelerin 2020 yılı nüfus yapısıyla beraber ekonomik yapısına, yerleşim altyapısına ve yerleşim özelliklerine bakılmıştır.

5.2.1. TR22 (Balıkesir / Çanakkale) Bölgesi Çanakkale İlçe Düzeyi Kırsal Alan

Yapısı

Balıkesir-Çanakkale illerini kapsayan TR22 Bölgesi konum olarak incelendiği zaman Türkiye'nin batısında Marmara Bölgesi'nin güney kesimde yer aldığı görülmektedir. Bölge şekil 5.16' da görüldüğü üzere Ege Denizi ve Marmara Denizi kıyısında yer alıp 24.232 km² yüzölçümüne sahiptir. Bölgenin çevre illerini incelediğimiz zaman batısında TR41 (Bursa); güneyinde TR31 (İzmir) ve TR33 (Afyon, Manisa, Kütahya ve Uşak); kuzeyinde TR21 (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) bölgeleri bulunmaktadır. İçinde Çanakkale Boğazını bulunduran bölge Avrupa ve Asya kıtaları içerisinde sınırı bulunmaktadır (T.C. Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2013).

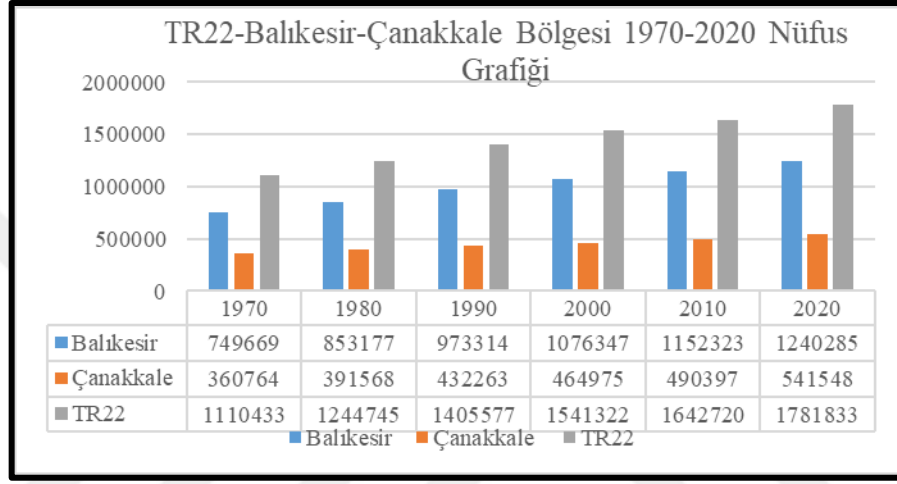

Şekil 5.16: TR22 Bölgesinin Türkiye içerisindeki yeri

Susurluk, Kuzey Ege ve Marmara Havzaları sınırlarını içinde bulunduran bölge; Avşa, Bozcaada Gökçeada ve Marmara adaları olan dört yerleşim adalarından ve irili ufaklı birçok adadan ve genel olarak yüksek dağ ve tepeliklerden oluşmaktadır. Karayolu, havayolu ve denizyolu ile ulaşım bağlantıları bulunan bölgeye ayrıca Balıkesir ili üzerinden demiryolu ulaşımı da sağlanmaktadır (T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Müdürlüğü 1a, 2012). En eski tarihinin Truva'ya dayandığı

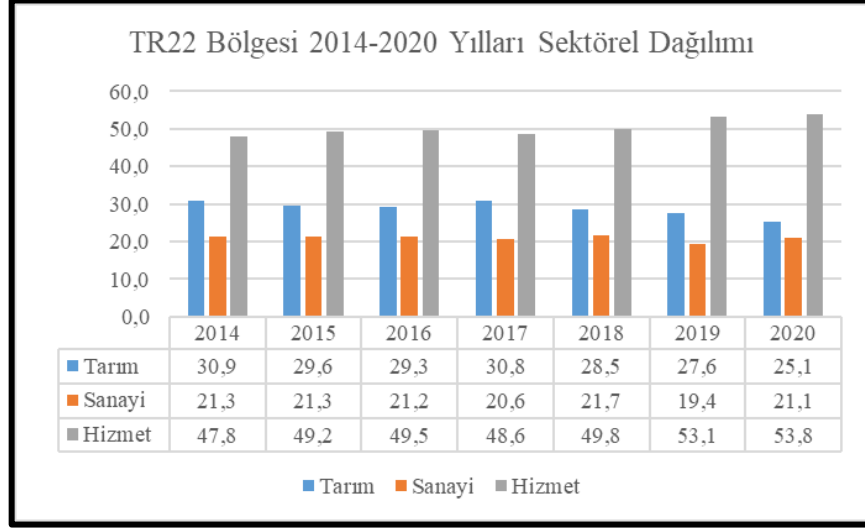
bilinmekle beraber 6000 yıllık bir geçmişe sahip olduğu da ön görülmektedir. Bölge geçmişe dayalı kuruluşuyla, tarihi kültürel ve turistik değerlere sahip olmuştur. İki il arasında bağlayıcı olarak bilinen Kaz Dağları (İda Dağı) bölgenin mitolojik olarak geçmişi hakkında bizlere bilgiler sunmaktadır. 4000 yıllık geçmişi bulunan Truva Antik Kenti ise bölgenin arkeolojik yapısı ile Ege ve Avrupa bölgelerine arkeolojik alan olarak referans noktası olmasını sağlamıştır (T.C. Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2010).

Çizelge 5.2: TR22-Balıkesir-Çanakkale Bölgesi 1970-2020 nüfus grafiği (Türkiye İstatistik Kurum, 2021)

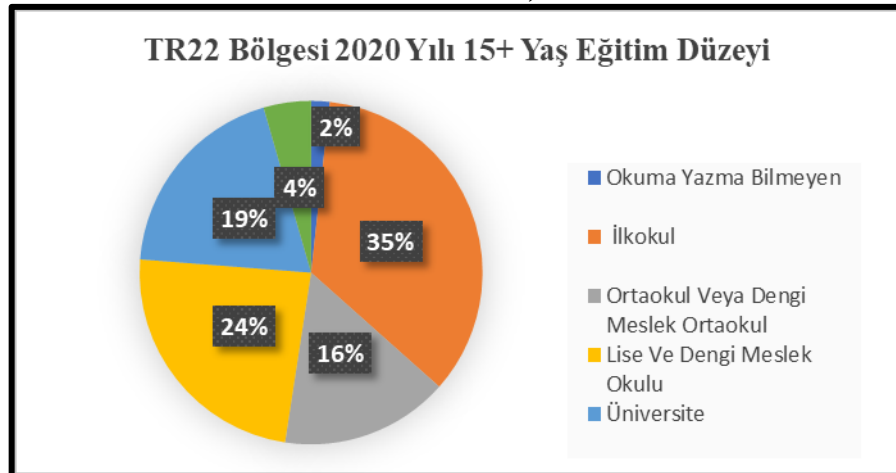
TR22 Bölgesi içerisinde 1453 köy, 32 ilçe ve 2 ilden oluşmaktadır. 2012 yılı hayata geçirilen 6360 sayılı yasa ile Balıkesir ili büyükşehir belediyesi ilan edilmesiyle beraber Balıkesir sınırında bulunan köyler ilçelere bağlı kırsal mahallere dönüşmüştür. 2012 sonra ise bölge Balıkesir'e bağlı 20 ilçe ve Çanakkale'ye bağlı 12 ilçe ve 576 köyden oluşmaktadır (URL13, 2022). çizelge 5.2'de görüldüğü üzere 2020 yılı toplam nüfusu 2019 yılına oranla %0,70 oranda arttığı ve mevcut nüfusunun 1.781.833'e yükseldiği görülmüştür (Türkiye İstatistik Kurum, 2021). Bölgenin yerleşim alanları incelendiği zaman kentsel yerleşim alanlarının geniş düzlük alanlarda, vadilerde ve ovalarda kurulduğu; kırsal alanların ise engebeli tepelik veya düz alanlarda köy veya kasaba ölçeğinde dağınık yerleşim şeklinde olduğu gözlemlenmiştir. Kırsal yerleşim alanların tarım arazilerine yakın alanları tercih ettiği gözlemlenmiştir (T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Müdürlüğü 2a, 2012).

Çizelge 5.3 TR22-Balıkesir-Çanakkale Bölgesi 2014-2020 yılları sektörel dağılım (Türkiye İstatistik Kurum, 2021)

Bölge konumu dolayısıyla Karadeniz ve Akdeniz iklimleri etkisini taşımaktadır. Kışları yağışlı, yazları sıcak olan bölgenin geçim kaynaklarına bakıldığında zaman toprağa dayalı sanayi, turizm, hayvancılık ve tarım sağladığı bilinmektedir. Hayvancılık ve tarım GSDK'daki payı Türkiye ortalaması ile kıyaslandığında oldukça yüksek olduğu hizmet ve sanayinin ise ortalamasının altında kaldığı görülmektedir (T.C. Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2010). Çizelge 5.3'e bakıldığında zaman bölgenin 2014 yılında %47,8 oranla hizmet sektörünün ekonomik olarak öncelik gösterdiği 2020 yılına gelindiğinde ise tarım sektörünün 2014-2020 yılları arasında %5,8 oranda değer kaybedip %25,1'e düştüğü, sanayi sektörünün sürekli değişim gösterse de %0,2 oranda değer kaybedip %21,1'e düştüğü hizmet sektörünün ise daha fazla talep görüp %47,3'ten %53,8'e yükseldiği ve bölgenin baskın sektörünün hizmet olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Çizelge 5.4: TR22-Balıkesir-Çanakkale Bölgesi 2020 yılı 15+ yaş eğitim düzeyi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Ekonomik ve sosyal gelişmişlikle beraber kentsel nitelikler arasında da kullanılan göstergelerden olan eğitim ve sağlık alanında bölgede eğitim düzeyi incelenmek üzere 15 yaş üstü eğitim düzeyleri incelenmiş ve %28 oranla en fazla ilkokul-ilköğretim mezunların olduğu görülmüştür (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Üniversite mezunları incelendiği zaman ise %20 oranında olduğu bölgede birçok üniversite ve neredeyse her ilçede üniversitelere bağlı meslek yüksekokullarının olduğu bilinmektedir (URL9, 2021). Bölgenin ilkokul oranının yüksek olmasından dolayı okur-yazar oranında yükseklik gözlemlenmiş olsa da diğer eğitim alanlarında okullaşma oranı düşüktür (Çizelge 5.4.)(T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Müdürlüğü 3a, 2012).

Bölge kentsellik niteliklerinden biri olarak ele alınan sağlık alanında gelişimine baktığımız zaman ise 2004-2007 yılları arasına 100.000 kişiye düşen yatak sayısı sıralamasından düzey 2 bazında 26 bölge arasında 14. sıradadır. Bölgenin hekim başına düşen hasta sayısının ise Türkiye ortalamalarının altında olduğu gözlemlenmiştir (T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Müdürlüğü 3a, 2012).

TR22 Bölgesi genel bütünün de ele alınan bölge kırsallık niteliği incelenmek üzere Çanakkale iline bağlı ilçeler olarak belirlenmiştir. Yerleşim yerleri kırsallığın belirlenmesinde kullanılacak değişkenler başlığı altında çizelge 4.2’de bulunan kriterler kapsamında incelenerek kırsallık niteliklerine bakılmıştır.

5.2.1.1. Çanakkale İli

Marmara Bölgesi’nin kuzeybatı kesimde yer alan Çanakkale ili 9.817 km² yüzölçümüne sahiptir (Şekil 5.17.). Balıkesir, Edirne ve Tekirdağ illerine komşu olan Çanakkale ili Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan boğaza sahip iki ilimizden biridir (URL15, 2022). Çanakkale ilinde 12 ilçe bulunmaktadır. Çanakkale’ye bağlı 12 ilçenin merkeze uzaklıkları şu şekildedir ; en yakın konumda 28.6 km Eceabat yer alırken, Eceabat ilçesini sırasıyla; Lâpseki, Ezine, Gelibolu, Çan, Bozcada, Gökçeada, Ayvacık, Yenice ve Bayramiç ilçeleri takip etmektedir. Çanakkale Merkez’e en uzak konumda ise 97.8 km ile Biga ilçesi yer almaktadır (URL10, 2021).

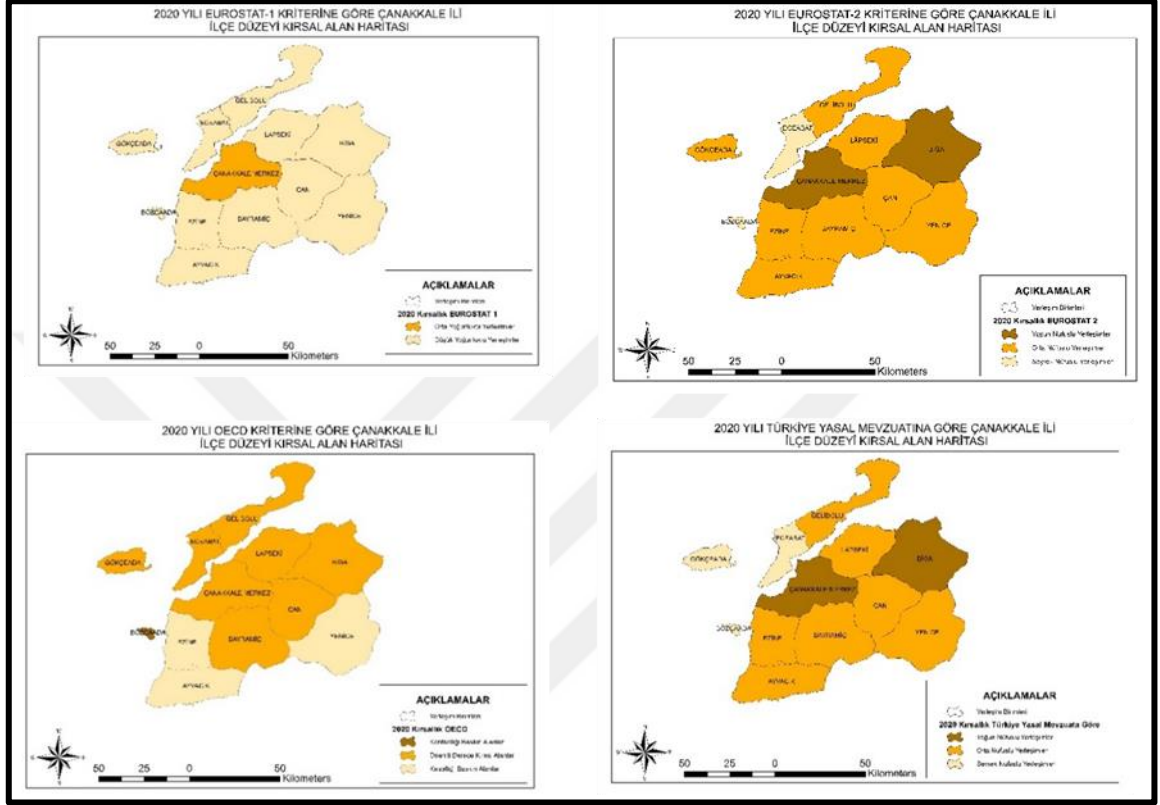

Şekil 5.17: Çanakkale İlinin Türkiye içerisindeki yeri

Karayolu, denizyolu ve havayolu ulaşım imkanlarına sahip il, karayolları bağlantısıyla transit geçiş noktasındadır (T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Müdürlüğü 1a, 2012). Gelişmişlik düzeyi olarak bakıldığında 2003 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan sosyo gelişmişlik sıralamasında 24. sırada bulunan Çanakkale ili SEGE-2011 de 20. sıraya yükselmiş ve SEGE-2017 sıralamasında sırasını korumuştur. Gelişim gösteren Çanakkale ili, tarımla beraber hizmet sektöründe yükseliş göstermektedir (T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Müdürlüğü 1a, 2012; T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

Marmara Bölgesi'nin güney kısmında yer alan Çanakkale ili M.Ö 3000 yıllarına kadar dayanan bir yerleşim tarihine sahiptir. Dardanel ve Hellespontos isimleriyle anılan Çanakkale içerisinde bulundurduğu Çanakkale boğazıyla hem Akdeniz ve Karadeniz hem de Anadolu ve Asya arasında sağladığı bağlantı sayesinde geniş bir tarihe ev sahipliği yapmaktadır. Bölgenin bilinen en eski yerleşim alanı Kumtepe ve Beşiktepe yerleşkeleridir. Bu yerleşkelerde Kalkolitik dönemde yaşamını süren yerli halk bölgenin en eski ev sahipliğini üstlenmektedir (URL14, 2022). Kentin yerleşkesinin oluşumuna baktığımız zaman Osmanlı egemenliğinde 1462 yılında merkez nokta olan Çimenlik Kalesi çevresinde kurulmaya başlamıştır. 1700'lü yıllarda Çimenlik Kalesi kuzeyi boyunca ticari akslar oluşmuştur. Saat Kulesi çevresinde 1600'lü yıllarda kurulan Rum Mahallesi, kuzeyde sınırlayıcı olarak bulunan Müslüman mezarlığından, doğusunda ise bulunan Türk mahallesinden dolayı genişleyememiş ve kentin kuzeydoğusunda yeni yerleşim alanları oluşturmuşlardır. Türkiye'de 20.yy. 2. yarısında başlayan kentleşme Çanakkale ilinde sanayileşmenin sınırlı olmasından ve buna bağlı göç olgusunun oluşmasında ülke geneline kıyasla daha geç oluşmuştur (T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Müdürlüğü 2a, 2012).

Çanakkale ili EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre şekil 5.18’ de kırsallık yapısına bakılmış, kırsallığın nüfus yapısına göre tek ele alındığında ilçe durumlarının demografik yapıyla beraber sektörel yapısı, fiziksel yapısı ve altyapı kriterleri ile nasıl değişkenlik gösterdiği incelenmiştir.

Şekil 5.18: Çanakkale ili EUROSTAT-1, EUROSTAT-2, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre 2020 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

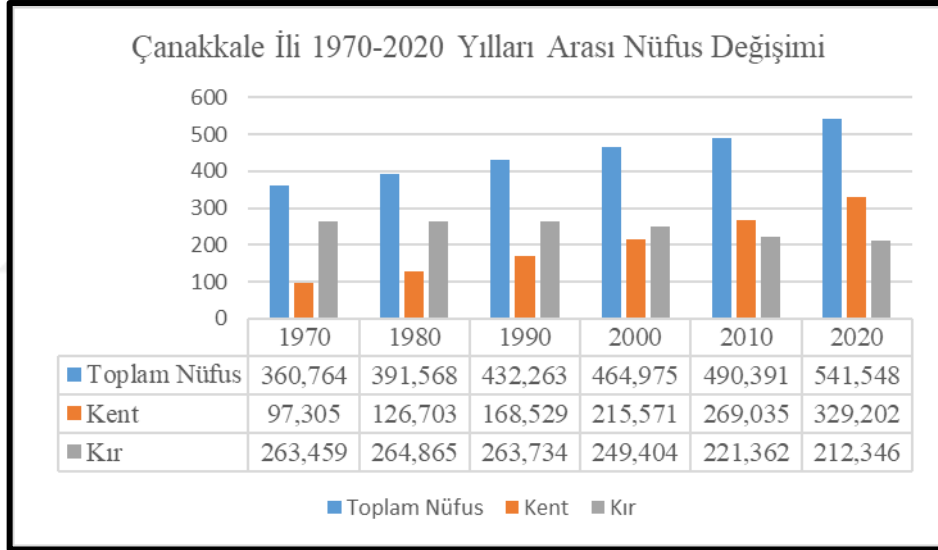
Çanakkale iline ait ilçe düzeyi kırsallık haritalarını EUROSTAT-1, EUROSTAT-2, OECD ve Türkiye yasal mevzuatına göre incelediğimiz zaman Çanakkale Merkez’in ve Biga ilçesinin 50.000 sınır eşiğinin üstünde nüfus miktarına sahip olmasından dolayı EUROSTAT-2 ve Türkiye yasal mevzuatına göre kentsel özellik göstermektedir. EUROSTAT-1 analizine göre ise yoğunluk bakımından Çanakkale Merkez’in ilçelere göre daha yoğun yerleşime sahip olduğu görülmektedir. Mevcut nüfusun kırsal/kentsel yerleşim dağılımları OECD kriterlerine göre incelendiği zaman ise il geneli kırsal geçiş niteliği göstermektedir. Çanakkale bütününün de nüfus yapısı bakımından kırsallık niteliğinde ele alındığı zaman Çanakkale Merkez’in kentsel nitelik gösterdiği, Çanakkale Merkez’e nüfus bakımından en yakın niteliğe sahip olan Biga ilçesinin kentsel yapıya sahip olmasıyla beraber diğer ilçelerin kırsal ve önemli derece kırsal niteliğe sahip olduğu görülmektedir.

Çanakkale ilinin kırsal nitelikleri bağlamında “Demografik Yapısı”, “Ekonomik Yapısı”, “Yerleşim Altyapısı” ve “Yerleşim Özellikleri” şeklinde 4 temel başlık altında ilçe düzeyi incelenmiştir.

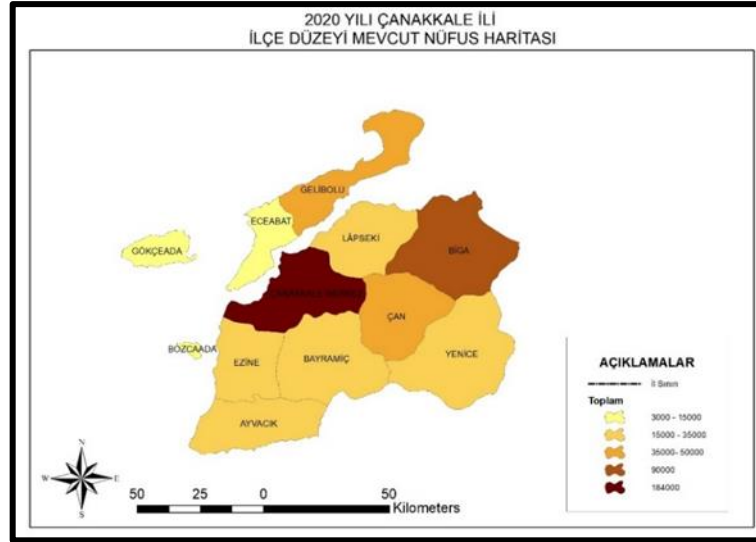
5.2.1.2. Çanakkale İli İlçe Düzeyi Demografik Yapısı

Çanakkale 2020-2021 yılı nüfus sıralaması bakımından 40. sıradadır. 2020 yılı nüfusuna bakıldığında Çanakkale bütününde nüfus %0.11 oranda (609 kişi) azalarak 541.548 kişi olmuştur (URL13, 2022). Demografik yapı bakımından dört kriter başlığında incelenen Çanakkale kriter1 (K1) başlığında mevcut nüfus yapısı, kriter2 (K2) başlığında nüfus yoğunluğu, kriter3 (K3) başlığı altında genç nüfus oranına ve kriter4 (K4) başlığı altında kırsal nüfus oranlarına bakılmıştır.

Çizelge 5.5: Çanakkale ili 1970-2020 yılları arası nüfus değişimi (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

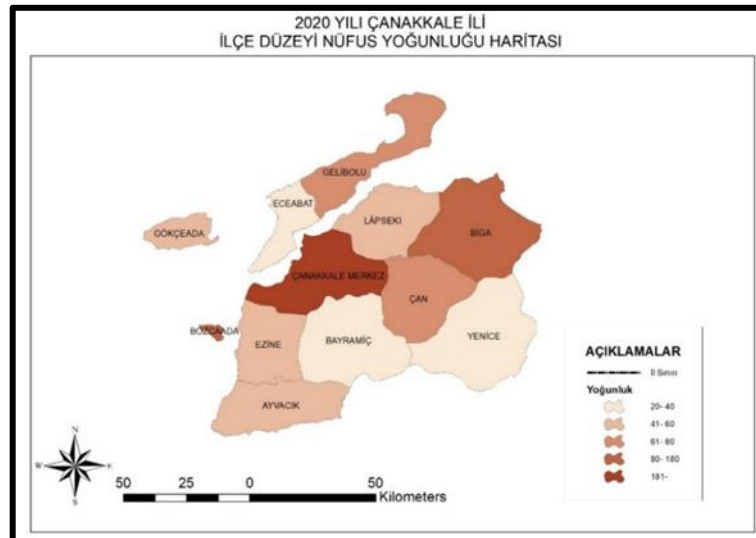

Çizelge 5.5’e bakıldığı zaman Çanakkale ilinin kırsal nüfus oranının sürekli azaldığı 1970 yılı %73.02 olan kırsal nüfusun 2020 yılında %39.21 oranına düştüğü gözlemlenmiştir. Kentsel nüfus oranı ise %26.88’den %60.79’a yükseldiği gözlemlenmiştir. Bunun beraber 50 yıl içerisinde Çanakkale ilinin nüfusu artış göstererek 541.548 kişi olmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

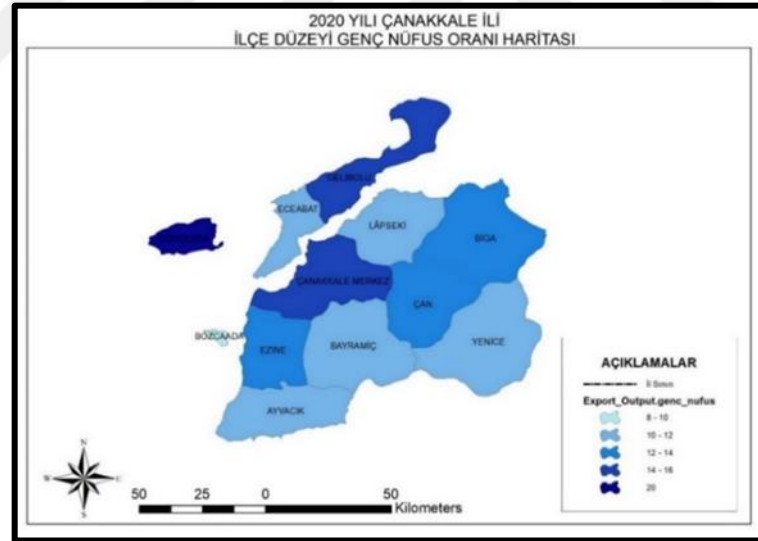
Şekil 5.19: 2020 yılı Çanakkale ilçe düzeyi mevcut nüfus dağılımı (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

İl bütününde 50 yıllık süreçte nüfus artışı yaşayan Çanakkale ilinin ilçe düzeyi nüfus miktarlarına baktığımız zaman şekil 5.19’da görüldüğü üzere 184.184 kişi ile en yüksek nüfusa Çanakkale Merkez’in sahip olduğu görülmektedir. Çanakkale Merkez’i 90.274 kişi ile Biga ilçesi; Biga’yı ise sırasıyla 48.376 kişi ile Çan, 43.581 kişi ile Gelibolu, 33.751 kişi ile Ayvacık, 31.023 kişi ile Yenice, 30.723 kişi ile Ezine, 29.302 kişi ile Bayramiç, 28.313 kişi ile Lapseki, 10.106 kişi ile Gökçeada, 8.863 kişi ile Eceabat takip ederken, Bozcaada 3.052 kişi ile son sırada yer almaktadır (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

Şekil 5.20: 2020 yılı Çanakkale ilçe düzeyi mevcut nüfus yoğunluğu dağılımı (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

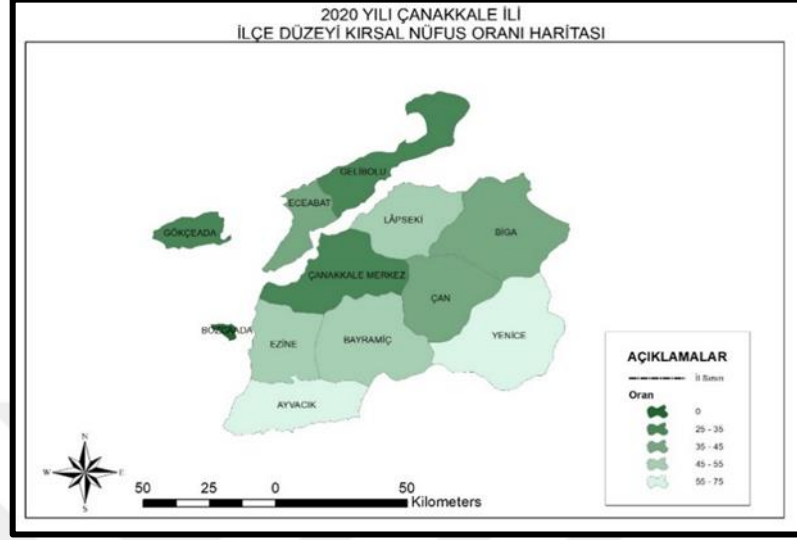
Yerleşim alanlarının sınırlı olduğu ve büyük nüfus miktarlarına sahip olan yerleşim alanlarında yoğunluk oranları daha yüksek sonuçlar vermektedir. Nüfus büyüklüğü dağılımına bakılan Çanakkale ilinin ilçe düzeyi yoğunluklarını incelediğimizde yoğunluk değerleri kırsallık incelemesinde 20-40 kişi/km² aralığının “1” puan, 41-60 kişi/ km² aralığın “2” puan, 61-80 kişi/ km² aralığın “3” puan, 81-100 kişi/ km² aralığın “4” puan değerlendirilirken 181 kişi/ km² üzerinde yoğunluğa sahip ilçeler ise “5” puan olarak değerlendirilmiştir. İlçeler arası yoğunluklara baktığımız zaman ise en düşük yoğunluk değerinin 20.61 kişi/ km² ile Eceabat ilçesinin olduğu görülmektedir. Eceabat ilçesi gibi 1 puan alan diğer ilçeler ise Bayramiç ve Yenice ilçeleridir. Bayramiç ilçesinin yerleşik alanın büyüklüğünden kaynaklı yoğunluk değeri düşük çıkarken, 2 puan alan Gökçeada ilçesi seyrek nüfus dağılımından kaynaklı yoğunluk değeri düşük çıkmaktadır. Gökçeada ilçesi gibi 2 puan alan diğer ilçeler Ayvacık, Ezine ve Lapseki’dir. Bununla birlikte, Çan ve Gelibolu 3 puan, Biga ve Bozcaada ise 4 puan olarak ağırlıklandırmıştır. Çanakkale il bütününde en yüksek yoğunluğa ise 181.28 kişi/ km² ile Çanakkale Merkez sahip olmakla beraber tek 5 puan alan yerleşim birimidir (Şekil 5.20.).

Şekil 5.21: 2020 yılı Çanakkale ilçe düzeyi mevcut genç nüfus oranı dağılımı (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

Kırsallık ve kentsellik analizlerinde belirleyici değişkenlerden biri de yerleşim biriminde bulunan genç nüfus oranıdır. Şekil 5.21’de görüldüğü üzere Çanakkale ilinin ilçe düzeyi genç nüfus oranı incelenmiştir. “1” ile “5” arası puanlandırılan ilçelerin, genç nüfus oranı dağılımında %8- %10 arasında olan ilçeler “1” puan alırken %20 orana sahip ilçeler ise “5” puan almaktadır. İlçeler arası en genç nüfus oranına %20 oranla Gökçeada sahip olmakla beraber merkez ilçe ve Gelibolu 4 puan; Biga 3 puan; Ayvacık, Bayramiç,

Çan, Ezine, Lâpseki ve Yenice 2 puan almaktadır. En düşük puana ise Bozcaada ve Eceabat sahiptir. Nüfus büyüklüğüyle farklı değerlere sahip ilçelerin genç nüfus bakımından nüfus miktarına ve dağılımına bağlı olmadığı gözlemlenmiştir.

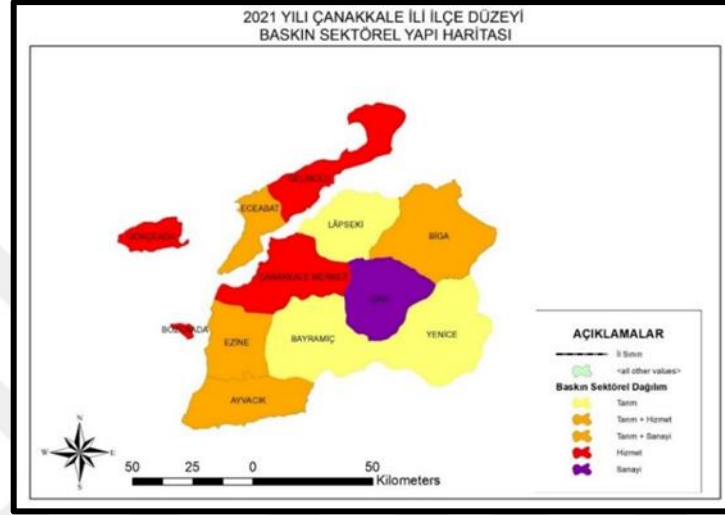
Şekil 5.22: 2020 yılı Çanakkale ilçe düzeyi mevcut kırsal nüfus oranı dağılımı (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

Yerleşim birimlerinde bulunan toplam nüfusun kırsal ve kentsel nüfus dağılımına baktığımızda ise kırsal nüfus oranı Bozcaada ilçesinde “0” olduğu, mevcut nüfusun hepsinin kent merkezinde yaşadığı görülmüş ve kentsellik kırsallık değerlendirmesinde en kentsel nitelik gösterdiği için 5 puan almıştır. Çanakkale Merkez, Gelibolu ve Gökçeada 4 puan; Biga, Çan ve Eceabat 3 puan; Bayramiç, Ezine ve Lâpseki ilçeleri 2 puan almışlardır. Kırsal alan nüfusu en fazla olan yerleşim birimleri ise %74,89 ile Yenice, %72,31 ile Ayvacık ilçesi ise 1 olarak en kırsal niteliğe sahip olmuşlardır (Şekil 5.22).

5.2.1.3. Çanakkale İli İlçe Düzeyi Ekonomik Yapısı

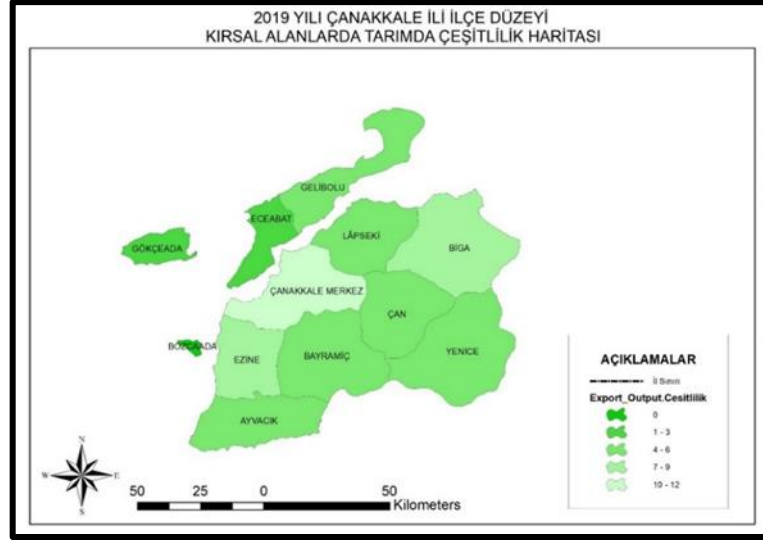
Kırsallık göstergelerinden biri de yerleşim alanlarının ekonomik yapılarıdır. Sektörel dağılım olarak tarım sektörünün baskın olduğu yerleşim birimlerinde tarımsal çeşitlilik fazladır. Ayrıca bu yerleşim birimlerinde iş gücü hareketliliği ele alındığında yazlık işçi gelişleri olmasına rağmen iş gücü hareketliliği yıllık giden işçi sayısının daha fazla oluşundan negatif yönde eğilim göstermektedir. Çanakkale yerleşim birimleri kırsallık analizinde ekonomik yapısı; kriter5 (K5) sektörel dağılımı, kriter6 (K6)çeşitlilik ve kümelenme sayısı, kriter7 (K7) işgücü hareketliliği ve kriter8 (K8) çalışan işçi sayısı başlıkları altında incelenmiştir. YER-SİS çalışması sonucu elde edilen kırsal yerleşim

alanlarında ekonomik geçim kaynakları kapsamında il bütününe baktığımız zaman ilçelere bağlı kırsal yerleşim alanlarında geçim kaynağının dağılımlarının benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ilçe merkezlerin baskın sektörel yapısı ele alınmış; il bütününde ilçelere bağlı kırsal yerleşim alanlarında diğer illere nazaran fabrika işçiliği, ormancılık hizmet sektörü ve nakliyecilik sektörlerinin mevcut olduğu gözlemlenmiştir.

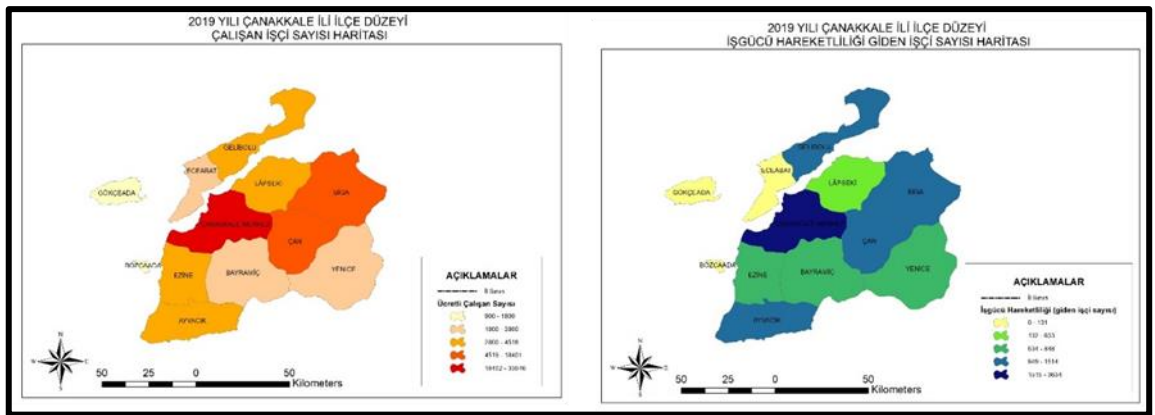
Şekil 5.23: 2021 yılı Çanakkale ilçe düzeyi baskın sektörel yapı (Faaliyet Raporları, 2021).

Şekil 5.23'te Çanakkale ili geçim kaynakları bakımından beş farklı sektörel yapının baskınlık gösterdiği görülmüştür. Bu sektörel yapı dağılımları “tarım”, “tarım + hizmet”, “tarım + sanayi”, “hizmet” ve “sanayi” sektörleri şeklindedir. Kırsallık incelenmesinde tarım sektörü “1” puan, tarım+ hizmet ve tarım+ sanayi eş değer kabul edilip “2-3” puan, hizmet sektörü “4” puan alırken sanayi sektörüne sahip ilçeler “5” puan şeklinde değerlendirilmiştir. Puan kümelenmesi incelendiğinde en yüksek puana Çan ilçesinin sanayi yapısı nedeniyle 5 puana sahip olduğu; Çanakkale Merkez, Gökçeada, Gelibolu ve Bozcaada ilçelerinin turizm yapısıyla 4 puana sahip olduğu; Ezine ilçesinin tarımsal imalatla 3 puan aldığı; Ayvacık, Eceabat ve Biga ilçeleri tarım+ hizmet olduğu için 2 puan olduğu; Yenice, Lapseki ve Bayramiç ilçeleri ise tarımsal üretimle 1 puan aldığı görülmüştür.

Şekil 5.24: 2019 yılı Çanakkale ilçe düzeyi kırsal alanlarda tarımda çeşitlilik (URL7, 2021).

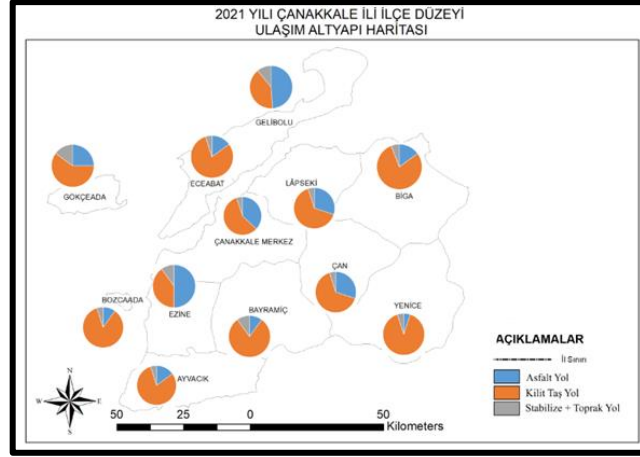
Tarımsal üretimin yoğun olduğu Çanakkale ilçelerine ait oranlar şekil 5.24'te haritalandırılmıştır. Tarımsal sektörün fazla olduğu yerlerde tarımsal çeşitliliğinde de fazla olduğu turizm sektörünün baskın olduğu yerleşim yerlerinde ise çeşitlilik miktarının az olduğu gözlemlenmiştir. Çeşitliliğin fazla olduğu yerleşim yerleri kırsallık niteliği yönüyle 1 puan alırken çeşitliliğin az olduğu yerleşim yerleri 5 puan almıştır. Bozcaada 5 puan alırken Gökçeada ve Eceabat ilçeleri 4 puan; Ayvacık, Bayramiç, Çan, Gelibolu, Lâpseki ve Yenice ilçeleri 3 puan; Biga ve Ezine 2 puan ve Çanakkale Merkez 1 puan almıştır. Hizmet sektörüyle ön planda olan Çanakkale Merkez'i tarımsal çeşitlilikle hizmet sektörüne yakın oranda tarımda geçimini sağlamaktadır.

Çanakkale ilçeleri sektörel yapıları ile beraber çalışan ve işgücü hareketliliği (giden) kriterleri de ele alınmıştır. Çalışan sayısı bakımından en yüksek ilçe Çanakkale Merkez olmasına rağmen yüksek nüfus oranıyla beraber giden işçi sayısı en fazla olan ilçede Çanakkale Merkez'dir. Çalışma kapasitesi olarak değerlendirilirse Çanakkale ilinde bulunan ilçeler arasında nüfusunu karşılayan ilçeler Bozcaada, Gökçeada ve Eceabat'tır. Lâpseki ilçesi 2. sırada yer alırken, 3. sırada Bayramiç, Yenice bulunmaktadır. Ezine, Gelibolu ve Ayvacık ilçeleri de çalışan sayısının fazlalığından ve giden işçi sayısı ortalamasından dolayı 3. sırada Bayramiç ve Yenice ilçelerine eşlik etmektedir. Biga ve Çan 4. sıradayken Çanakkale Merkez en son sırada yer alarak 1 puana sahiptir (Şekil 5.25.).

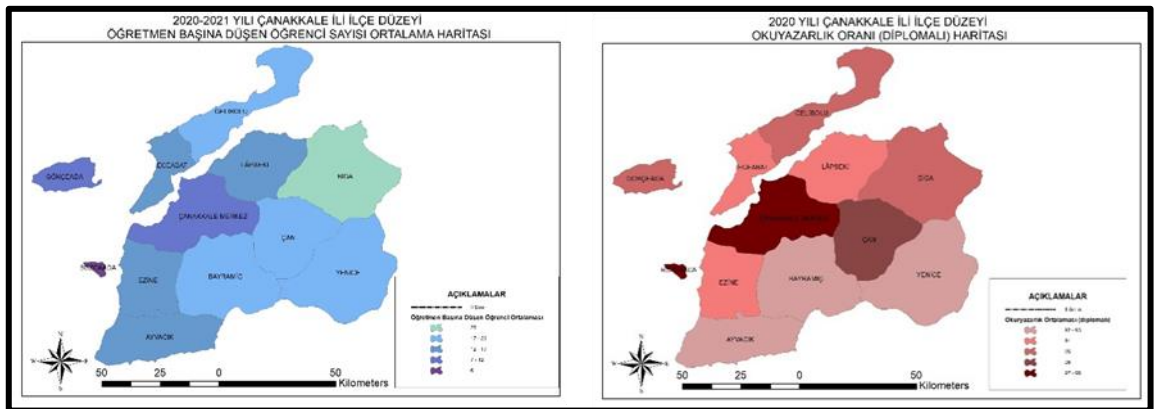
5.2.1.4. Çanakkale İli İlçe Düzeyi Yerleşim Altyapısı

Çanakkale ilinin kırsallık analizi çalışmasında yerleşim altyapısı başlığı altında ilçelerin ulaşım altyapısı, eğitim hizmetleri ve sağlık hizmetlerinden yararlanılmıştır. Kriter9 (K9) ulaşım altyapısı başlığında ilçelerin asfalt yol, parke/kilit taş yol ve stabilize/toprak yol oranlarına bakılmıştır. Eğitim hizmetlerinde ilçelerin ilkokul, ortaokul ve lise kurumlarında kriter10 (K10) olarak öğretmen başına düşen öğrenci sayılarının ortalamasına ve kriter11 (K11) 15 yaş üstü okuryazarlık oranları ele alınmıştır. Kriter12 (K12) kapsamında ise sağlık kurumuna başvuran kişi sayısı ele alınmıştır. Çanakkale ilinde il bütününde sağlık ve eğitim alanlarına baktığımız zaman eğitim alanında merkez ilçede üniversitenin ve her ilçede üniversiteye bağlı meslek yüksek okulunun olduğu bilinmektedir. Sağlık alanında incelendiği zaman ise Eceabat ve Bozcaada ilçelerinde entegre hastanelerin olduğunu ve diğer ilçelerde devlet hastanesinin mevcut olduğu Eceabat ve Bozcaada ilçelerinin sağlık alanında Çanakkale Merkez ilçeye başvuruda bulunduğu gözlemlenmiştir.

Şekil 5.26: 2021 yılı Çanakkale ilçe düzeyi ulaşım altyapı haritası (Faaliyet Raporları, 2021).

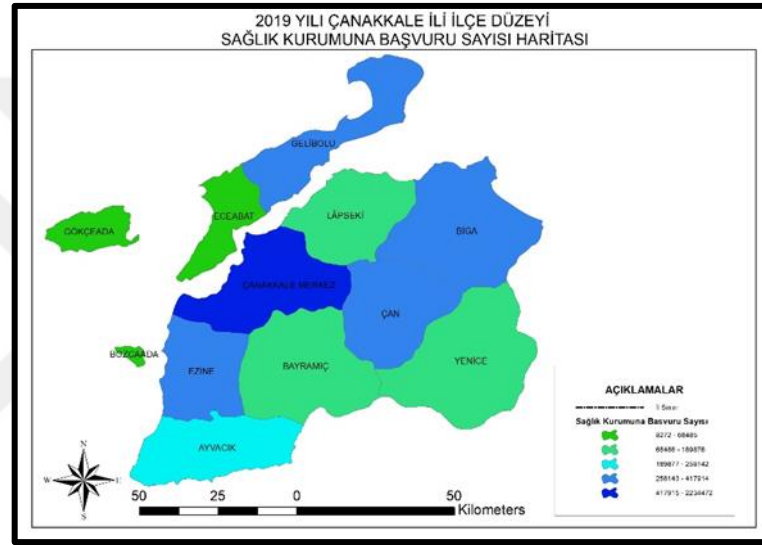
Çanakkale ilçelerine ait ulaşım altyapısı şekil 5.26’da haritalandırılmıştır. İlçelere ait asfalt yol, kilit taş ve stabilize yol oranları grafiklerle belirtilmiştir. Çanakkale il bütününde genel olarak kilit taş miktarı baskın olmakla Ezine ve Gelibolu ilçelerinde asfalt yol oranları daha fazladır. Sit bölgelerinde uygulanan granit küp taş yapısı da kilit taş içinde kabul edilmekle beraber stabilize yol oranları 5-15 arasındadır. Stabilize yol miktarına bakıldığı zaman %15 oranda Çanakkale Merkez’e 78,2 km uzaklıkta bulunan Gökçeada ilçesidir. Gökçeada ilçesini oran olarak sırayla takip eden ilçeler %11 oranla Gelibolu; %10 ile Bayramiç ve Ezine; %6 ile ise Çanakkale Merkez’e en uzak konumda bulunan (97,8 km) Biga ilçeleridir. %5 oranına sahip olan merkez, Ayvacık, Bozcaada, Çan, Eceabat, Lâpseki ve Yenice ilçeleri ise 5 puanla en az orana sahip olan ilçelerdir (URL10, 2021).

Şekil 5.27: 2021 yılı Çanakkale ilçe düzeyi öğretmen başına düşen öğrenci sayısı/okuryazarlık oranı (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2021)

Çanakkale ili eğitim düzeyi olarak incelendiğinde ilçelerin öğrenci başına düşen öğrenci sayısı ve okuryazarlık oranlarına bakılmıştır. Okuryazarlık oranı incelenirken 15 yaş üstü diplomalı bireyler dikkate alınmış ve Çanakkale ilçelerinin ortalama

okuryazarlık oranının %95 olduğu görülmüştür. En yüksek okuryazarlık ortalamasına %98 ile Bozcaada sahipken, Bozcaada ilçesini %97 ile Çanakkale Merkez takip etmektedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısına bakıldığı zaman ise Çanakkale genelinde ortalama 17 kişidir. Biga öğretmen başına en fazla öğrenci sayısına (28 kişi) sahip olan ilçe olarak en düşük puana sahiptir. Biga ilçesini 18-21 kişi aralığıyla Bayramiç, Çan, Gelibolu ve Yenice ilçeleri takip etmektedir. 3 puana sahip ilçeler ise 13-17 kişi aralığıyla Ayvacık, Çanakkale Merkez, Eceabat, Ezine ve Lâpseki ilçeleri takip etmektedir. 12 kişi ile Gökçeada 4 puan; 6 kişi ile Bozcaada 5 puana sahiptir (Şekil 5. 27.).

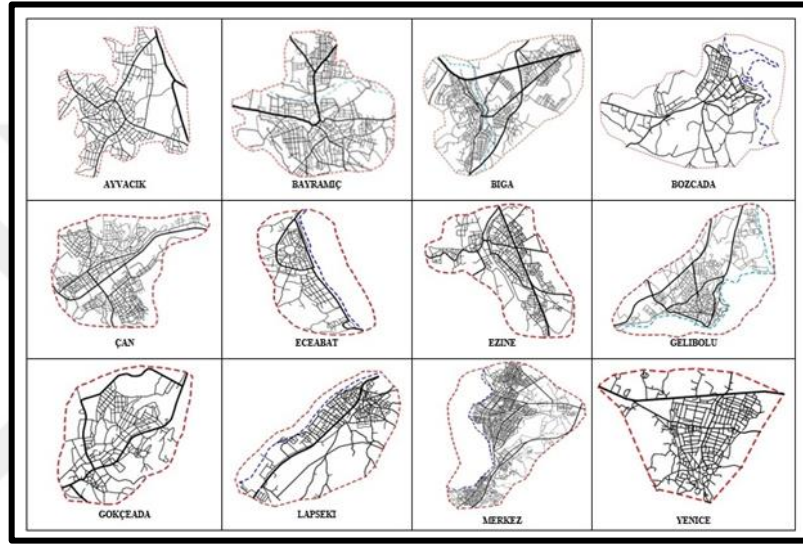

Şekil 5.28: 2019 yılı Çanakkale ilçe düzeyi sağlık kurumuna başvuru haritası (URL7, 2021)

Çanakkale ilinde sağlık kurumuna başvuru yapanların sayısı incelendiği zaman ise en yoğun hasta talebini Çanakkale Merkez ilçenin aldığı görülmektedir. En az talebin ise Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada ilçelerinin olduğu bu ilçelerin genel olarak Çanakkale Merkez'e talepte bulunduğu görülmektedir (T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Müdürlüğü 3a, 2012). Bu ilçelerdeki hastaların hareket yönleri de göz önünde bulundurularak en düşük puana sahip oldukları Çanakkale Merkez'in ise 5 puana sahip olduğu görülmektedir. Bayramiç, Lâpseki ve Yenice ilçeleri 2 puan; Ayvacık 3 puan; Biga, Çan, Gelibolu ve Ezine ilçelerin ise 4 puan aldıkları görülmektedir (Şekil 5.28.).

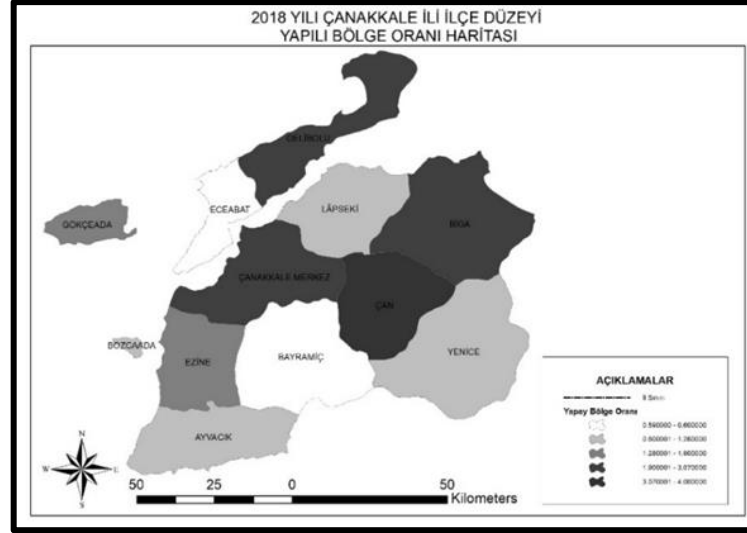
5.2.1.5. Çanakkale İli İlçe Düzeyi Yerleşim Özellikleri

Kırsallık göstergeleri arasında yerleşim birimlerinin kriter-13 (K13) yerleşim formları, kriter-14 (K14) arazi yapısı ve kriter-15 (K15) gelişmişlik düzeyleri belirleyici kriterler olarak Çanakkale ilçe düzeyi yerleşim özellikleri başlığı altında ele alınmıştır. Yerleşim formları bakımından ilçelerin yol yapılarına planlı gelişim mi dağınık gelişim mi gösterdiğine bakılmıştır. Arazi örtüsü incelenen ilçelerin yapay bölge (yapılı bölge) oranlarına bakılırken; gelişmişlik kriteri için 2022 yılına ait ülke bazlı ilçe düzeyde sosyo-ekonomik gelişmişlikleri ele alınmıştır.

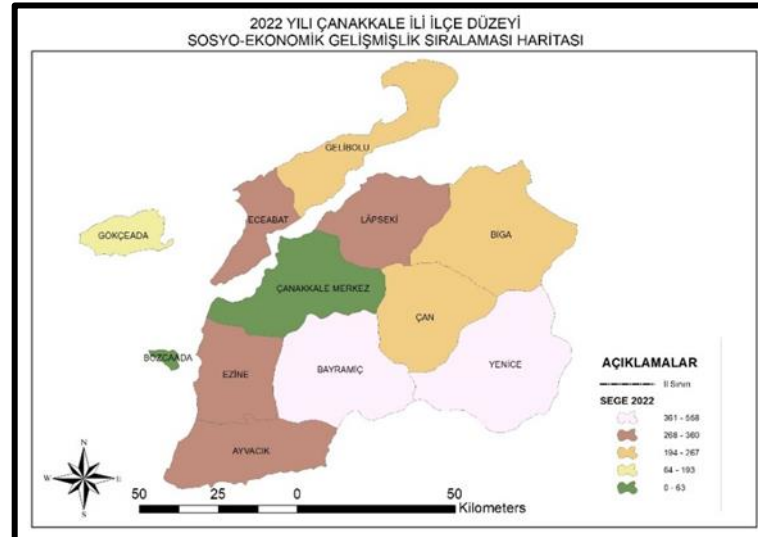
Şekil 5.29: 2022 yılı Çanakkale ilçe düzeyi yerleşim formu haritası (URL26, 2022)

Şekil 5.29 Çanakkale ilçelerine ait kent formları görülmektedir. Ayvacık, Bozcaada ve Gelibolu ilçelerinin organik dokuya sahip olduğu ve Gökçeada ilçesinin dağınık yerleşim sergilediği bu ilçelerin sadece yeni gelişim bölgelerinin planlı olduğu gözlemlenmiş ve 1 puana sahip olmuşlardır. Bayramiç, Gökçeada ve Lâpseki ilçeleri yeni gelişim bölgelerinin tamamı planlı olmakla beraber kent içinde de planlı bölgeler mevcut olup 2 puan alan ilçelerdir. Biga ilçesi dere yatağının doğu ve güneybatı kesimlerinin tamamında planlı yapıya sahiptir. Ezine ilçesi ise merkez hariç büyük oranda planlı ilçelerden olup Biga ilçesiyle beraber 3 puan almaktadır. Çan, Eceabat ve Yenice ilçeleri ise 4 puan almaktadır. Eceabat ilçesi baskın olarak planlı olsa bile sit bölgeleri organik dokuya sahip bir ilçedir. İl bütününde en planlı yerleşim formuna Çanakkale Merkez sahip olarak 5 puan almaktadır.

Şekil 5.30: 2018 ılı Çanakkale ilçe düzeyi yapıli bölge oranı haritası (URL12, 2021).

İl genelinde yapıli bölge oranlarına bakıldığı zaman ise şekil 5.30'da görüldüğü üzere en yapıli yerleşim alanının planlı yerleşim formunda 2. kademede bulunan Çan ilçesinin olduğu görülmektedir. Çan ilçesini yapıli alan oranıyla Biga, Çanakkale Merkez ve Gelibolu yerleşim alanları takip ederek 4 puan almıştır. Gelibolu ilçesi yapıli alan oranının yüksek olmasının nedeni ise yerleşim alanının sınırlı olmasındandır. Ezine ve Gökçeada ilçeleri 3 puan ilçeler olurken Ayvacık, Bozcaada, Yenice ve Lapseki 2 puan almıştır. Bayramiç ilçesi tarımsal alan oranının yüksekliği Eceabat ilçesi sit alanı nedeniyle yerleşim sınırlılığından yapıli alan oranı en düşük ilçeler olarak ele alınmaktadır.

Şekil 5.31: 2022 ılı Çanakkale ilçe düzeyi SEGE sıralaması haritası (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022).

Demografik yapısı, ekonomik yapısı, yerleşim altyapısı ve yerleşim özellikleriyle ele alınan Çanakkale ilinin son kriteri olarak sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına bakılmıştır. Çanakkale ili sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması kapsamında 2017 yılı verilerine göre 20. sıradadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019). İlçe düzeyi sıralamaları incelendiği zaman gelişmişlik olarak ilk 100 ilçe arasında bulunan Çanakkale Merkez (53) ve Bozcaada (63) en yüksek puana sahip ilçelerdir. 193. sırada bulunan Gökçeada ilçesi 4 puan alırken, 200-270 aralığında bulunan Biga, Çan ve Gelibolu ilçeleri 3 puan; 290-360 aralığında bulunan Ayvacık, Eceabat, Ezine ve Lâpseki ilçeleri 2 puan iken 450. sıra ile Bayramiç ve 558. sıra ile Yenice en son sırada yer almaktadır (Şekil 5.31.).

5.2.1.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

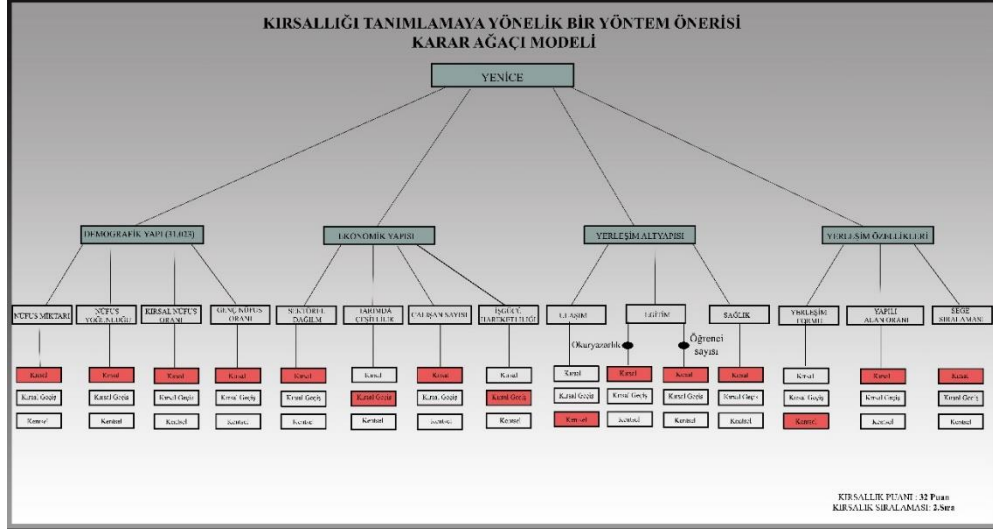
Çanakkale ilçe düzeyi EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre kırsallık yapısı incelendiği zaman Çanakkale Merkez ve Biga ilçeleri kentsel gösteren ilçelerdir. EUROSTAT kriterlerine ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre Eceabat ilçesi kırsal baskın alandır. OECD kriterleri kapsamında ise Ayvacık, Ezine ve Yenice ilçeleri kırsal baskın nitelikli yerleşimlerdir. Bu dört kriter genelinde Çanakkale Merkez ve Biga ilçeleri genel yapısı kentsel nitelikli ve kırsal geçiş nitelikli yerleşimlerden oluşmaktadır. Nüfus yoğunluğu, nüfus büyüklüğü ve nüfus oranlarına bağlı yapılan analizlerde dört farklı başlık için farklı sonuçların olduğu gözlemlenmiştir.

Çizelge 5.6: Çanakkale ili kırsallık analizi puan tablosu

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	Toplam
Bayramiç	2	1	2	2	1	3	3	2	3	2	1	2	2	1	1	28
Yenice	2	1	2	1	1	3	3	2	5	2	1	2	4	2	1	32
Ayvacık	2	2	2	1	2	3	2	3	5	3	1	3	1	2	2	34
Ezine	2	2	2	2	3	2	3	2	3	3	2	1	3	3	2	35
Lâpseki	1	2	2	2	1	3	4	3	5	3	2	2	2	2	2	36
Eceabat	1	1	1	3	2	4	5	2	5	3	2	4	4	1	2	40
Gökçeada	1	2	5	4	4	4	5	1	1	4	3	1	2	3	4	44
Gelibolu	3	3	4	4	4	3	2	3	2	2	3	4	1	4	3	45
Biga	4	4	3	3	2	2	2	4	4	1	3	4	3	4	3	46
Çan	3	3	2	3	5	3	2	4	5	2	4	1	4	5	3	49
Bozcaada	1	4	1	5	4	5	5	1	5	5	5	1	1	2	5	50
Çanakkale Merkez	5	5	4	4	4	1	1	5	5	3	5	5	5	4	5	61

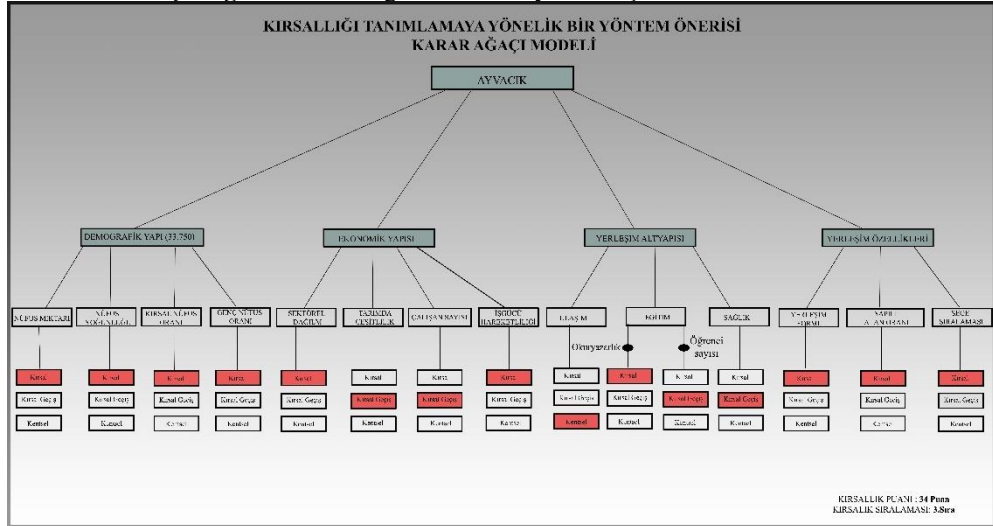

Çizelge 5.8: Karar ağacı modeli Yenice ilçesi kırsallık analizi

Kırsallık sıralamasında 32 puanla 2. sırada yer alan Yenice ilçesi 31.023 nüfusa sahiptir. çizelge 5.8’de görüldüğü üzere Yenice ilçesi de demografik yapı bakımından Bayramiç ilçesi gibi kırsal niteliğe sahiptir. Ulaşım altyapısı bakımından farklılık gösteren Yenice ilçesi stabilize yol oranının %5 olmasından dolayı ve yerleşim özellikleri kapsamında kent formunun dağınık değil de planlı yapıda olmasından dolayı kentsel nitelik taşısa da yerleşim bütünü kırsal yapıya sahiptir.

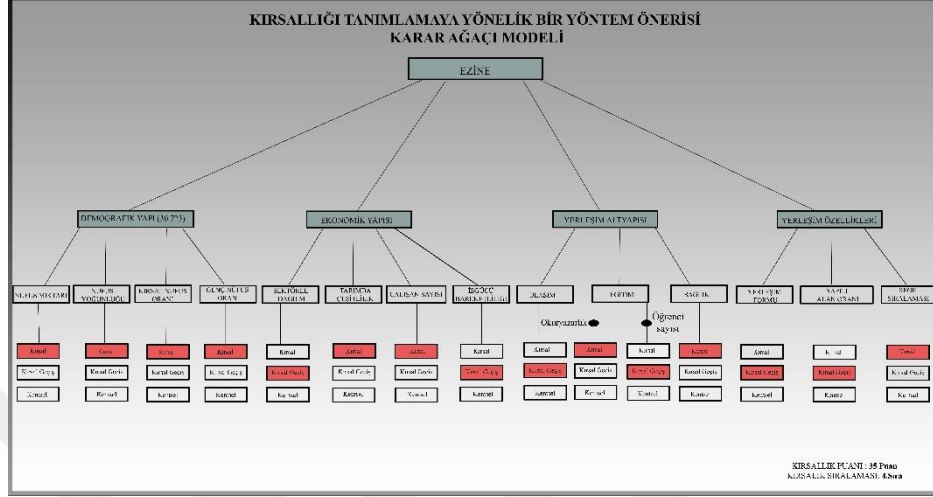
Çizelge 5.9: Karar ağacı modeli Ayvacı ilçesi kırsallık analizi

Çizelge 5.9’da kırsallık analizi olarak 34 puan ile 3. sırada Ayvacı ilçesi 33.750 nüfus büyüklüğü ile demografik olarak Bayramiç ve Yenice ilçeleriyle birebir aynı nitelikler gösteren ilçe bu başlık altında kırsal niteliği taşımaktadır. Ulaşım altyapısı alanında kentsel nitelikli olan ilçe ayrıca sağlık ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı

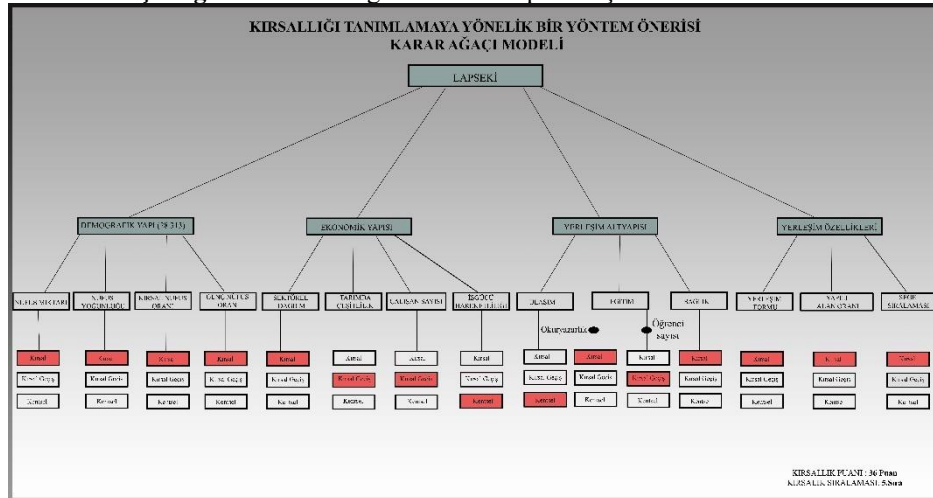
bakımından da geçiş niteliklidir. Tarım sektörünün baskın olduğu ilçe il bütününde toprak yapısının göz önünde bulundurulmasıyla çeşitlilik alanında kırsal geçiş niteliğine sahip olsa da genel olarak kırsal nitelikli bir ilçedir.

Çizelge 5.10: Karar ağacı modeli Ezine ilçesi kırsallık analizi

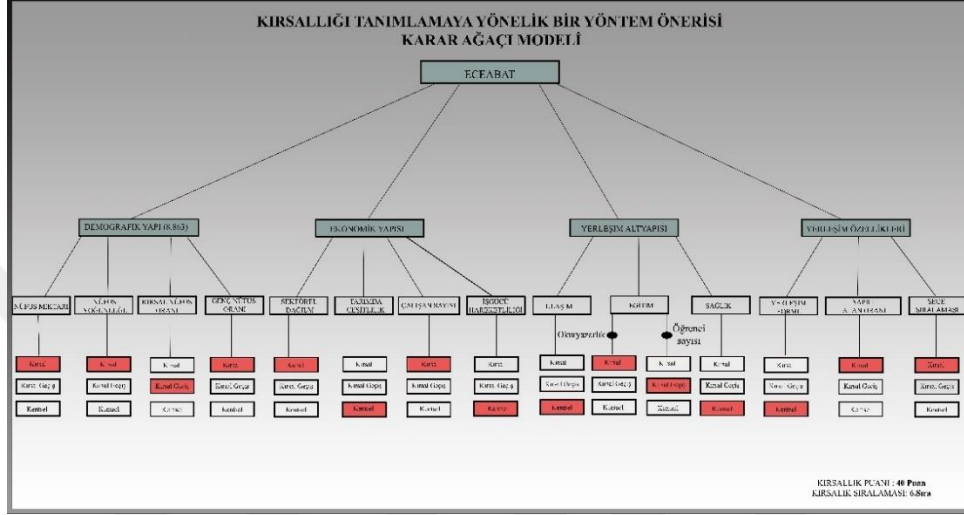
Çizelge 5.10’da ise 35 puanla kırsal nitelik gösteren Ezine ilçesinin ilk üç sırada yer alan Bayramiç, Yenice ve Ayvacık ilçelerine göre karar ağaçları modeli kırsallık gösterimine bakıldığı zaman ilçeler arasında yerleşim özellikleri ve yerleşim altyapısı özelliklerinde farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Ulaşım altyapısı, planlı yapıli alanıyla yerleşim formu bakımından ve tarım+sanayi yapısıyla sektörel alanda kırsal geçiş nitelikli olan ilçe değişkenlere sahip olsa da 40 puan altında bulunarak kırsal nitelikli yerleşimler arasında yer almaktadır.

Çizelge 5.11: Karar ağacı modeli Lâpseki ilçesi kırsallık analizi

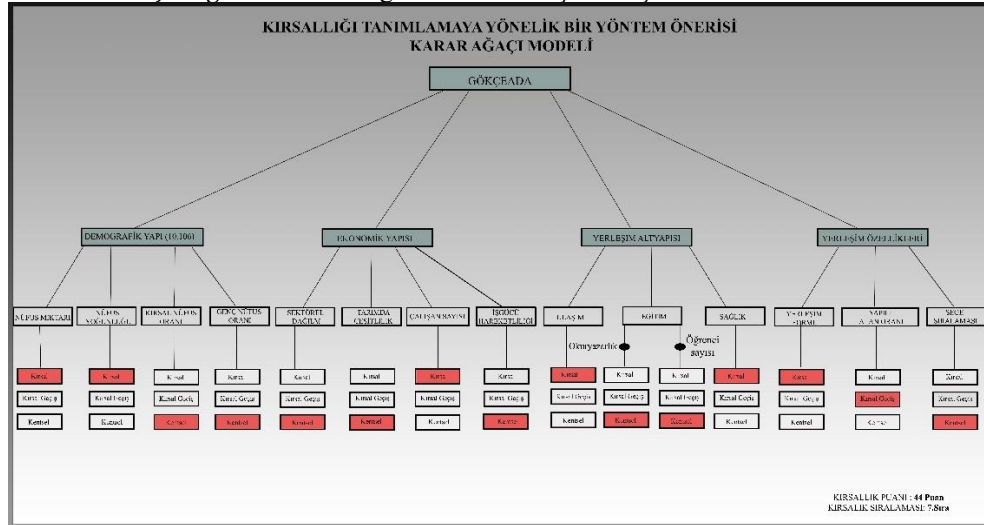
Çanakkale ilinin kırsal nitelikli son ilçesi 36 puan ile Lâpseki ilçesidir. Lâpseki ilçesi mevcut nüfus yapısına sağladığı iş imkanıyla işgücü hareketliliği bakımından dışarıya işçi gönderme konusunda kentsel nitelik göstermektedir. Ayrıca stabizele yol yapısının %5 olmasından dolayı kentsel niteliğe sahip olan ilçe diğer kriterler arasında kırsal niteliği daha baskın olarak taşıdığı görülmüştür (Çizelge 5.11.).

Çizelge 5.12: Karar ağacı modeli Eceabat ilçesi kırsallık analizi.

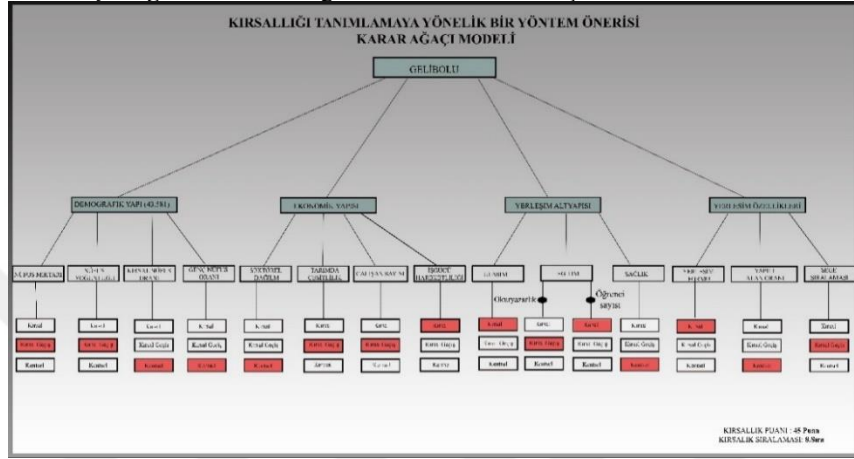
8.863 nüfuslu Ecebat ilçesi işgücü hareketliliği başlığında diğer ilçelere göre daha az işçi kaybıyla kentsel nitelik göstermektedir. Ayrıca yerleşim altyapısı başlığı altında, ulaşım altyapısı ve sağlık alanlarında da kentsel nitelik göstermiş olan ilçe 40 puan ile kırsal geçiş nitelikli yerleşim alanları arasında yer almaktadır (Çizelge 5.12.).

Çizelge 5.13: Karar ağacı modeli Gökçeada ilçesi kırsallık analizi

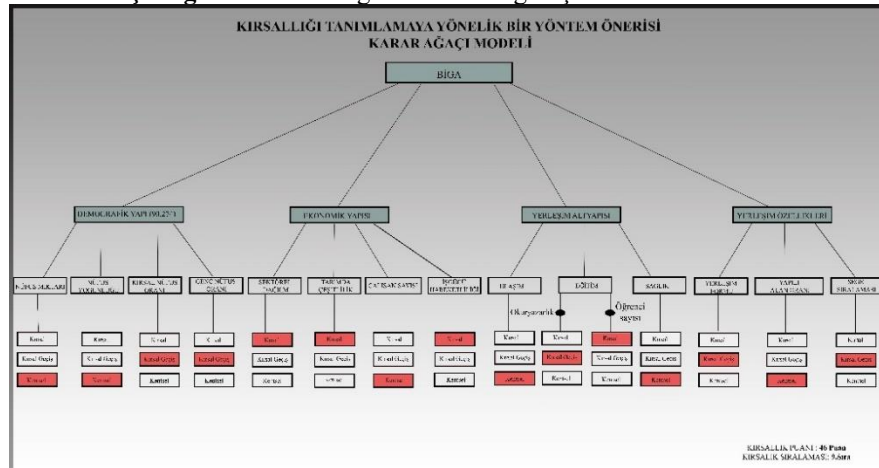
Kırsal geçiş niteliği taşıyan Gökçeada 10.106 nüfusa sahiptir. Nüfusunun büyük bir kısmını kentsel alanlarda bulunduran ilçe ayrıca genç nüfus bakımından kentsel niteliğe sahiptir. Turizm alanıyla hizmet sektöründe baskın olan ilçe sektörel anlamda kentsel nitelik gösterirken işgücü hareketliliği alanında diğer ilçelere nazaran kırsal nitelik göstermektedir. Dağınık yerleşim formuyla kırsal niteliğe sahip ilçe SEGE sıralaması bakımından kentsel nitelikli özelliğine sahiptir (Çizelge 5.13.).

Çizelge 5.14: Karar ağacı modeli Gelibolu ilçesi kırsallık analizi

Gelibolu ilçesi 45 puana sahip ilçelerdir. Gelibolu ilçesi demografik anlamda kırsal nitelik gösteren ilçelere nazaran kırsal geçiş ve kentsel özellikler göstermektedir. Ayrıca Gelibolu ilçeleri hizmet sektörünün baskınlığıyla sektörel dağılım yapısıyla da kentsel nitelik taşıyan ilçe sağlık alanında gelişmişlik göstermiştir. SEGE sıralamasında kırsal geçiş niteliğinde olan ilçe nüfus olarak 43.581 nüfusla Gökçeada ilçesinden büyük olmasına nazaran Gökçeada ve Gelibolu ilçeleri puan ve kentsellik bakımından yakınlık gösterdiği görülmektedir (Çizelge 5.14.).

Çizelge 5.15: Karar ağacı modeli Biga ilçesi kırsallık analizi

OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatından farklı sonuçlar çıkarması kırsal alanların tek nüfus bağlamında ele alınamayacağı ve kırsal alanların birbirinden farklı niteliklerde olduğu kendi içinde değişkenlere sahip olduğu gözlemlenmiştir.

5.2.2. TR52 (Karaman / Konya) Bölgesi Karaman İlçe Düzeyi Kırsal Alan Yapısı

Karaman-Konya illeri ve ilçelerini kapsayan TR52 Bölgesi büyük oranda İç Anadolu Bölgesi'nde, Karaman ilinin bir kısmı ise Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır (Şekil 5.32.). Coğrafi konumundan dolayı sahip olduğu demiryolu bağlantısı ve karayolları üzerinde geçiş güzergahında olması Karaman ilini önemli bir aks haline getirmiş ve stratejik olarak önemli bir konum olmasını sağlamıştır. Bölgenin çevre illeri incelendiğinde, kuzeyinde TR51 (Ankara) ve küçük bir sınır olarak TR41 (Eskişehir) yer almaktadır. Kuzeydoğusunda TR71 (Aksaray ve Niğde il sınırları), güneydoğusunda TR62 (Mersin), güneybatısında TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) ve kuzeybatısında TR33 (Afyonkarahisar) bölgeleri bulunmaktadır (T.C Mevlâna Kalkınma Ajansı, 2010).

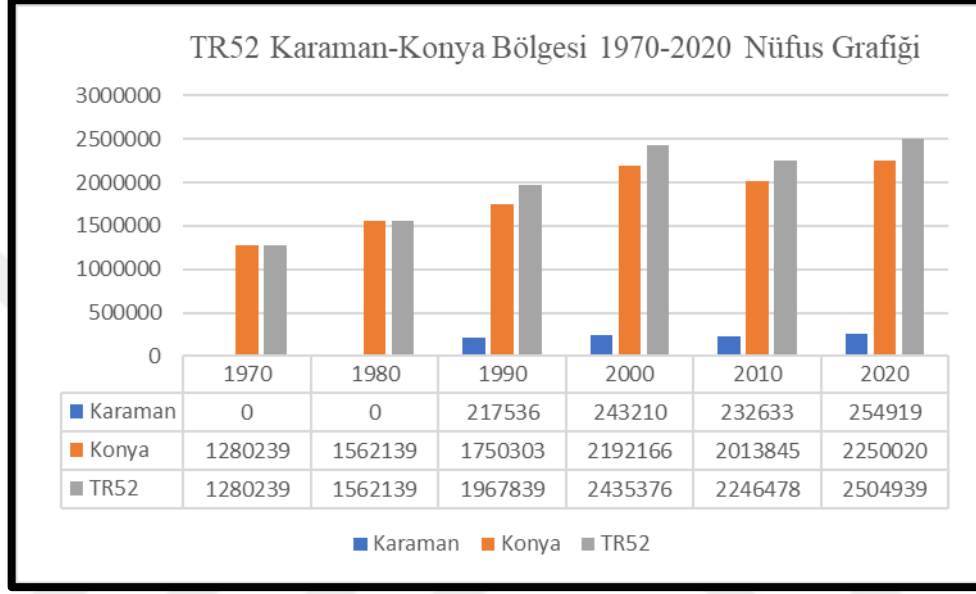

Şekil 5.32: TR52 Bölgesinin Türkiye içerisindeki yeri

Göller Havzası, İç Ege Havzası ve Orta Anadolu Havzaları içerisinde bulunan bölge genel olarak düzlük alandan oluşmaktadır (T.C Mevlâna Kalkınma Ajansı, 2013). Karayolları ve demiryolları ile ulaşım sağlanan bölgenin bilinen en eski tarihinin M.Ö 2000 yıllara dayanmaktadır. Konya ili M.Ö. 2000'li yıllardan beri iskân görürken Karaman ilinin bilinen en eski yerleşiminin M.Ö. 8000 yıllarda olduğu ortaya konmuştur. Bölgeye sırasıyla Frigyalılar, Persler ve Lidyalılar ev sahipliği yapmıştır. En son Roma hakimiyetine giren bölge Türklerin Anadolu'ya girişinden sonra Karamanoğulları'nın eline geçmiş ve bu dönem içerisinde kısa süreli Selçuklu ve Danişment'lilerin hakimiyetine girmiştir. Bölgenin içinde bulundurduğu ve ilk yerleşik hayatın izlerini

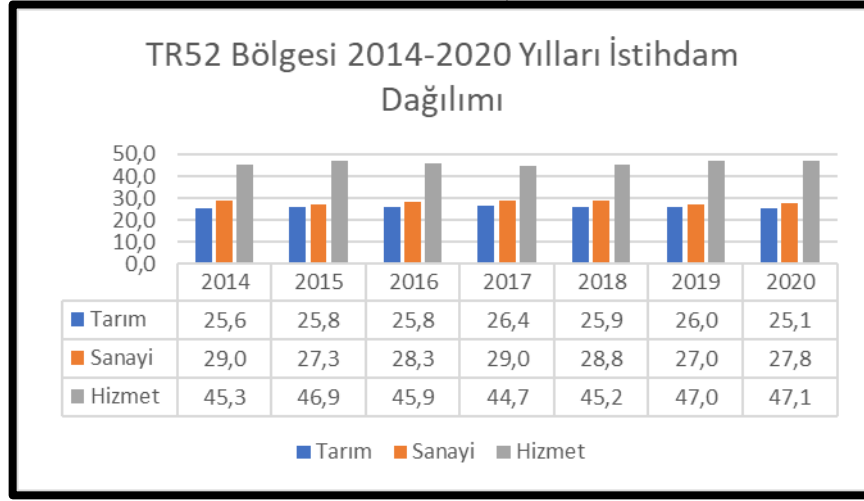
taşıyan alanlardan biri olan Çatalhöyük, yerleşimi ile ülkenin en eski yerleşim yerlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1989 yılına kadar Konya'nın bir ilçesi olan Karaman ili 1989 yılında ayrılarak il olmuştur. Birçok kültüre ev sahipliği yapan bölge kültürel ve ekonomik alanda bir geçiş noktası olmuş ve köprü görevi üstlenmiştir (URL16, 2022; URL29, 2022; URL21, 2022).

Çizelge 5.19: TR52 Karaman-Konya Bölgesi 1970-2020 nüfus grafiği (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

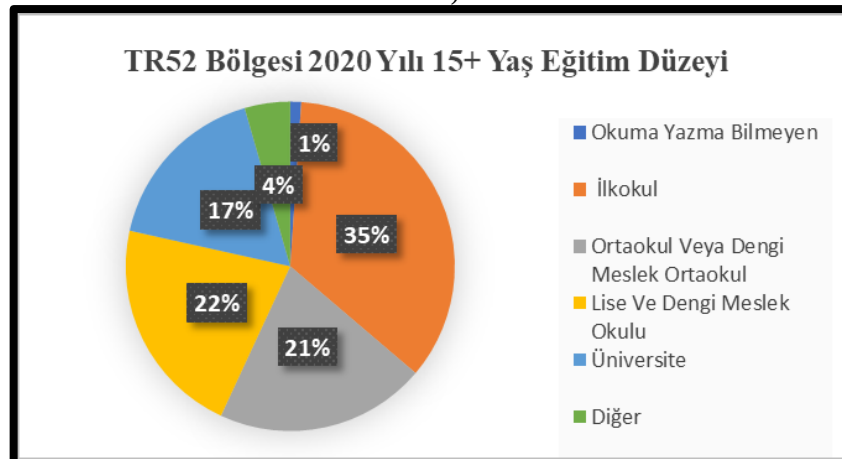
TR52 Bölgesi 2 il, 37 ilçe ve 743 köyden oluşmaktadır. Yürürlüğe giren 6360 sayılı yasa ile 2012 yılında Konya ilinin büyükşehir belediyesi ilan edilmesi ile Konya il sınırında bulunan köyler ilçelere bağlı kırsal mahalleye dönüşmüştür. 2012 yılı sonrası bölgede Konya'ya bağlı 31 ilçe ve Karaman iline bağlı 6 ilçe ve 158 köy bulunmaktadır (URL13, 2022). 2020 yılı nüfus bakımından TR52 Bölgesi incelendiğinde çizelge 5.19'da görüldüğü üzere 2019 yılına oranla %0.01 arttığı (3.006 kişi) ve mevcut nüfusunun 2.504.939'a yükseldiği görülmüştür (Türkiye İstatistik Kurum, 2021). Bölgenin yerleşim alanları incelendiğinde Karaman ve Konya illerinin geniş düzlük alanlardan oluştuğu ve yerleşim birimlerinin tarım arazilerine yakın düz yüksek yerlerde oluştuğu görülmektedir (Karaman Valiliği, 2022).

Çizelge 5.20: TR52 Karaman-Konya Bölgesi 2014-2020 yılları sektörel dağılım (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

Bölge konumundan dolayı Akdeniz ve Karasal iklim özelliklerini taşımaktadır. Deniz kıyısında bulunmayan bölgede nem oranı tesir etmediğinden kışları karlı, soğuk havalar hakimken yazları kurak ve sıcak hava hâkim olmaktadır (T.C Mevlâna Kalkınma Ajansı, 2010). Bölgenin sektörel dağılımına bakıldığında 2014-2020 yılları arasında hizmet sektörünün baskın olduğu görülmektedir. Tarımsal faaliyet gösteren bölgede Karaman ili Konya iline oranla ürün sayısı ve miktarı bakımından daha ön plandadır (T.C Mevlâna Kalkınma Ajansı, 2013). 2018 yılında sektörel anlamda tarım sektörü ilk kez ters yönde bir ivme göstererek düşüş yaşamıştır. Tarım sektörü 2019 yılında %0,1 oranında yükselirken 2020 yılında tekrar gerilemiştir. Bölgenin sanayi sektörü ise her yıl değişkenlik göstermekle beraber 2020 yılında 2014'e nazaran %27,8 düşmüştür. 2020 yılı sonunda bölgenin baskın sektörü olarak hizmet sektörü boy göstermiştir (Çizelge 5.20.) (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Çizelge 5.21: TR52 Karaman-Konya Bölgesi 2020 yılı 15+ yaş eğitim düzeyi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Kentsel ve kırsal alanlarda ayırt edici nitelik olarak incelenen bölgede ilkokullaşma oranının %35 oranında olduğu, üniversite sayısının fazla olmasına karşın ilkokul, ortaokul ve lise dengi mezunlara oranla üniversite mezunlarının sayısının düşük olduğu görülmektedir (Çizelge 5.21.). Bunlarla beraber bölgenin okuryazarlık oranı ise %99 olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Bölgede Konya ilinin sağlık olanakları açısından oldukça gelişmiş olduğu görülse de Karaman ilinin hem sağlık kurumu hem doktor sayısı bakımından yetersiz ve geri planda kaldığı gözlemlenmektedir. Bölge bütününde ise 100.000 kişiye düşen yatak sayısına bakıldığında hem Türkiye geneli hem de dünya geneli ortalamalarının altında kaldığı görülmektedir (T.C Mevlâna Kalkınma Ajansı, 2010).

5.2.2.1. Karaman İli

İç Anadolu Bölgesi'nin güneyinde yer alan ve deniz seviyesinden yüksekliği 1.033 metre yükseklikte olan Karaman ilinin yüzölçümü 8.869 km²'dir. şekil 5.33'te görüldüğü üzere, Akdeniz Bölgesinde Antalya ve Mersin'e, İç Anadolu Bölgesi'nde konya iline komşu olan il İç Anadolu Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi'ni birbirine bağlayan güzergahta yer almaktadır (T.C. Mevlana Kalkınma Ajansı, 2019; URL29, 2022). merkez ile beraber altı ilçesi olan Karaman iline ait ilçelerin Karaman Merkez'e olan yakınlığına bakıldığında en yakın konumda 29 km ile Kazımkarabekir ilçesi bulunmaktadır. Kazımkarabekir ilçesini sırasıyla Ayrancı, Ermenek ve Sarıveliler ilçeleri takip etmektedir. Karaman Merkez'e en uzak konumda ise 184 km ile Başyayla yer almaktadır (URL10, 2022).

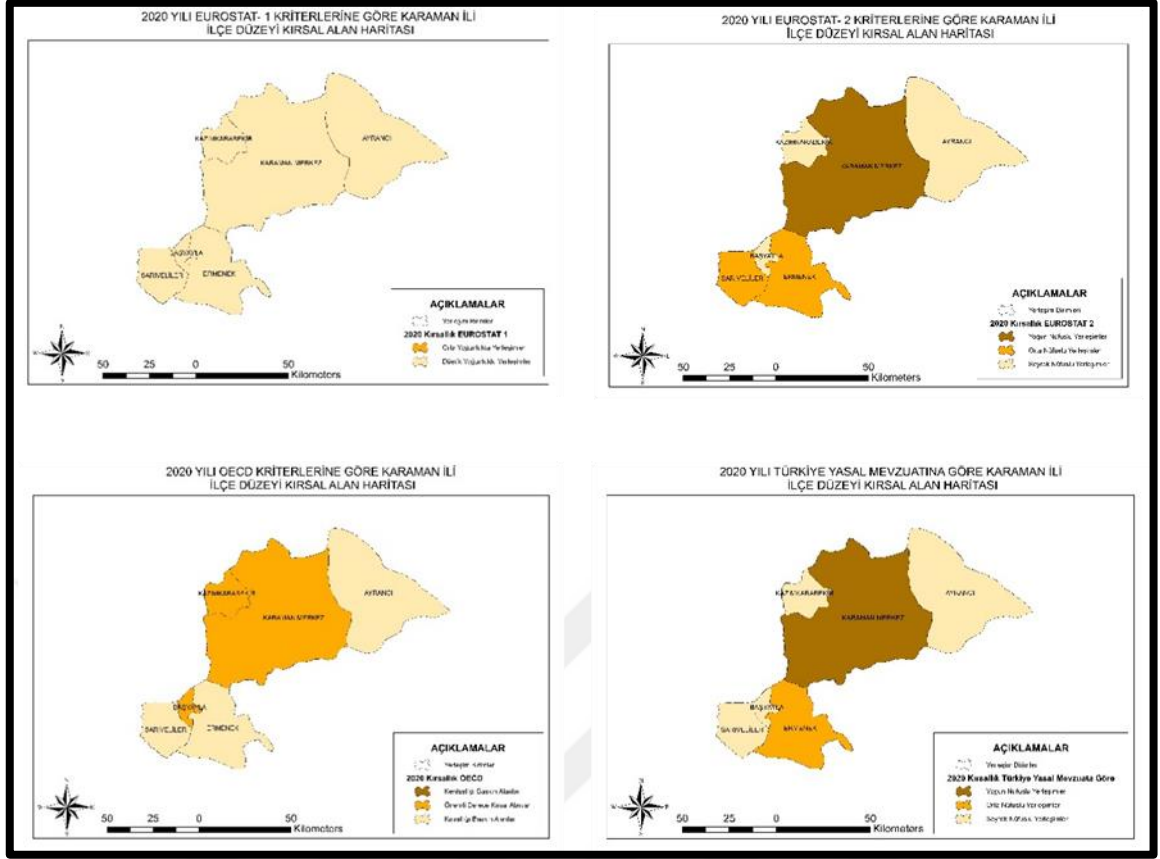
Şekil 5.33: Karaman ilinin Türkiye içerisindeki yeri

Karayolu ve demiryolu bağlantıları ile ulaşım sağlanabilen il karayolları bağlantısıyla İç Anadolu ve Akdeniz bölgeleri arasında geçiş güzergahındadır (Tanyaş ve Paksoy, 2012). Sosyo Ekonomik Gelişmişlik olarak incelediğimiz zaman 2003 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan sosyo gelişmişlik sıralamasında 35. sırada bulunan Karaman ili 2011 yılında gelişim göstererek 32. sıraya yükselmiş fakat SEGE-2017 sıralamasında gerileyerek tekrar 35. sırada yer almıştır. (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019; T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022).

Karaman ilinin kuruluş tarihi tam bilinmemekle beraber M.Ö.8000’li yıllara ait elde edilen bulgular o dönemde var olan bir yerleşik hayata dair bilgiler sunmaktadır. Şehir, Anadolu’yu Çukurova’ya bağlayan bir konumda yer almasıyla dönemin önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Tarihin ilk çağlarına dayanmasıyla farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, ekonomik ve kültürel çeşitliliğe sahip olmuş, geçiş noktasında bulunmasıyla şehirler ve bölgeler arasında ekonomik ve kültürel bir köprü görevini üstlenmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Müdürlüğü 1a, 2022). Günümüze ulaşan antik kalıntılar bölgenin ilk çağlarda Hititlere ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Hititlerden sonra bölgede Frigler sonrasında ise Lidyalılar yaşamıştır. Daha sonra Perslerin hüküm sürdüğü bölge Anadolu’daki Pers hakimiyetinin sonlanmasıyla Bizans İmparatorluğunun topraklarına katılmıştır (URL18, 2022).

Larende ismiyle bilinen Karaman ili Selçukluların Anadolu’ya girmesiyle Selçuklu topraklarına katılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti’nin zayıflaması neticesinde şehir Danişmentogulları Beyliği’nin olmuştur. 1165 yılına gelindiğinde ise II. Kılıçarslan tarafından Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına katılmıştır. Selçuklular döneminde imar edilen şehir yaşanan savaşlar nedeniyle tahribata uğramıştır (URL17, 2022). 13. Yüzyılda Moğol istilasına uğrayan şehir, Karamanoğulları Beyliği topraklarına katılmıştır. Karamanoğulları döneminde şehirde onarım çalışmaları başlamış ve mimari eserler ortaya konmuştur. Böylece şehir döneminin önemli kültür merkezlerinden biri olmuştur. Şehirdeki Karamanoğulları egemenliği 1471 yılına kadar sürmüş sonrasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı Döneminde de Larende olarak şehir bu ismin yanında Karaman olarak anılmaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Karaman yine Konya’nın bir ilçesi olarak kabul edilmiştir. 1989 yılına gelindiğinde ise Türkiye’nin 70.ili olarak il statüsüne girmiştir (URL16, 2022).

EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre kırsallık yapısı incelenen Karaman ilinin demografik yapıyla birlikte sektörel yapısı, fiziksel yapısı ve altyapı kriterleri ile nasıl değişkenlik gösterdiği incelenmiştir (Şekil 5.34.).

Şekil 5.34: Karaman İli EUROSTAT-1, EUROSTAT-2, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuata Göre 2020 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

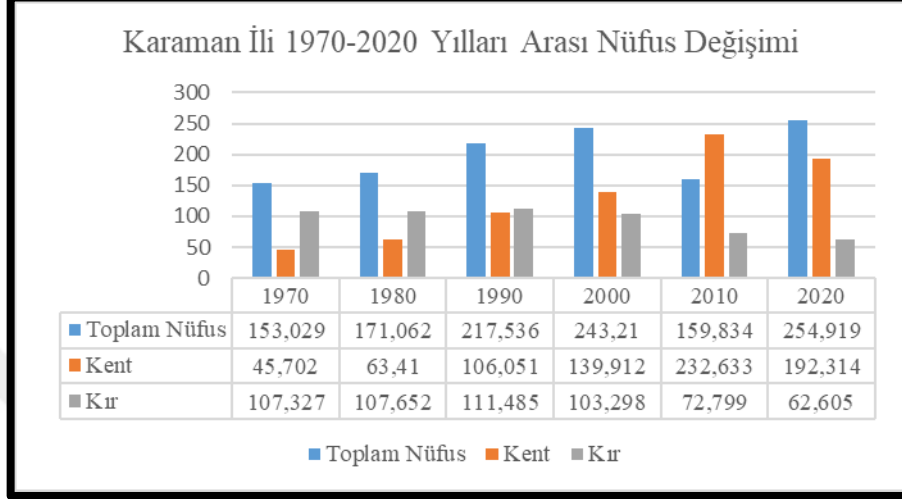
EUROSTAT-1, EUROSTAT-2, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre Karaman ilinin ilçe düzeyi kırsallık yapılarına bakıldığında EUROSTAT-1 kriteri açısından, Karaman ilçelerinin tümü kırsal nitelik taşımaktadır. EUROSTAT-2 kapsamında 10.000 nüfus eşiğine bakıldığında ise, Karaman Merkez kentsel nitelik gösterirken Ermenek ve Sarıveliler ilçeleri önemli derecede kırsal alanlar niteliği taşımaktadır. Türkiye Yasal Mevzuatına göre Sarıveliler ilçesinin kırsal nitelik göstermesi dışında EUROSTAT-2 kapsamında benzer özellikler göstermektedir. OECD'ye göre kırsallık, nüfusun %50'sinin kırsalda yaşama kriterini sağlamasıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Karaman Merkez, Kazımkarabekir ve Başyayla ilçeleri önemli derecede kırsal alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında ise kentsel niteliğe en yakın ilçe Karaman Merkez iken, Ermenek ilçesinin önemli derece kırsal alan olduğu, diğer yerleşim birimlerinin ise kırsal nitelikli olduğu görülmüştür.

Karaman ili, bu bağlamda kırsallık yapısı incelenmek üzere “Demografik Yapısı”, “Ekonomik Yapısı”, “Yerleşim Altyapısı” ve “Yerleşim Özellikleri” başlıkları altında incelenmiştir.

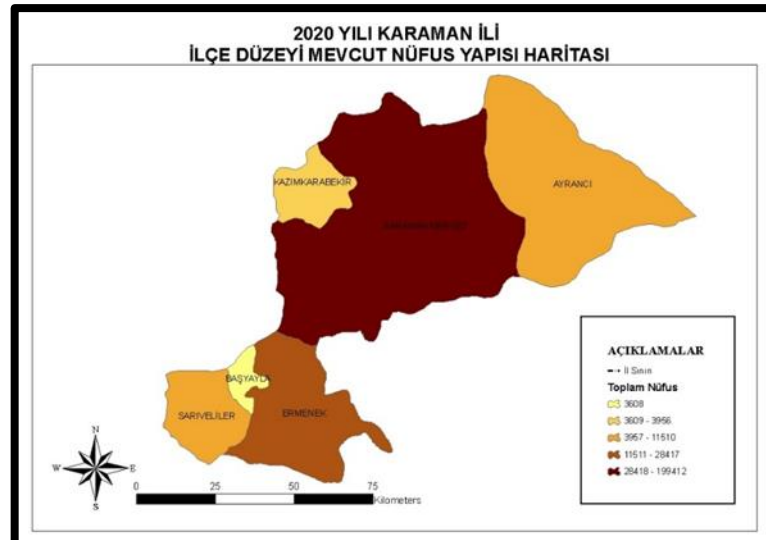
5.2.2.2. Karaman İli İlçe Düzeyi Demografik Yapısı

2020-2021 nüfus büyüklüğü bakımından incelendiğinde, Karaman ilinin 81 il arasından 67. sırada olduğu ve 2020 yılında nüfusunun %0,66 oranda (1.640 kişi) artarak 254.919 kişi olduğu görülmüştür (URL13, 2022).

Çizelge 5.22: Karaman ili 1970-2020 yılları arası nüfus değişimi (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

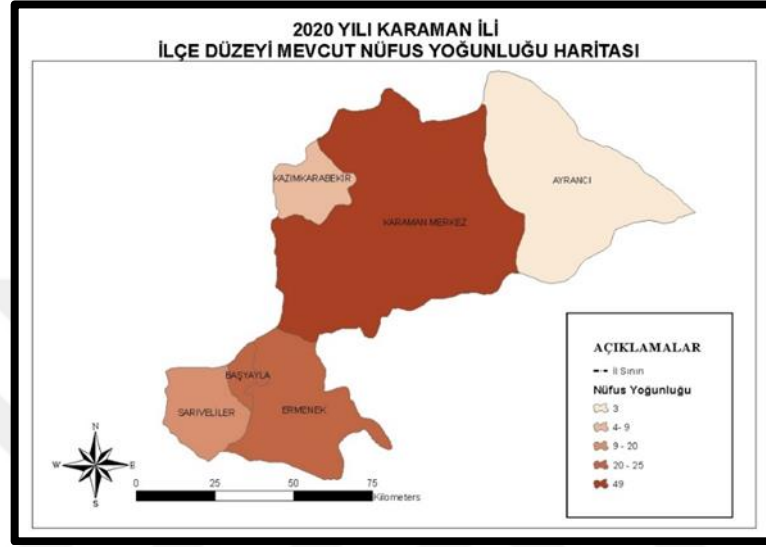

Çizelge 5.22’de bakıldığı zaman Karaman ili kırsal nüfusunun 1970-1990 yılları arasında arttığı, fakat 1990 yılından sonra hızlı bir azalma yaşadığı görülmüştür. Kentsel nüfus oranı incelendiğinde ise, 1970 yılında %29,86 orana sahip iken 2020 yılında bu oran %75,44’e yükselmiştir. Bununla beraber Karaman ilinin 50 yıllık nüfusuna bakıldığında nüfusun sürekli artış gösterdiği gözlemlenmektedir. (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Bu bağlamda Karaman ili kırsallık yapısı analizi için K1, K2, K3 ve K4 kapsamında incelenmiştir.

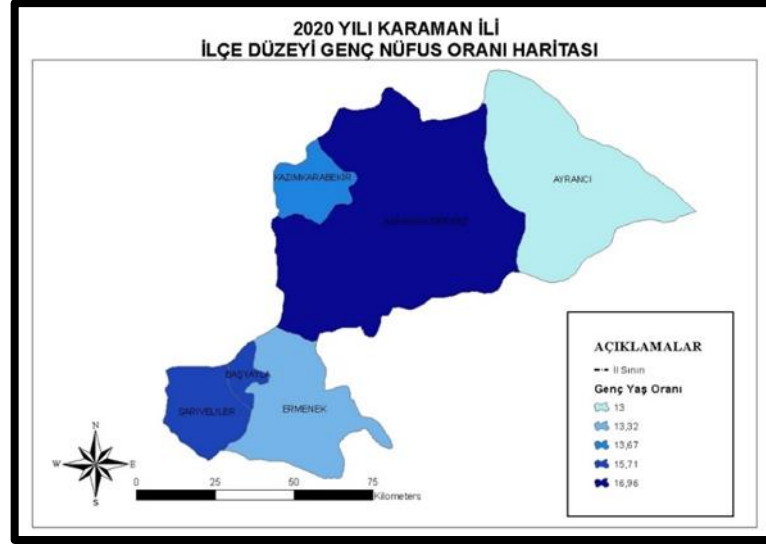
Şekil 5.35: 2020 yılı Karaman ilçe düzeyi mevcut nüfus dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Şekil 5.35 incelendiğinde, nüfus büyüklüğü bakımından ilçe sıralamaları şu şekildedir; 199.412 kişiyle en büyük nüfus miktarına sahip ilçe Karaman Merkez'dir. Karaman Merkez ilçesini sırasıyla 28.417 kişi ile Ermenek, 11.510 kişi ile Sarıveliler, 7.946 kişiyle Ayrancı, 3.956 kişi ile Kazımkarabekir takip ederken en düşük nüfus miktarına 3.608 kişi ile Başyayla ilçesi sahiptir.

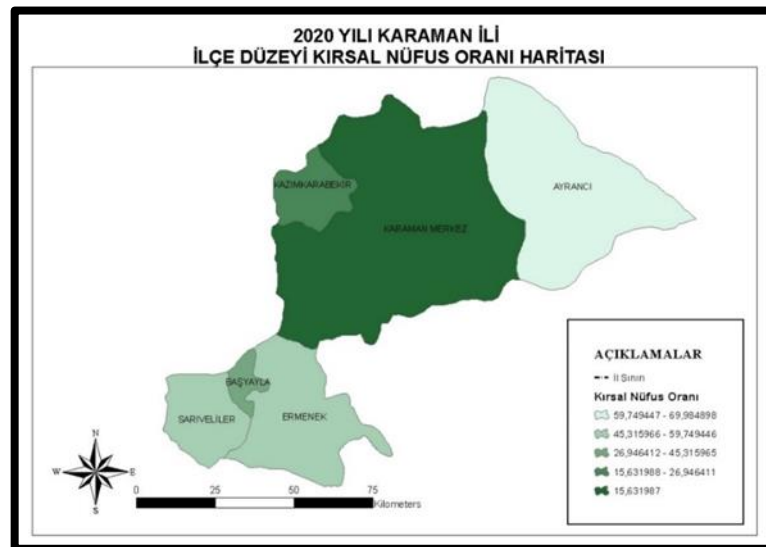
Şekil 5.36: 2020 yılı Karaman ilçe düzeyi mevcut nüfus yoğunluğu dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Karaman'ın ilçe düzeyi yoğunlukları incelendiğinde il bütününde ortalama yoğunluğun 21 kişi/km² olduğu görülmüştür. Yoğunluk düzeylerine göre kırsallık puanlanması yapıldığında ise 0-3 kişi/km² yoğunluğa sahip ilçeler "1" puan, 4-9 kişi/km² yoğunluğa sahip ilçeler "2" puan, 9-20 kişi/km² yoğunluğuna sahip ilçeler "3" puan ve 20-25 kişi/km² aralığındaki ilçeler "4" puan olarak ağırlıklandırılmıştır. Karaman ili kapsamında 40 kişi/km² ile en yüksek yoğunluğa sahip ilçe ise "5" puan olarak ağırlıklandırılmıştır. Bu bağlamda ilçelerin puanlanması ise şu şekildedir; Ayrancı ilçesi 1 puan, Kazımkarabekir ilçesi 2 puan, Sarıveliler ilçesi 3 puan, Ermenek ve Başyayla ilçeleri 4 puan ve Karaman Merkez 5 puan almıştır (Şekil 5.36).

Şekil 5.37: 2020 yılı Karaman ilçe düzeyi mevcut genç nüfus oranı dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Yerleşim alanlarında bulunan genç nüfus oranı kırsallık ve kentsellik ayırımında belirleyici bir kriter olarak ele alınmaktadır. Genç nüfus ortalaması %14 olan Karaman’da %13 olan ilçeler “1” puan, %13,32’den fazla olan ilçeler “2” puan, %13,67’den fazla olan ilçeler “3” puan, %15,71’den fazla olan ilçeler “4” puan ve genç nüfus oranı %16,96’dan fazla olan ilçelere ise “5” puan verilmiştir. Bu durumda ilçelerin genç nüfus oranlarına göre puanlamaları şu şekilde gerçekleşmiştir: Ayrancı 1 puan, Ermenek 2 puan, Kazımkarabekir 3 puan, Başyayla ve Sarıveliler 4 puan ve Karaman Merkez ilçesi ise 5 almıştır (Şekil 5.37.).

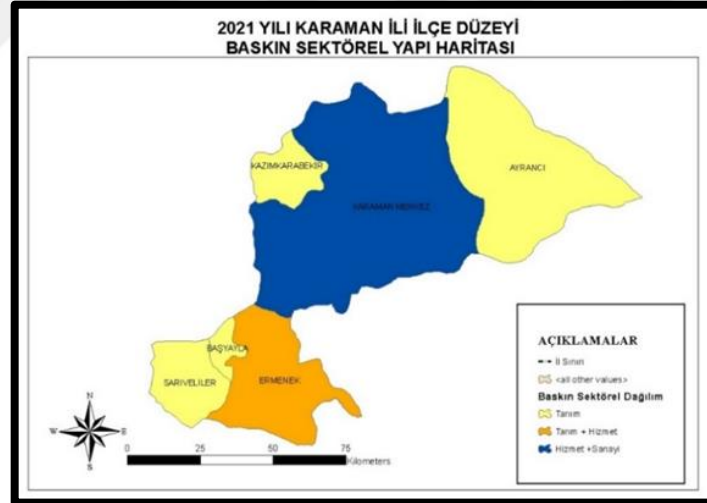

Şekil 5.38: 2020 yılı Karaman ilçe düzeyi mevcut kırsal nüfus oranı dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Karaman ilçe düzeyi yerleşim birimlerinin toplam nüfus dağılımları içinde kırsal nüfus oranları incelendiğinde, Karaman Merkez'in en yüksek puana sahip ilçe konumunda olduğu görülürken, Kazımkarabekir 4 puan, Başyayla 3 puan, Ermenek ve Sarıveliler 2 puan ve Ayrancı ilçesinin ise 1 puana sahip olduğu görülmüştür (Şekil 5.38.).

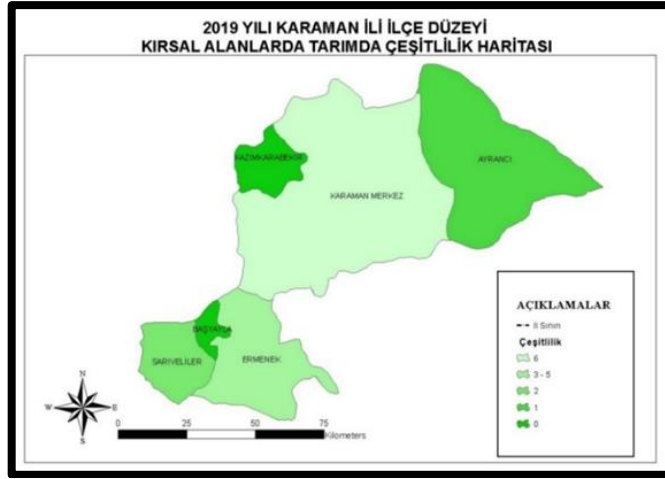
5.2.2.3. Karaman İli İlçe Düzeyi Ekonomik Yapısı

Kırsallık göstergelerinden biri de yerleşim alanlarının ekonomik yapılarıdır. Tarımsal verimliliğin olduğu arazilerde sektörel dağılımlar ürün çeşitliliğiyle beraber tarımsal sektör ön plana çıkmaktadır. İlçelerde istihdam sorunu nedeniyle yazlık işçi göçünün yaşanması işgücü hareketliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomik yapı başlığı altında ilçelerin kırsallık durumu K5 (sektörel dağılım), K6 (çeşitlilik ve kümelenme sayısı), K7(işgücü hareketliliği) ve K8 (çalışan işçi sayısı) başlıkları altında incelenmiştir. İlçelere bağlı kırsal yerleşim alanlarının geçim kaynaklarına bakıldığı zaman maden işçiliği ile diğer iki bölgeye göre farklılık içerdiği bununla beraber Çanakkale gibi fabrika işçiliğini ve ormancılığı içinde barındırdığı görülmektedir

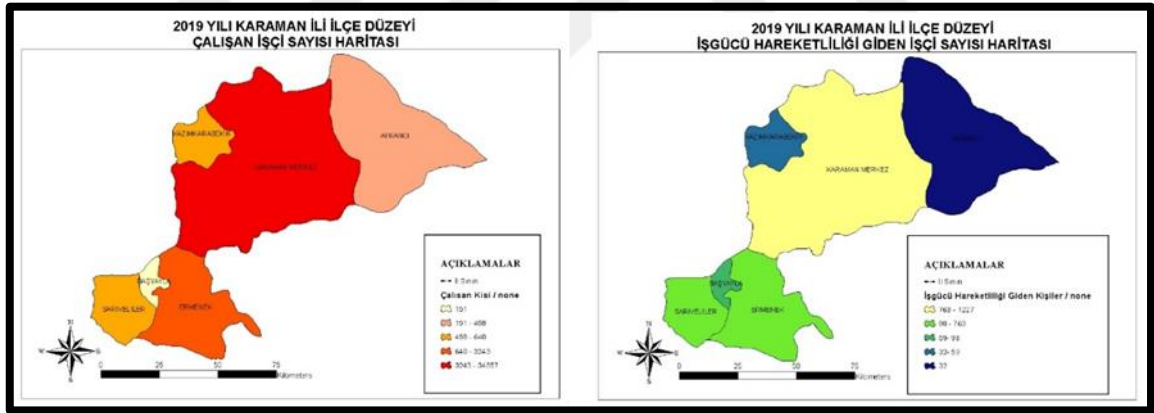
Şekil 5.39: 2021 yılı Karaman ilçe düzeyi baskın sektörel yapı (Faaliyet Raporları, 2021)

Sektörel yapı bakımından şekil 5.39'da görüldüğü üzere tarım sektörü daha baskındır. Karaman Merkez hizmet + sanayi sektörü açısından baskın yapısıyla kentsel niteliğe daha yakın ilçedir. Ermenek ilçesi ise tarım + sanayi sektörüne sahipken, Kazımkarabekir, Ayrancı, Başyayla ve Sarıveliler ilçeleri tarımsal sektör açısından ön plana çıkmaktadır. Sektörel yapılar puanlamasında hizmet + sanayi “5” puan, tarım + hizmet “3” puan ve tarım sektörü “1” puan şeklinde ele alınmıştır. Bu bağlamda yapılan puanlama neticesinde, Karaman Merkez 5 puan, Ermenek 3 puan, Ayrancı, Başyayla, Kazımkarabekir ve Sarıveliler ilçeleri ise 1 puan şeklinde ağırlıklandırılmıştır

Şekil 5.40: 2019 yılı Karaman ilçe düzeyi kırsal alanlarda tarımda çeşitlilik (URL7, 2021)

Tarım sektörünün baskın olduğu Karaman ilinde tarımsal verimliliğe ve tarımsal çeşitliliğe bakıldığında, Karaman Merkez'in çeşitlilik bakımından zengin olduğu ve 1 puan aldığı görülmektedir. Diğer bölgelerden Ermenek 2 puan, Sarıveliler 3 puan, Ayrancı 4 puan, Başyayla ve Kazımkarabekir ise 5 puan almıştır. Tarım sektörünün dağılımının aksine tarımsal çeşitlilik tersi bir oranda karşımıza çıkmaktadır (Şekil 5.40.).

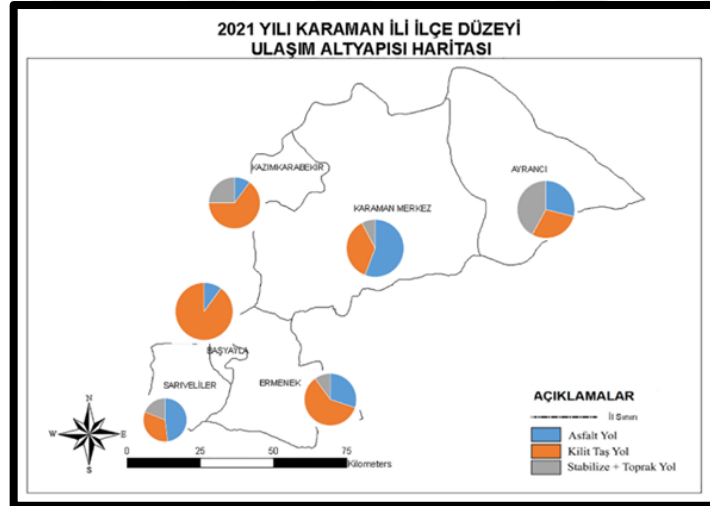
Şekil 5.41: 2019 yılı Karaman ilçe düzeyi çalışan işçi sayısı/ işgücü hareketliliği (URL7, 2021)

Karaman ve ilçelerinin çalışan işçi sayısı ve işgücü hareketliliği karşılaştırılmalı olarak incelendiğinde Karaman Merkez'in çalışan sayısı oranının fazla olmasına rağmen nüfusuna karşılık istihdam olanağı sağlayamaması nedeni ile negatif yönde işgücü hareketliliği gözlemlenerek işgücü hareketliliğinde 1 puana sahip olduğu gözlemlenmektedir. Fakat çalışan sayısı oranı az olmasına karşın dışarıya işçi gönderim oranında en az paya sahip olan Ayrancı ilçesi 5 puan almıştır. Başyayla ilçesi işgücü ve çalışan sayısını dengeleyen bir ilçe olmuş ve iki başlıktan da 3'er puan almıştır. Ermenek ilçesi ise çalışan sayısında 2 puan işgücü hareketliliğinde 4 alırken, Sarıveliler Ermenek

ilçesi gibi işgücü hareketliliğinden 2 puan almış ve çalışan sayısından 3 puana sahip olmuştur. Kazımkarabekir ilçesi, işgücü hareketliliğinde Sarıveliler ilçesiyle aynı puana sahip olmuş ve işgücü hareketliliğinden nüfus istihdamı dengeleyen ilçelerden olarak 4 puan almıştır (Şekil 5.41.).

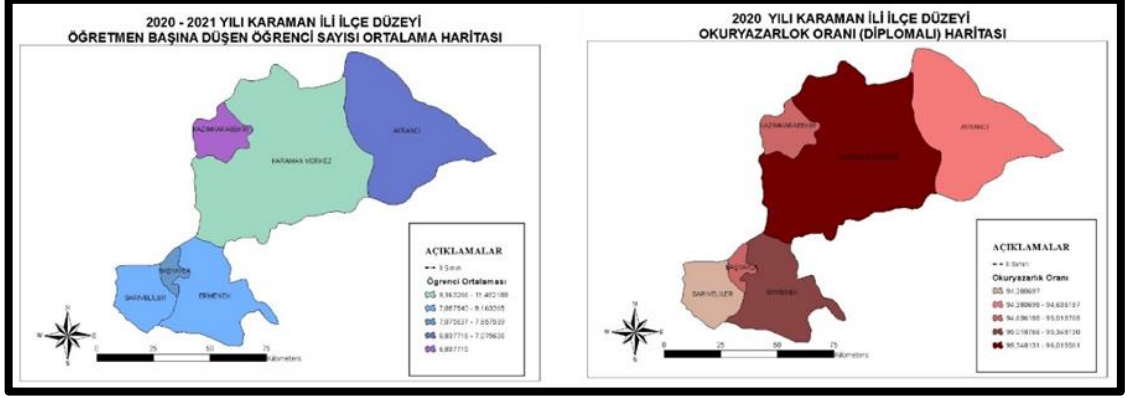
5.2.2.4. Karaman İli İlçe Düzeyi Yerleşim Altyapısı

Karaman kırsallık analizi çalışmasında ilçelerin K9 (ulaşım altyapısı), K10-K11 (eğitim hizmetleri) ve K12 (sağlık hizmetleri) kriterleri yerleşim altyapısı başlığı altında yararlanılmıştır. Ulaşım altyapısı başlığında ilçelerin asfalt yol, parke/kilit taş yol ve stabilize/toprak yol oranlarına bakılmıştır. Eğitim hizmetlerinde ilçelerin ilkokul, ortaokul ve lise kurumlarında öğretmen başına düşen öğrenci sayılarının ortalamasına ve 15 yaş üstü eğitim durumlarına bakılıp okuryazarlık oranları ele alınırken, sağlık hizmetleri konusunda sağlık kurumuna başvuran kişi sayısı ele alınmıştır. Karaman ilçelerinin sağlık birimi bakımından, Çanakkale ve Bitlis-Muş illeri arasında ilçe entegre hastanelerinin daha baskın oluşuyla daha farklı yapıya sahip olduğu ve başvuruların daha çok bu yakın devlet hastanelerine olduğu görülmüştür.

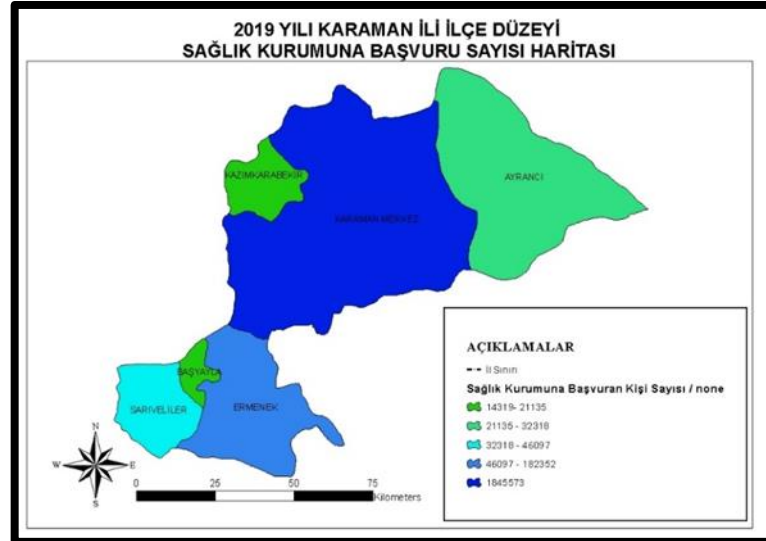
Şekil 5.42: 2021 yılı Karaman ilçe düzeyi ulaşım altyapı haritası (Faaliyet Raporları, 2021)

Karaman bütününde yol yapıları incelendiği zaman stabilize + toprak yol oranının en fazla olduğu ilçe Ayrancı ilçesidir. Ayrancı ilçesi yol yapısından dolayı en kırsal alan niteliği göstererek 1 puan almaktadır. Puanlandırma sırasını 2 puan ile Karaman Merkez, 3 puan ile Kazımkarabekir ve Sarıveliler ilçeleri, 4 puan ile Ermenek ilçesi takip etmektedir. 5 puana ise %90 kilit taş, %10 asfalt yol yapısına sahip olan Başyayla ilçesi sahiptir (Şekil 5.42.).

Şekil 5.43: 2021 yılı Karaman ilçe düzeyi öğretmen başına düşen öğrenci sayısı/ okuryazarlık oranı (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2021)

Okuryazarlık ortalaması %95 olan Karaman’da en yüksek okuryazarlık oranı Karaman Merkez ilçesine aittir. Nüfus yoğunluğu da göz önünde bulundurularak en fazla öğrenci sayısının da Karaman Merkez ilçesinde olduğu gözlemlenmiş ve 1 puan verilmiştir. Okuryazarlık dağılımında Ermenek 4 puan, Başyayla ve Kazımkarabekir 3 puan, Ayrancı 2 puan ile ağırlıklandırılırken, %94,38 okuryazarlık oranı ile Sarıveliler ilçesi 1 puanla almıştır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısına açısından ise Kazımkarabekir 5 puan, Ayrancı 7 öğrenci ile 4 puan, Ermenek ve Sarıveliler 3 puan, Başyayla 2 puan ile ağırlıklandırılmıştır (Şekil 5.43.).

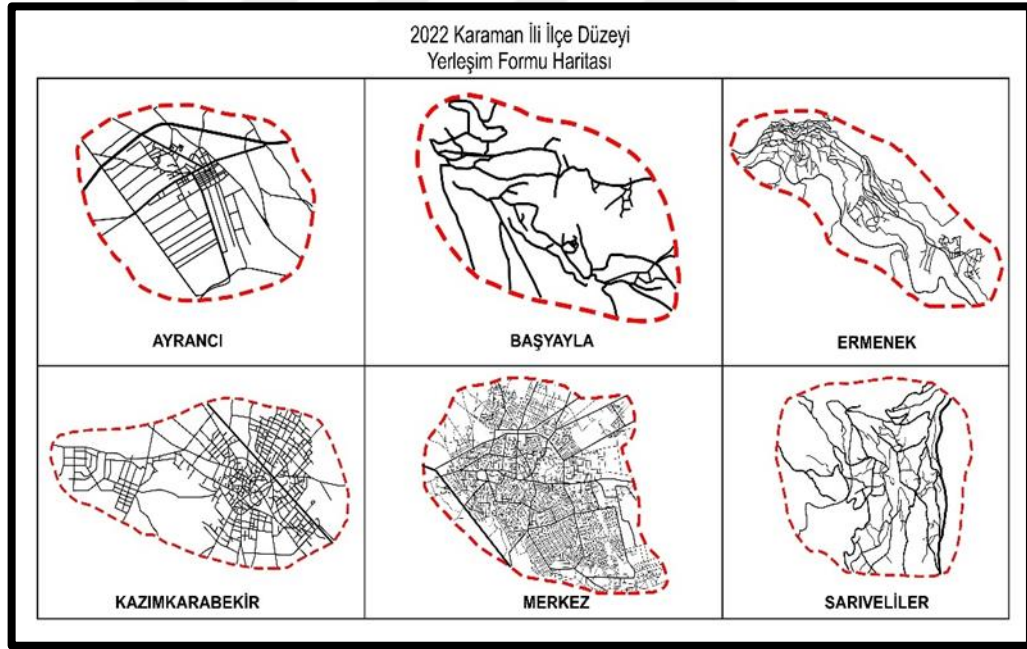
Şekil 5.44: 2019 yılı Karaman ilçe düzeyi sağlık kurumuna başvuru haritası (URL7, 2021)

Karaman ilçelerinin sağlık hizmetlerine erişim olanakları incelendiğinde, Başyayla ilçesinde sadece toplum sağlığı merkezi bulunduğu; Ayrancı, Kazımkarabekir ve Sarıveliler ilçelerinde ilçe entegre hastanelerinin olduğu, Karaman Merkez ve Ermenek ilçelerinde ise devlet hastanelerinin mevcut olduğu bilinmektedir (T.C. Sağlık

Bakanlığı, 2022; URL11, 2021). Sağlık kurumlarına başvuru sayısına bakıldığında en çok başvurunun merkez ilçede olduğu, en az başvurunun ise Başyayla ve Kazımkarabekir ilçelerinde olduğu görülmektedir. Karaman Merkez'i ise sırasıyla Ermenek, Sarıveliler ve Ayrancı ilçeleri takip etmektedir (Şekil 5.44.). Ayrancı, Başyayla, Kazımkarabekir ve Sarıveliler ilçelerinin sağlık hizmeti için Karaman Merkez'e başvurduğu bilinmektedir.

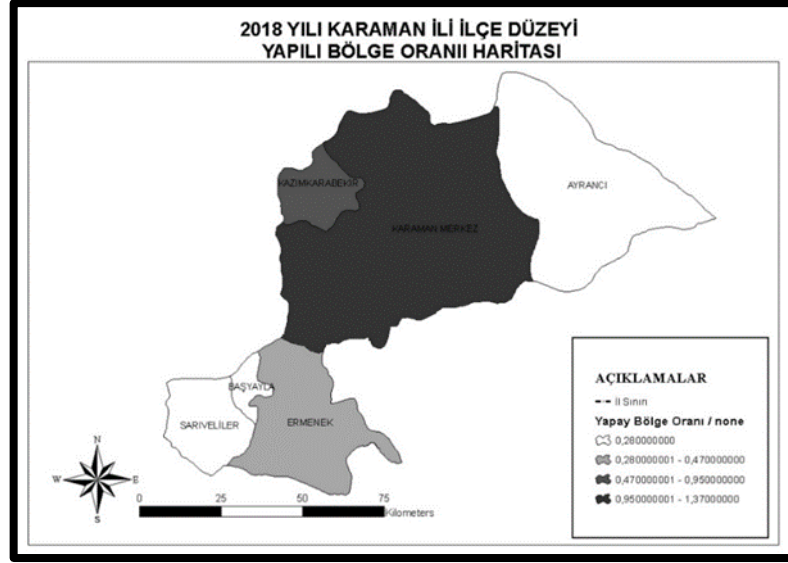
5.2.2.5. Karaman İli İlçe Düzeyi Yerleşim Özellikleri

Kırsallık göstergeleri arasında yerleşim birimlerinin K13 (formları), K14 (arazi yapısı) ve K15(gelişmişlik düzeyleri) belirleyici kriterler olarak ilçe düzeyi yerleşim özellikleri başlığı altında ele alınmıştır. Yerleşim formları bakımından ilçelerin yol yapılarına ve planlı gelişim mi dağınık gelişim bölgeleri mi olduğuna bakılmıştır. Arazi örüntüsü ele alınan ilçelerin makroformları incelenirken, gelişmişlik kriteri için ise 2022 yılına ait sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri ele alınmıştır.

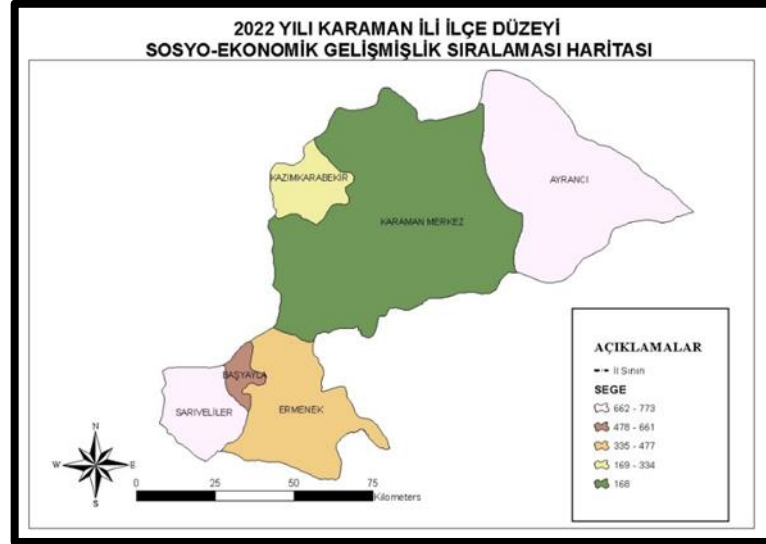
Şekil 5.45: 2022 yılı Karaman ilçe düzeyi yerleşim formu haritası (URL26, 2022)

Karaman'a ait ilçelerin yerleşim formları incelendiğinde, Karaman Merkez en yoğun yerleşim olmakla beraber planlı bir gelişim göstererek 5 puan almıştır. Merkez ilçeyi Kazımkarabekir ilçesi takip etmiş ve sırayla Ayrancı ilçesi 3 puan; Ermenek ve Sarıveliler 2 puan, Başyayla ilçesi dağınık ve seyrek yerleşim yapısıyla 1 puana sahip olmuştur (Şekil 5.45.).

Şekil 5.46: 2018 yılı Karaman ilçe düzeyi yapıli bölge oranı haritası (URL12, 2021)

CORİNE arazi örtüsü verilerden yararlanarak oluşturulan şekil 5.46’da görüldüğü üzere yapılaşma oranlarına göre yoğun Karaman Merkez olduğu ve 5 puan aldığı görülmektedir. Karaman Merkez ilçesini 4 puan ile Kazımkarabekir ilçesi; 3 puan ile Ermenek ilçesi takip etmiştir. Bu bağlamda %0.28-%0.47 arasında değere sahip ilçe bulunmadığından 2 puan alan ilçe olmazken, %0.28 orana sahip Ayrancı, Başyayla ve Sarıveliler ilçeleri 1 puan almıştır.

Şekil 5.47: 2022 yılı Karaman ilçe düzeyi SEGE sıralaması haritası (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022)

Karaman sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması kapsamında 2017 yılı verilerine göre 35. sıradadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019). İlçe düzeyi sıralamaları incelendiğinde gelişmişlik olarak 168. sırada Karaman Merkez, 334. sırada

Kazımkarabekir, 477. sırada Ermenek, 661.sırada Başyayla, 745. sırada Sarıveliler ve 773. sırada Ayrancı yerleşmeleri yer almaktadır. Gelişmişlik sıralamasına göre kırsallık puanlamasında 1 puan Sarıveliler ve Ayrancı, 2 puan Başyayla, 3 puan Ermenek ve 4 puan Kazımkarabekir ilçesi almıştır. Kırsallık analizinde en yüksek puanı ise Karaman Merkez ilçesi almıştır (Şekil 5.47.).

5.2.2.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

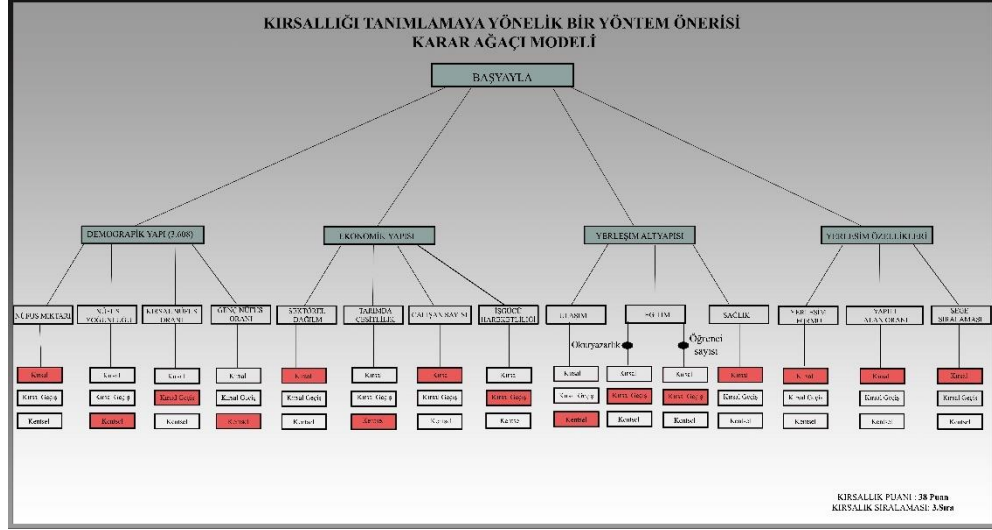
Karaman ilçe düzeyi EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre kırsallık yapısı incelendiği zaman Karaman Merkez ilçesi kentsel niteliklilik yerleşim alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. EUROSTAT kriterlerine ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre Ermenek ilçesi kırsal geçiş nitelikli yerleşim izlerini taşıırken Ayrancı, Başyayla, Kazımkarabekir ve Sarıveliler ilçeleri tamamen kırsal niteliklidir. Bu dört kriter 112 genelinde Karaman Merkez ve Ermenek ilçeleri genel yapısı kırsal baskın nitelikli ve kırsal geçiş nitelikli yerleşimlerden oluşmaktadır. Nüfus yoğunluğu, nüfus büyüklüğü ve nüfus oranlarına bağlı yapılan analizlerde dört farklı başlık için farklı sonuçların olduğu gözlemlenmiştir.

Çizelge 5.23: Karaman ili kırsallık analizi puan tablosu

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	Toplam
Ayrancı	3	1	1	1	1	4	5	2	1	4	2	2	3	1	1	32
Sarıveliler	3	3	4	2	1	3	2	3	3	2	1	3	2	1	1	35
Başyayla	1	4	4	3	1	5	3	1	5	3	3	1	1	1	2	38
Ermenek	4	4	2	2	3	2	2	4	4	2	4	4	2	3	3	45
Kazımkarabekir	2	2	3	4	1	5	4	3	3	5	3	1	4	4	4	48
Karaman Merkez	5	5	5	5	5	1	1	5	2	1	5	5	5	5	5	60

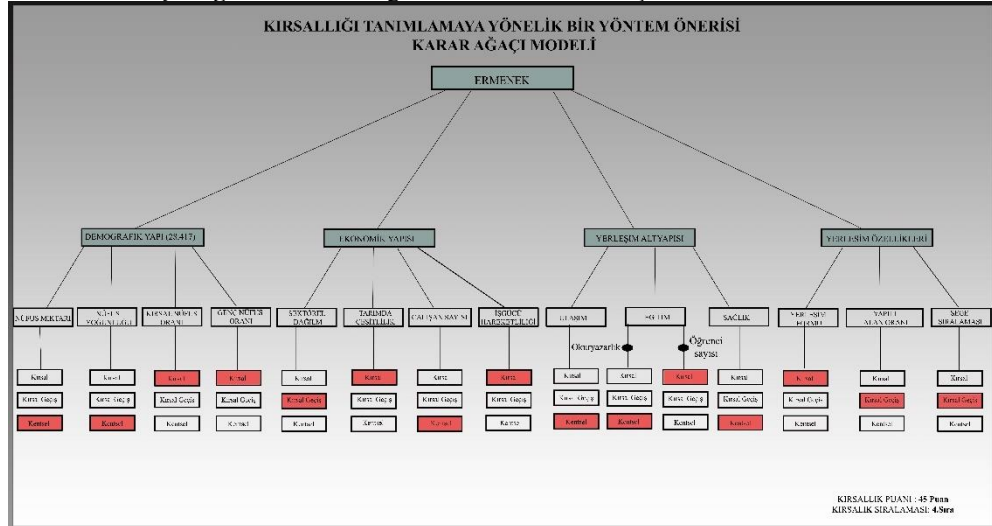
Kırsallık nitelikleri kapsamında Karaman iline bağlı ilçeler “Demografik Yapı”, “Sektörel Yapı”, “Yerleşim Altyapısı” ve “Yerleşim Özellikleri” başlıkları altında 15 farklı haritalandırmalarla 1-5 puan arasında değerlendirilmiştir. çizelge 5.23’te görüldüğü üzere 15 farklı kriterlerle beraber kriterleri yorumlamaya ve desteklemek amaçlı toplam 46 kriter kapsamında incelenmiş olan ilçelerin toplam kırsallık puanlanmasına bakıldığında 32-60 puan aralığında değer aldığı görülmüştür. İlçelerin kırsallık ortalaması 43 puan iken 32-38 değerlerindeki yerleşimler “Kırsal Nitelikli Yerleşimler”, 45-48 puan aralığındaki yerleşimler “Kırsal Geçiş Nitelikli Yerleşimler” kabul edilirken 60 arasında puana sahip ilçeler ise “Kentsel Nitelikli Yerleşimler” olarak belirlenmiştir. Karaman ilinin en kentsel nitelikte olan ilçesi Karaman Merkez ilçesi olurken Ayrancı ilçesi en kırsal niteliğe sahip ilçedir. İlçelerin kırsallık nitelikleri incelendiğinde sırasıyla aşağıda verilen bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 5.24: Karar ağacı modeli Başyayla ilçesi kırsallık analizi

Başyayla nüfus bakımından kırsal nitelik gösterse de yerleşim alanının sınırlılığine bağlı yoğunluk göz önüne alındığında kırsal geçiş niteliğine sahip olduğu gözlemlenmektedir. İlçe, yol yapısı bakımından kentsel nitelik göstermektedir. Ayrıca tarım sektörünün baskın olmasına kıyasla ilçede tarımsal çeşitlilik toprak yapısından dolayı kırsal niteliği taşımaktadır. Sağlık hizmetleri bakımından dışarıya bağlı olan ilçe eğitim hizmetleri alanında gelişmişlik göstererek kırsal geçiş özelliğine sahip olmuştur. İlçe bütününde 38 puan ile kırsal nitelikli ilçeler arasında yer almıştır (Çizelge 5.24.).

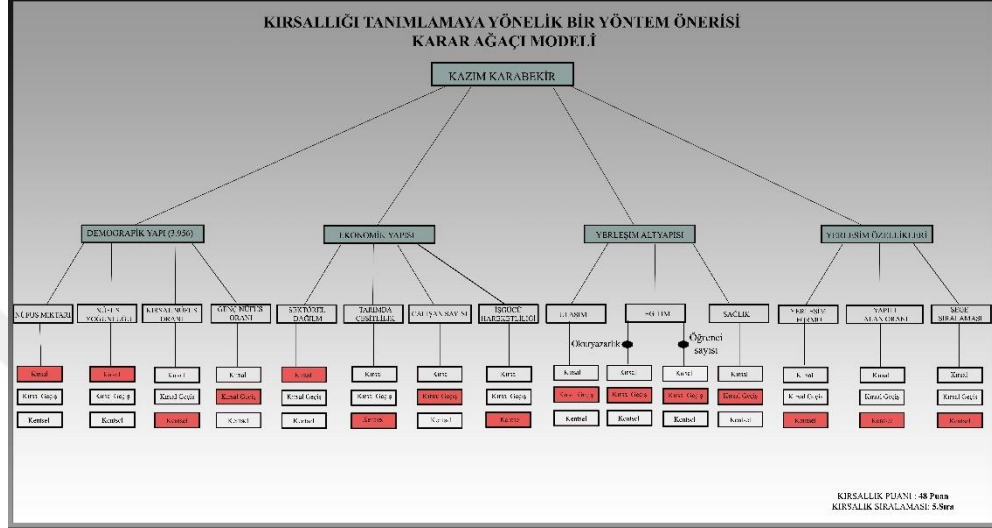
Çizelge 5.25: Karar ağacı modeli Ermenek ilçesi kırsallık analizi

Karaman bütününde kırsal geçiş niteliğine sahip iki ilçeden biri 45 puanla Ermenek ilçesidir. Nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu bakımdan kentsel nitelik taşıyan Ermenek okuryazarlık ortalamasının %95 olması göz önünde bulundurulduğunda kentsel

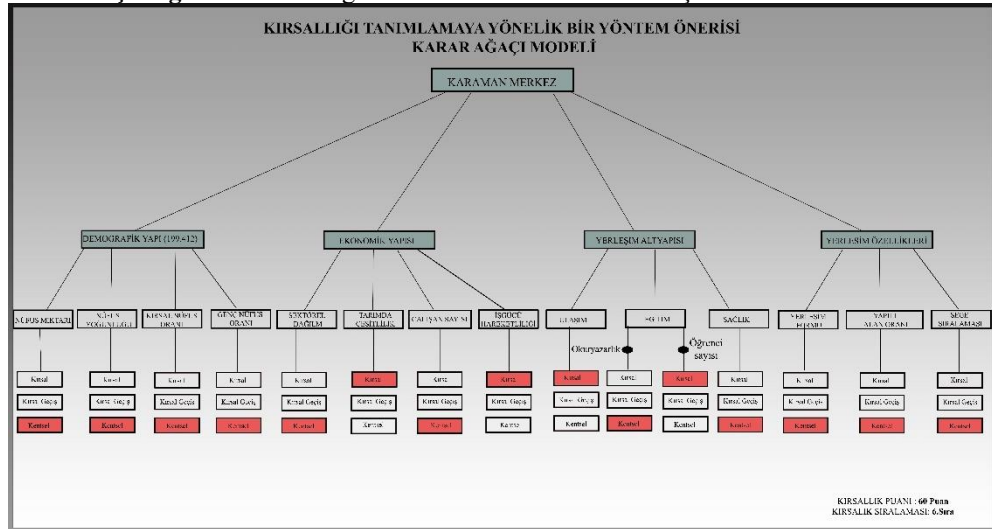
nitelik gösterdiği görülmektedir. Ayrıca Ermenek sağlık alanında bünyesinde devlet hastanesi bulunduran iki ilçeden biri olsa da Kazımkarabekir ve Karaman Merkez ilçesine göre daha düşük puanla kırsal geçiş nitelikli yerleşim birimi kategorisinde yer almaktadır (Çizelge 5.25.).

Çizelge 5.26: Karar ağacı modeli Kâzımkarabekir ilçesi kırsallık analizi

Kazımkarabekir ilçesi yerleşim özellikleri başlığı altında tamamen kentsel niteliğe sahip yerleşim birimidir. Yerleşim altyapısı başlığı altında incelendiği zaman ise kırsal geçiş niteliğine sahip olduğu görülen ilçe, nüfus bakımından 3.956 kişi ile kırsal nitelik gösterse de nüfusun %70'e yakınının kentsel alanda yaşaması ilçenin bu alanda kentsel nitelik göstermesini sağlamıştır. Bu çerçevede toplam 48 puan alan ilçe, kırsal geçiş nitelikli ilçeler arasında bulunmaktadır (Çizelge 5.26.).

Çizelge 5.27: Karar ağacı modeli Karaman Merkez ilçesi kırsallık analizi

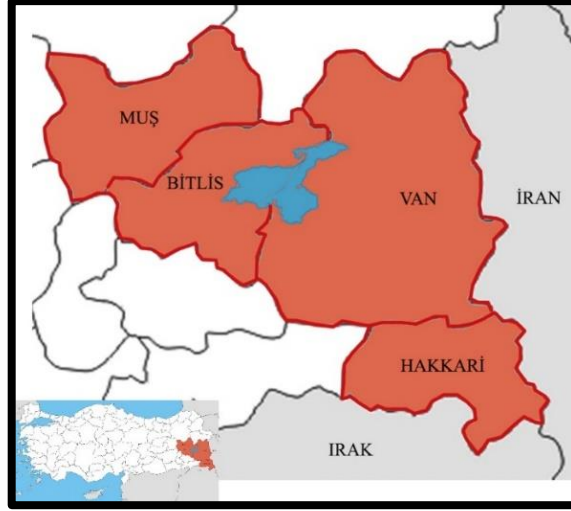

Nüfus büyüklüğü 199.412 olan Karaman Merkez ilçesi nüfus kriteri bakımından en büyük nüfus büyüklüğüne sahip olmakla beraber tamamen kentsel nitelikli özellik göstermektedir. Sektörel olarak diğer ilçelerde nazaran tamamen kentsel nitelik gösteren ilçe aynı zamanda yerleşim özellikleri alanında da kentsel özellik taşımakta ve 60 puanla tek kentsel nitelikli yerleşim birimidir (Çizelge 5.27.).

Nüfusla yapısıyla beraber ekonomik yapısı, yerleşim altyapısı ve yerleşim özellikleri sonucu incelenen Karaman ili nüfus olarak Karaman Merkez ilçesi kentsellik özelliği gösterirken bu 4 ana başlık sonucunda Karaman il bütününde 7.000 üstü nüfus büyüklüğüne sahip ilçelerin kırsal geçiş nitelikli kabul edilirken; Çanakkale ilinde bu miktar 40.000 üzeri nüfus olarak kabul edilmektedir. Ermenek ilçesi nüfus kapsamında da olduğu gibi kırsal geçiş nitelikli iken Kazımkarabekir ilçesi kırsal niteliğini kaybederek Ermenek ilçesinden daha yüksek puanla kırsal geçiş nitelikli bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrancı ilçesi ise kırsallığı en baskın ilçe olarak kabul edilen ilçedir. Okuryazarlık oranı ortalama %95 olan ve Çanakkale ili ile benzerlik gösteren ilin genç nüfus oranı ortalama %14 ile Çanakkale geneline oranla daha genç bir nüfusa sahip olduğu görülmüştür. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının ise 8 kişi olması Türkiye genelinin üstünde bir orana sahip olduğunu göstermiştir. Kırsallık nitelikleri kapsamında EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatından farklı sonuçlar çıkarması, Çanakkale ili karşısında farklı değerlere sahip olması kırsal alanların kriterlere bağlı bölgeler arası birbirinden farklı niteliklerde olduğu ve kendi içinde değişkenlere sahip olduğu gözlemlenmiştir.

5.2.3. TRB2 (Bitlis / Hakkâri / Muş / Van) Bölgesi İlçe Düzeyi Kırsal Alan Yapısı

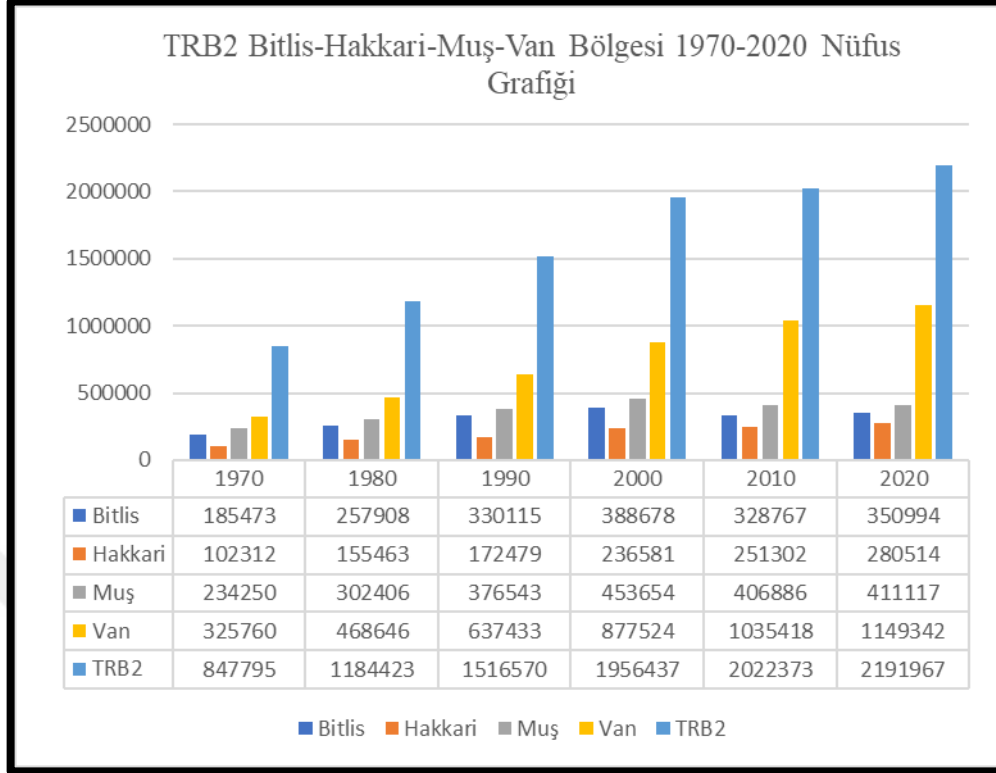
Bitlis-Hakkâri-Muş-Van illerini kapsayan TRB2 Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. İran'a sınırı bulunan TRB2 Bölgesi toplam 23.789 km² yüzölçümüne sahiptir (Şekil5.48.). Bölgenin kuzeyinde TRA1 (Erzurum) ve TRA2 (Ağrı), güneyinde TRC3 (Siirt, Batman, Şırnak), güneybatısında TRC2 (Diyarbakır), batısında ise TRB1 (Bingöl) bölgeleri bulunmaktadır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2011).

Şekil 5.48: TRB2 Bölgesi konumu

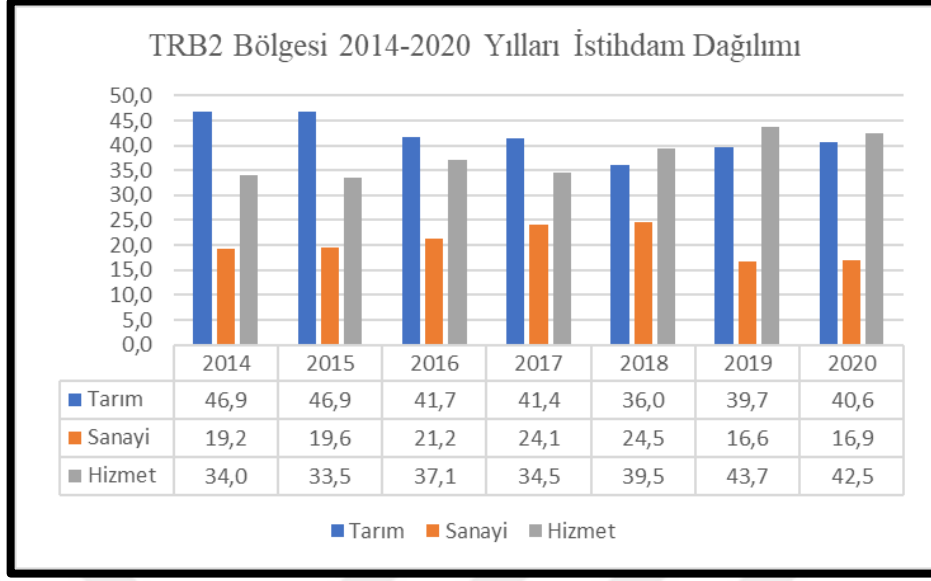
Van Gölü Havzası, Kavar Havzası, Dicle Havzası ve Fırat Havzaları sınırlarında bulunan bölge genel olarak dağlık ve dağınık yerleşim formuna sahiptir. Karayolu, demiryolu ve havayolu ile ulaşım sağlanan bölge Türkiye'nin en büyük gölünü içerisinde bulundurmaktadır. Bölgenin bilinen en eski tarihinin M.Ö. 5000-3000 kalkolitik dönem başlarına kadar uzanmakta olduğu görülmektedir. Urartu Devletinin kurulmasıyla beraber başkenti olarak Tuşba'nın (Van) belirlendiği, ilerleyen dönemlerde ise savunma amaçlı Van Kalesinin yapıldığı bilinmektedir. Urartular Tuşba ilçesi çevresinde yerleşimlerine devam ederken, Medler'in gelişi Urartuların sonu olmuştur (URL25, 2022). Van ve yöresi Sasaniler ile Romalılar arasında savaş nedeni olmuştur. Sasaniler sonrası Bizans egemenliği altına giren bölge Malazgirt Savaşıyla beraber Büyük Selçuklu hakimiyeti altına girmiştir (URL24, 2022). 1548 yılında Osmanlı hakimiyetine giren bölge, 1915 yılında nüfus ve ekonomi alanında güçlü olan Ermenilerin ayaklanmasıyla bir dönem Rus ve Ermenilerin hakimiyetine girmiştir. 1918 yılında tekrardan Türk ordusunun eline geçirilen bölge Cumhuriyet döneminde yapılan demiryolu bağlantılarıyla gelişmeye başlamıştır. İran'a sınır olan bölge doğal kültürel ve tarihi değerleriyle içinde barındırdığı turizm ile stratejik konuma sahip olmuştur (URL23, 2022)

Çizelge 5.28: TRB2-Bitlis-Hakkâri-Muş-Van Bölgesi 1970-2020 nüfus grafiği (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

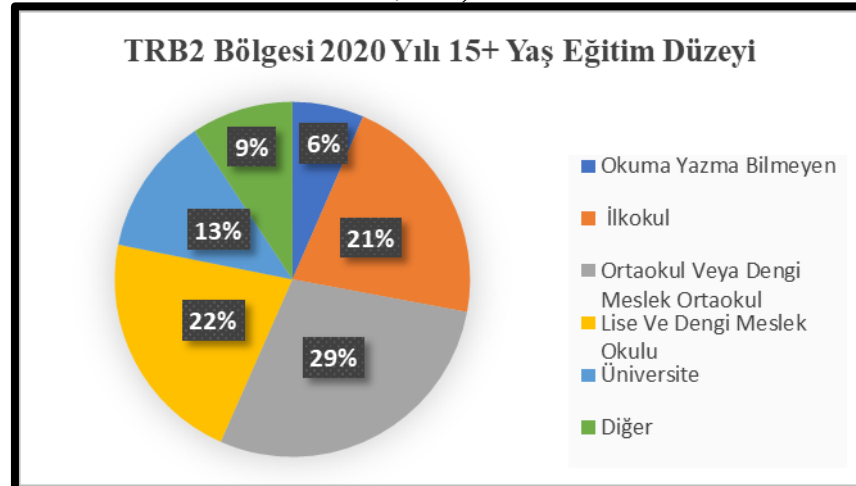
Stratejik bir konuma sahip olan TRB2 Bölgesi'nde 1418 köy, 30 ilçe bulunmaktadır. 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı yasa ile Van büyükşehir statüsüne geçmiş ve köyler ilçelere bağlı kırsal mahallere dönüşmüştür. 2012 yılı itibariyle Bitlis'e bağlı 7 ilçe, 348 köy; Hakkari'ye bağlı 5 ilçe 125 köy; Van'a bağlı 12 ilçe ve Muşa bağlı 6 ilçe, 366 köy yerleşim alanı mevcuttur (URL13, 2022). çizelge 5.28 incelendiğinde 2020 yılında illerin nüfus sayısının 2019 yılına oranla %0,79 oranda arttığı (17.295 kişi) ve mevcut nüfusun 2.191.967'e yükseldiği görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

Çizelge 5.29: TRB2-Bitlis-Hakkâri-Muş-Van Bölgesi 2014-2020 yılları sektörel dağılım (Türkiye İstatistik Kurum, 2021)

Bölge karasal iklim yapısına sahip olduğu kışlarının sert soğuk ve karlı geçtiği, yazlarının ise sıcak ve kurak geçtiği bilinmektedir. İklim ve topoğrafik yapısı dikkate alınınca bölgenin ürün çeşitliliğinin az olduğu ve bundan dolayı mera, çayır ve hayvancılık alanlarına daha çok yönlendiği görülmüştür. Sektörel açıdan 2014-2017 yılları arasında tarım sektörünün baskın olduğu görülmektedir. 2018 yılında sektörel açıdan tarım sektörü %36 iken hizmet sektörü %39,5 ile ilk kez daha baskın sektör olarak ön plandadır. Hizmetler sektörü 2019 yılında %43,7 oranına yükselirken, 2020 yılında %42,5 gerilemiş ve tarım sektörü bir önceki yıla nazaran %1 değer kazanarak %40,6'ya yükselmiştir. Hizmet sektörü baskın olmakla beraber bölgenin tarım sektöründeki payını da koruduğu görülmektedir (Çizelge 5.29) (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Çizelge 5.30: TRB2-Bitlis-Hakkâri-Muş-Van Bölgesi 2020 yılı 15+ yaş eğitim düzeyi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

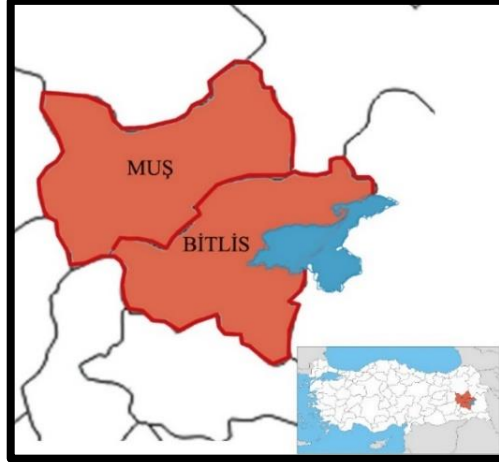

Gelişmişlik açısından ayırt edici nitelik olarak kabul edilen eğitim ve sağlık hizmetleri, TRB2 Bölgesi'nde ele alındığında %29 ile orta öğretim ve dengi mezunlara ait olduğu görülmektedir. Üniversite mezun oranı ilkokul, ortaokul ve lise dengi mezunlara oranla düşük olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 5.30.) (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Bölge sağlık alanında 10.000 kişiye düşen personel sayısına açısından ülke ortalamasının altında olduğu ve 10.000 kişiye düşen yatak sayısı açısından benzer biçimde ülke ortalaması altında kaldığı görülmektedir (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2011).

TRB2 Bölgesi bütünün yerleşmelerin kırsallık niteliği incelenmek üzere Bitlis-Muş illerine bağlı ilçeler ele alınmıştır. Yerleşim alanları çizelge 4.2'de bulunan kriterler kapsamında incelenerek kırsallık niteliklerine bakılmıştır.

5.2.3.1. Bitlis – Muş İlleri

Doğu Anadolu Bölgesinin güneydoğusunda yer alan 6.707 km² yüzölçümüne sahip olan Bitlis ve 8.196 km² yüzölçümüne sahip olan Muş illerinin toplam yüzölçümü 14.730 km²'dir (Şekil 5.49.) (URL20, 2022). Bitlis ilinin merkez dahil toplam 7 (Adilcevaz, Ahlat, Güroymak, Hizan, Mutki ve Tatvan) ilçesi bulunmaktayken; Muş ilinin merkezle beraber toplam 6 ilçesi bulunmaktadır (Bulanık, Hasköy, Korkut, Malazgirt ve Varto). Bitlis'in Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'ne kıyısı bulunmaktadır.

Şekil 5.49: Bitlis ve Muş illerinin Türkiye içerisindeki yeri

Karayolu, havayolu ve demiryolu bağlantılarıyla ulaşım sağlanabilen iller karayolları ve demiryolları bağlantısıyla İran'a geçiş güzergahındadır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2014). Sosyo Ekonomik Gelişmişlik açısından, 2003 yılında Bitlis 79. sırada, Muş ise 81. sıradadır. 2011 yılında ise gelişmişlik sıralaması açısından 76. sıraya yükselirken, Muş 79. sırada kalmıştır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı T.C. Sanayi

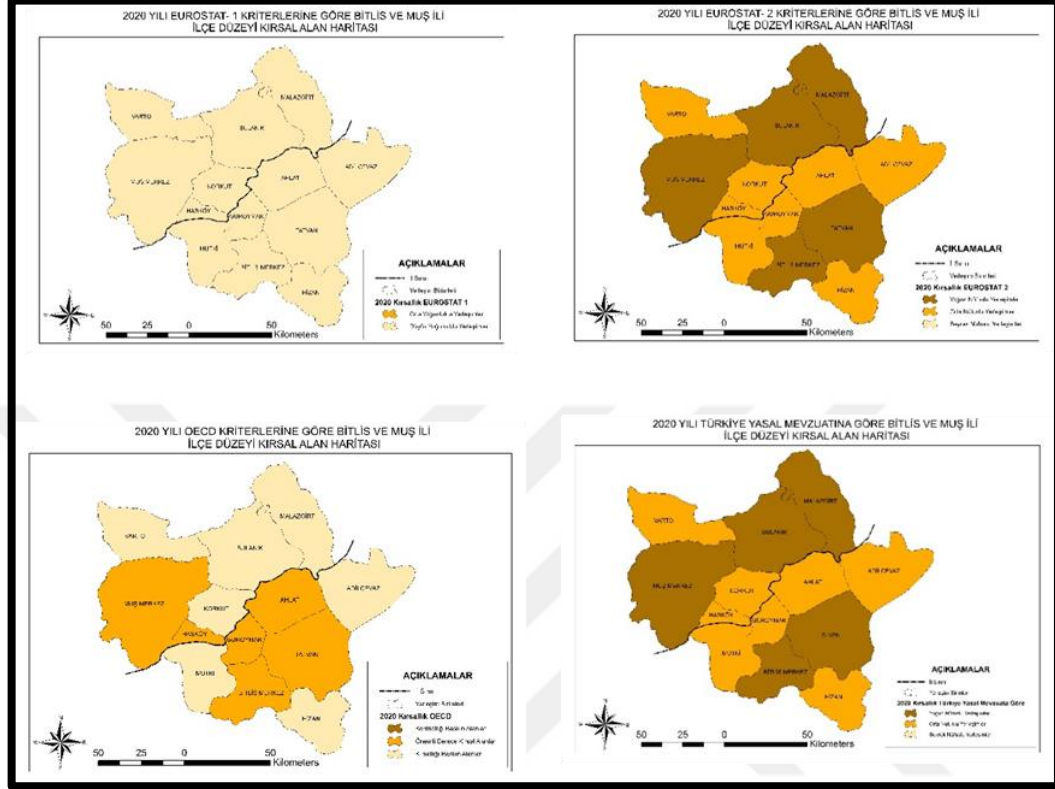
ve Teknoloji Bakanlığı 2019; T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022). Bitlis'in tarihi Neolitik Çağa dayanmakta ve bu da yaklaşık 5000-7000 yıllık bir tarihe sahip olduğunu göstermektedir. Arkeolojik çalışmaların sınırlı olması, tarihi eserlerin bulunmaması, bölgenin yazılı bir kaynağının olmamasına ve Bitlis'in tarihi yapısını coğrafik yapısına dayandırmak zorunda bırakmıştır. Nemrut ve Süphan dağlarında obsidyen maddeler şehir tarihinin Neolitik döneme uzandığını göstermektedir. Bunun yanı sıra dönemin önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Diyarbakır ve Van gibi kentler arasında kalan Bitlis ticaret açısından önemli merkezlerden biri olmuştur (URL27, 2022).

Bitlis'in isim kökeninin Asurlular dönemine dayandığı düşünülmektedir. Asur dilinde Liz'in yurdu manasına gelen Bet-liz ismiyle anılmıştır. Topraklarında yaşayan farklı medeniyetler şehrin isminin evrilmesine sebep olmuş ve günümüze bu isimle gelmiştir. Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle 1047 tarihinde şehir ilk defa Selçukluların hükümrânlığı altına girmiştir. Beylikler döneminde ise şehir Dilmaçoğulları Beyliğinin olmuştur. 1232 tarihinde ise Bitlis şehri Anadolu Selçuklu Devletinin topraklarına katılmıştır. Sonrasında Akkoyunlu ve Karakoyunlular şehirde hüküm sürmüş ve şehirde önemli eserler bırakmışlardır (URL28, 2022).

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar Bitlis vilayetine bağlı olan Muş ili de tarihi ve kültürel olarak zengin ve konum itibariyle stratejik bir noktada bulunmaktadır. Muş ilinin tarihine bakıldığı zaman ise Urartuların Muş şehrine ilk hâkim olan uygarlık olduğu bilinmektedir. Şehrin isminin ise İbrani kabilelerden geldiğini ve Süryanice sulak ve verimli toprak anlamına gelen "Muşa" kelimesinden geldiği rivayet edilmektedir (URL20, 2022).

Şehir 11. Yüzyıldan itibaren Türk akınlarına maruz kalmıştır. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Muş toprakları Selçukluların topraklarına katılmıştır. Beylikler Döneminde ise Sökmenoğulları Beyliğinin hükümdarlığına girmiştir. Anadolu'da başlayan Moğol istilaları, şehrin çok fazla tahrip olmasına ve Karakoyunluların ardından Akkoyunluların eline geçmesine sebep olmuştur. Çaldıran savaşıyla Osmanlı topraklarına katılmış ve Osmanlı idari sınırlarında Bitlis'e bağlı bir yerleşim birimi olarak kabul edilmiştir. (URL22, 2022). Cumhuriyet Döneminde il statüsü kazanan Muş şehir merkezi tarihi kalenin etrafında şekillenmiştir. Farklı çağlarda yaşanan savaş, tahribat ve yağmalamalarla çöküntüye uğramış olan iller farklı uygarlıklara ve dinlere ev sahipliği yapmasıyla kültürel olarak zenginleşmiştir. (URL19, 2022).

Bitlis-Muş illerinin kırsallık yapısı EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatı kapsamında nüfus bazlı ele alınan ilçelerin kırsallık nitelikleri şekil 5.50’de görülmektedir.

Şekil 5.50: Bitlis ve Muş illeri EUROSTAT-1, EUROSTAT-2, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre 2020 yılı kırsallık analizi (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

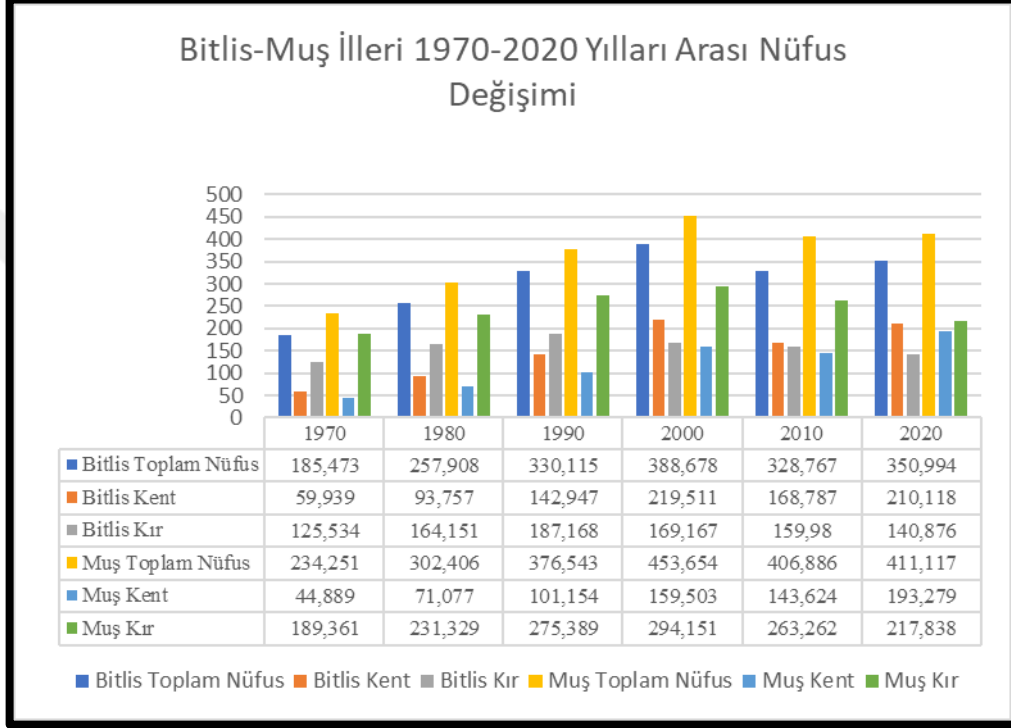
EUROSTAT-1 kriterine göre Bitlis-Muş ilçe düzeyi kırsallık yapıları ele alındığında ilçelerinin tamamının kırsal nitelikli olduğu görülmektedir. EUROSTAT-2 kapsamında 10.000 nüfus eşiğinde ise illere bağlı merkez ilçeler başta olmak üzere Bitlis’in Tatvan ilçesi, Muş’un Bulanık ve Malazgirt ilçeleri kentsel nitelik taşımaktadır. Türkiye Yasal Mevzuatına göre ise ilçeler EUROSTAT-2 kriterleri kapsamındaki özelliklere sahip olduğu görülmektedir. OECD’ye göre kırsallık durumu nüfusun dağılımı açısından ele alındığında ise Muş Merkez ilçe ve Korkut ilçesi ile Bitlis’in Ahlat, Tatvan, Güroymak ve merkez ilçeleri kırsal geçiş nitelik, diğer yerleşim birimlerinin ise kırsal nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu durumda, Bitlis-Muş’ta kentsel niteliğe en yakın ilçelerin merkez ilçeler ve 3 kriter kapsamında kentsel ve kırsal geçiş nitelik gösteren Tatvan ilçesi kabul edilirken, diğer ilçelerin kırsal ve kırsal geçiş şeklinde kriterlere göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir.

Bitlis-Muş illeri kırsallık yapısı analizi için “Demografik Yapısı”, “Ekonomik Yapısı”, “Yerleşim Altyapısı” ve “Yerleşim Özellikleri” başlıkları altında incelenmiştir.

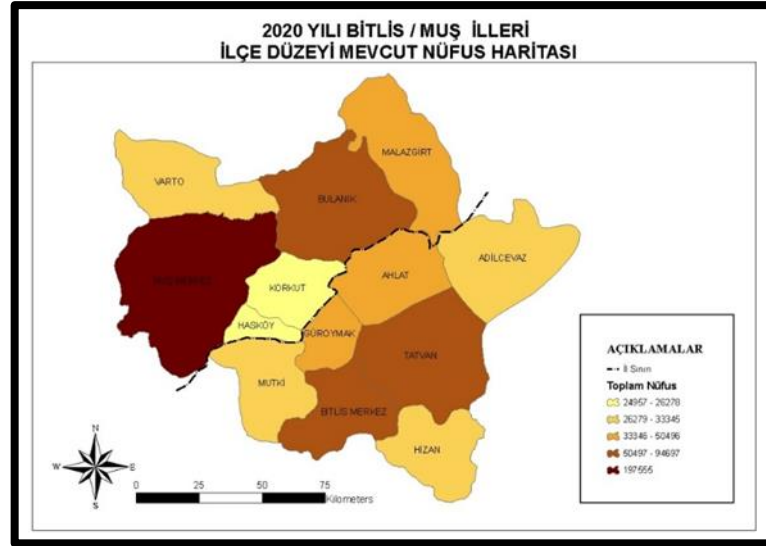
5.2.3.2. Bitlis ve Muş İllerinin İlçe Düzeyi Demografik Yapısı

2020-2021 yılı nüfus büyüklüğü bakımından Muş'un 48. sırada; Bitlis'in ise 55. sırada yer aldığı görülmektedir. Bölgenin 2020 yılında nüfusunun %0,68 oranında (5.187 kişi) artarak 762.111'e yükseldiği görülmüştür. Bu nüfus artışının büyük oranı ise 2.308 kişi ile Muş iline ait olduğu bilinmektedir (URL13, 2022). Kırsallık yapısı bakımından demografik yapı başlığında K1, K2, K3 ve K4 kriterlerine bakılmıştır.

Çizelge 5.31: Bitlis ve Muş illeri 1970-2020 yılları arası nüfus değişimi (Türkiye İstatistik Kurum, 2021).

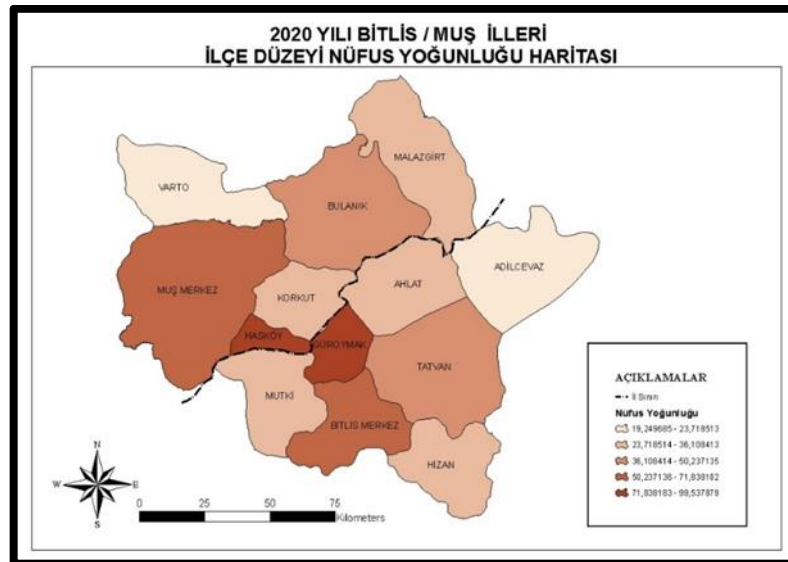

Bölgenin kırsal ve kentsel nüfus oranlarına incelendiğinde Bitlis-Muş illerinin kırsal nüfus miktarının sürekli azaldığı gözlemlenmiştir (Çizelge 5.31.). Bitlis ilinin 1970 yılında %67,68 olan kırsal nüfus oranının 2020 yılında %40,13'e, Muş ilinin ise %80,83 olan kırsal nüfus oranının ise %52,98'e gerilediği tespit edilmiştir. Fakat Muş'un kırsal nüfusu hala yarıdan fazla olduğu ve bu alanda kırsal niteliğini korudugunu görmekteyiz. Bunun beraber 50 yıllık süreçte Bitlis-Muş illerinin nüfusunun sürekli artış göstererek 762.111 kişiye ulaştığı bilinmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

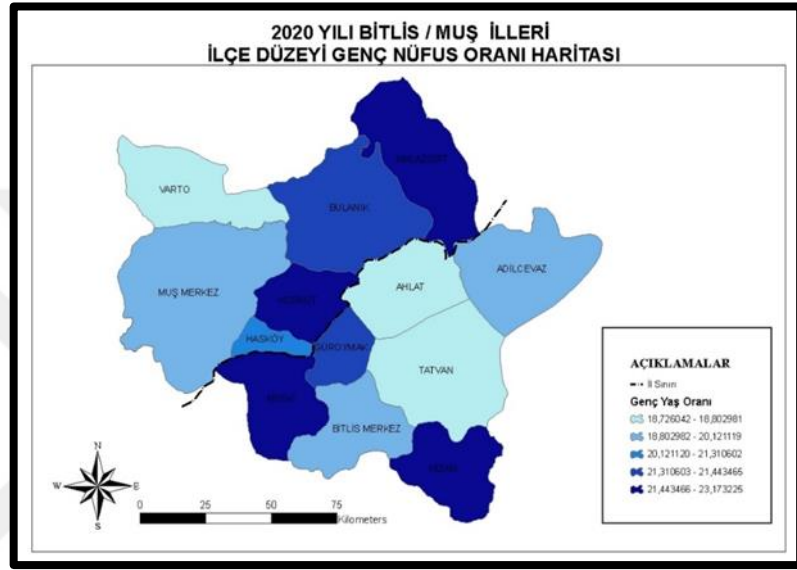
Şekil 5.51: 2020 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi mevcut nüfus dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Şekil 5.51’ de görüldüğü üzere bölgenin nüfus büyüklükleri incelendiğinde, en yüksek nüfus miktarına 197.555 kişi ile Muş Merkez ilçesinin sahip olduğu görülmektedir. Muş Merkez ilçesini 94.697 kişi ile Tatvan ilçesi takip ederken, 80.570 kişiyle Bulanık ilçesi, Bulanık ilçesini 70.344 kişiyle 4. sırada Bitlis Merkez takip etmiştir. Bitlis Merkez ilçeyi sırasıyla takip eden ilçeler ise şu şekildedir; Malazgirt (50.496 kişi), Güroymak (48.654 kişi), Ahlat (41.633 kişi), Hizan (33.345 kişi), Mutki (31.791 kişi), Varto (31.261 kişi) ve Adilcevaz (30.530kişi) ilçeleridir. Son iki ilçe ise Muş iline bağlı 26.278 kişi ile Hasköy ve 24.295 kişi ile Korkut ilçeleridir.

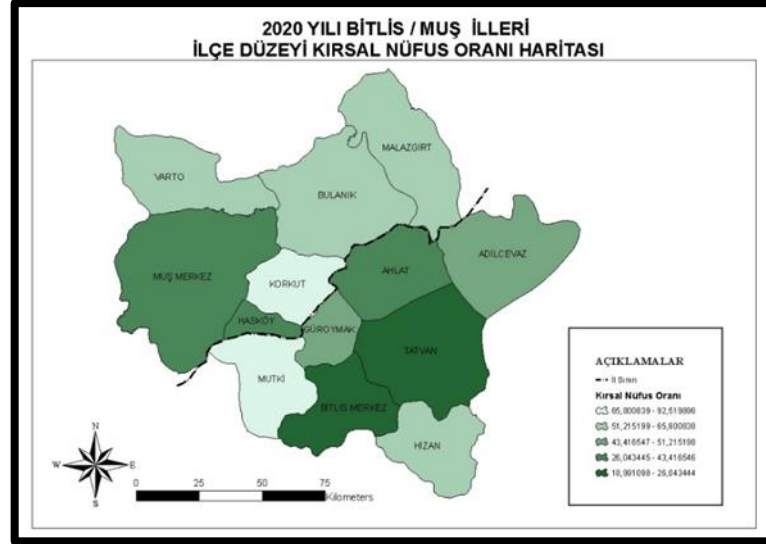
Şekil 5.52: 2020 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi mevcut nüfus yoğunluğu dağılımı; (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Yoğunluk bakımından bölgeyi incelediğimizde, yerleşim alanının kısıtlılığına bağlı olarak yoğunluğu yüksek yerleşim birimleri; Muş iline bağlı Hasköy ilçesi ve Bitlis iline bağlı Güroymak ilçeleridir. Muş Merkez ilçesi, yerleşim alanı büyüklüğü diğer ilçelere nazaran fazla olsa bile nüfus bakımından en yüksek miktara sahip oluşuyla 2. sırada yer alan yerleşim birimidir. Bitlis Merkez ilçesi ise 4 puan alan ikinci ilçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Tatvan ve Bulanık ilçeleri 3 puan alırken; Ahlat, Hizan, Mutki, Malazgirt ve Korkut ilçeleri 2 puan; Varto ve Adilcevaz ilçeleri ise 1 puan alan ilçelerdir (Şekil 5.52.).

Şekil 5.53: 2020 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi mevcut genç nüfus oranı dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Hem nüfus büyüklüğü hem de yoğunluk açısından ilk sıralarda bulunan Tatvan ilçesi, genç nüfus bakımından ters bir oranla en düşük orana sahip üç ilçeden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahlat ve Varto ilçeleri de 1 puan alan diğer iki ilçe olurken merkez ilçeler ve Adilcevaz ilçesi 2 puan, Hasköy ilçesi ise tek 3 puan alan ilçe olmaktadır. Bulanık ve Güroymak ilçeleri 4 puan alan ilçelerken, nüfus büyüklüğü bakımından son sırada olan Korkut ilçesi, Malazgirt, Mutki ve Hizan ilçeleri 5 puan almaktadır (Şekil 5.53.).

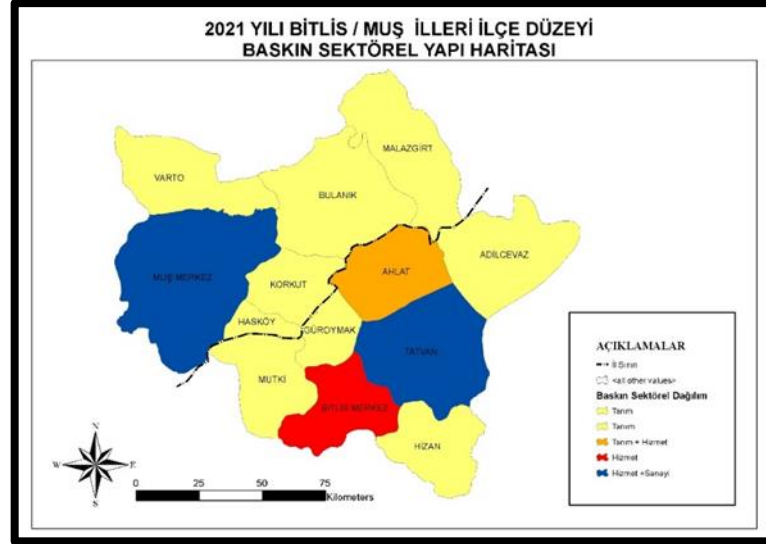

Şekil 5.54: 2020 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi mevcut kırsal nüfus oranı dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021)

Kırsal nüfus oranları bakımından incelenen bölgenin en yüksek orana Mutki ve Korkut ilçelerinin sahip olduğu ve bu alanda 1 puan aldıkları görülmektedir. 2 puana sahip olan ilçeler; Varto, Hizan, Bulanık ve Malazgirt ilçeleriyken, 3 puan alan ilçeler; Adilcevaz ve Güroymak şeklindedir. Ahlat ilçesi, Hasköy ilçesi ve Muş Merkez ilçe kırsal nüfus dağılımında 4 puana sahip olmuş, Tatvan ve Bitlis Merkez ilçeleri ise nüfusunun %70 den fazlasını kentte bulundurarak 5 puan almışlardır (Şekil 5.54.).

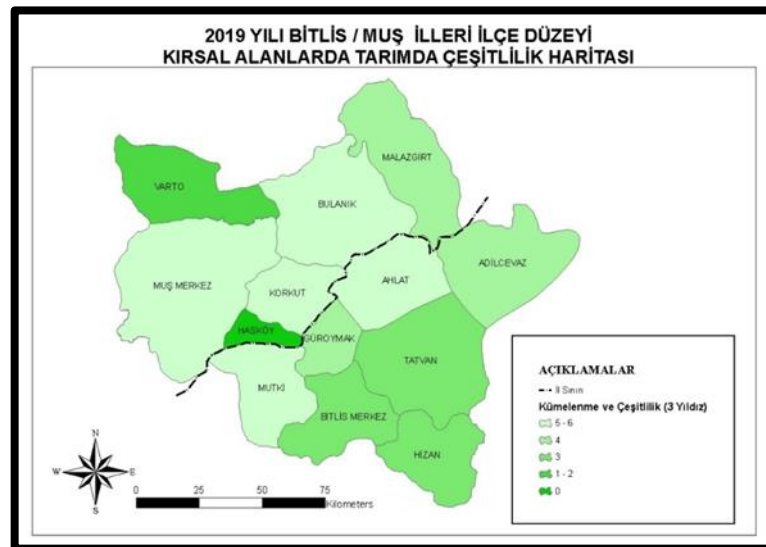
5.2.3.3. Bitlis ve Muş İllerinin İlçe Düzeyi Ekonomik Yapısı

Kırsal alanların genel yapılarına bakıldığında zaman, ekonomik yapısı alanında baskın sektör olarak tarım sektörü kabul edildiği görülmektedir. Bu bağlamda ekonomik açıdan ilçelerin kırsallık yapıları K5, K6, K7 ve K8 başlıkları altında incelenmiştir. Sektörel olarak ele alınan ilçelere bağlı kırsal yerleşim alanlarında, Çanakkale ve Karaman illerinden farklı olarak, bölgenin kendine özgü dinamikleri nedeniyle koruculuk sektörünün öne çıktığı görülmektedir. Koruculuk sektörler dışında ayrıca nakliyecilik sektörünü de içinde bulunduran Bitlis-Muş illeri bu alanda Çanakkale ili ile benzerlik göstermektedir.

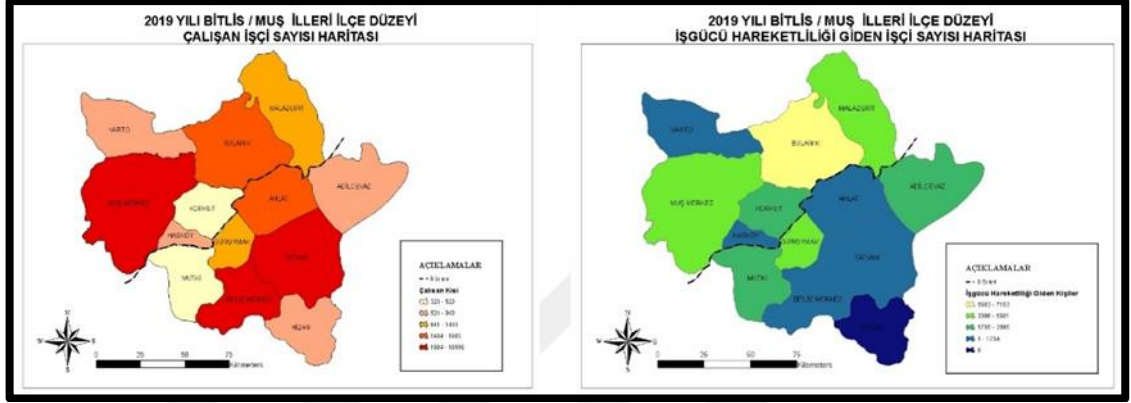
Şekil 5.55: 2021 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi baskın sektörel yapı (Faaliyet Raporları, 2021)

Bölge genelinde bakıldığında birçok ilçenin tarım sektöründe baskın olduğunu görülmektedir. Kırsallık puanlaması açısından ele alınan yerleşim birimlerinin tarıma bağlı 1 puan aldığı gözlemlenmiştir. İçinde barındırdığı turizm potansiyeliyle beraber tarım + hizmet sektörü alanında baskın yapıya sahip olan Ahlat ilçesi 2 puan alırken, hizmet sektörüyle ön plana çıkan Bitlis Merkez ilçesi 3 puan almıştır. Küçük imalat sanayileri, turizme bağlı hizmet ve baskın memuriyet hayatının olduğu Tatvan ilçesi, hizmet +sanayi sektörel yapısıyla 4 puan almaktadır. Tatvan ilçesine benzer sektörel yapıya sahip Muş Merkez ilçesi Tatvan’a nazaran daha yoğun yapıda oluşuyla 5 puana sahip ilçe olmuştur (Şekil 5.55.).

Şekil 5.56 : 2019 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi kırsal alanlarda tarımda çeşitlilik (URL7, 2021)

Engelibeli yapısı ve iklim şartlarından ötürü daha çok hayvancılık ve mera alanına yönelen bölgenin, toprak yapısına bağlı tarımsal çeşitliliğine ve üretimine bakıldığında en çok çeşitliliğe Muş Merkez, Bulanık, Korku, Mutki ve Ahlat ilçelerinin sahip olduğu ve 1 puan aldığı görülmektedir. Güroymak, Malazgirt ve Adilcevaz ilçeleri bu alanda 2 puan alırken Tatvan, Hizan ve Bitlis Merkez ilçeler 3 puan; Varto 4 puan ve Hasköy 5 puan almaktadır (Şekil 5.56.).

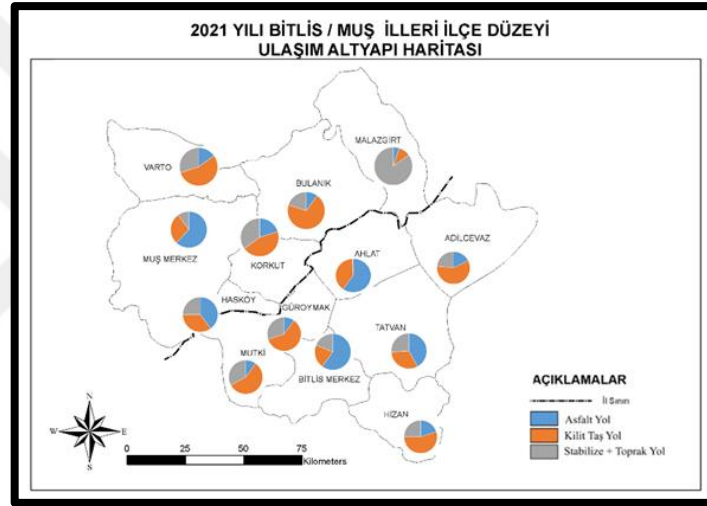

Şekil 5.57: 2019 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi çalışan işçi sayısı/ işgücü hareketliliği (URL7, 2021)

Sektörel olarak tarım sektörünün daha çok baskın olduğu bölgede tarımsal çeşitlilik alanında da yakın değerlerin çıktığı görülmektedir. Bölgede çalışan sayısına bakıldığında en yüksek orana Muş Merkez, Bitlis Merkez ve Tatvan ilçelerinin sahip olduğu görülmektedir. Bulanık ve Ahlat ilçesinin 1.500 kişiden fazla çalışan sayısı ile 4 puan aldığı; Güroymak ve Malazgirt ilçelerinin ise 1.000 kişiden fazla çalışanla 3 puan aldığı görülmektedir. Adilcevaz, Hizan, Hasköy ve Varto ilçeleri 2 puan alırken, Korkut ve Mutki ilçeleri bu alanda 1 puan almaktadır. Çalışan sayısı dağılımıyla beraber ilçelerin giden işgücü hareketliliğine bakıldığında en çok işçi gidişinin Bulanık ilçesine ait olduğu ve 1 puan aldığı; Bulanık ilçesini Muş Merkez, Malazgirt ve Güroymak ilçeleri 2 puanla takip ederken Adilcevaz, Hasköy, Korkut ve Mutki ilçeleri 3 puan ile takip ettiği görülmüştür. Tatvan, Ahlat, Varto ve Bitlis Merkez ilçeleri ise 1.000-1.200 kişilik işçi gidişiyle 4 puana sahip olurken, işgücü alanında giden kimsenin olmamasıyla en yüksek puanı Hizan ilçesi almıştır (Şekil 5.57.).

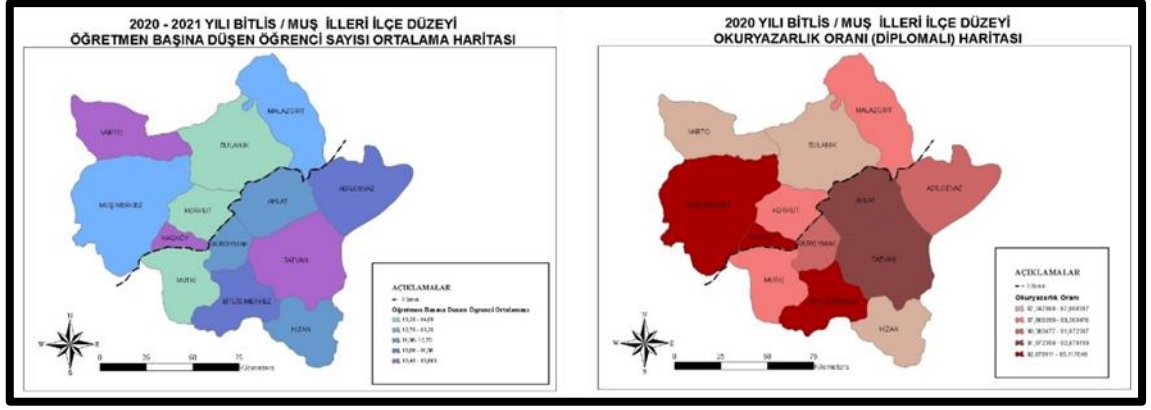
5.2.3.4. Bitlis ve Muş İllerinin İlçe Düzeyi Yerleşim Altyapısı

Bitlis-Muş illerinin kırsallık analizi çalışmasında yerleşim yerlerinin hizmet alanları başlığında mevcut durumlarına bakılmıştır. Bu alanda ilçelerin ulaşım altyapısı, eğitim hizmetleri ve sağlık hizmetlerinden yararlanılmıştır. Ulaşım altyapısı başlığında ilçelerin asfalt yol, parke/kilit taş yol ve stabilize/toprak yol oranlarına bakılmıştır. Eğitim hizmetlerinde ilçelerin ilkokul, ortaokul ve lise kurumlarında öğretmen başına düşen öğrenci sayılarının ortalamasına ve 15 yaş üstü eğitim durumları ve okuryazarlık oranları ele alınmıştır. Sağlık hizmetleri başlığında ise ilçede devlet hastanesi varlığıyla beraber Bitlis-Muş illerinin ilçe düzeyi olarak sağlık kurumuna başvuran kişi sayısı kriter olarak ele alınmıştır.

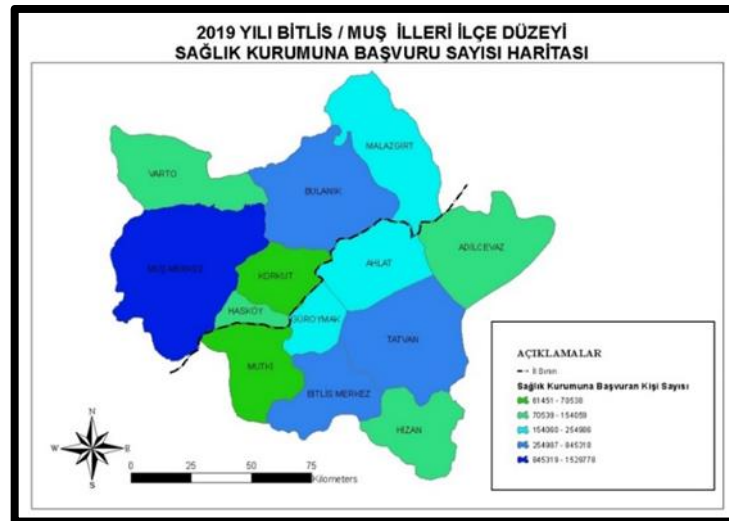
Şekil 5.58 : 2021 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi ulaşım altyapı haritası (Faaliyet Raporları, 2021)

Yol yapıları incelenen ilçeler içerisinde %85 oranda stabilize yol yapısıyla en kırsal niteliğe sahip ilçe Malazgirt olmaktadır. Korkut, Mutki, Hasköy, Varto ve Güroymak ilçeleri %30'un üstünde stabilize yol yapısına sahip olmasıyla kırsallık niteliğinde 2 puan alırken, %20'nin üstünde değere sahip olan Tatvan, Hizan, Adilcevaz ve Bulanık ilçeleri ise 3 puan alan ilçelerdir. %20'nin altında orana sahip olan merkez ilçeler ise 4 puan alırken, %1 orana sahip Ahlat ilçesi en yüksek puanı almıştır (Şekil 5.58.).

Şekil 5.59: 2021 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi öğretmen başına düşen öğrenci sayısı/ okuryazarlık oranı (T.C Millî Eğitim Bakanlığı, 2021)

Okuryazarlık ortalaması %91 olan bölgenin; öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ortalaması 12 kişidir. Bölge bütününde öğretmen başına düşen öğrenci sayısına bakıldığında en yüksek sayıya Bulanık, Mutki ve Korkut ilçelerinin sahip olduğu ve 1 puan aldığı görülmektedir. Malazgirt ve Muş Merkez ilçeleri 2 puan alırken, 12 kişiden daha az öğrenci sayısına sahip Ahlat, Güroymak ve Hizan ilçeleri 3 puan almıştır. Bu ilçeleri sırasıyla 4 puan ile Bitlis Merkez ve Adilcevaz ilçeleri; 5 puan ile Tatvan, Varto ve Hasköy ilçeleri takip etmektedir. Okuryazarlık alanında incelendiğinde Hasköy, Muş Merkez ve Bitlis Merkez ilçeleri 5 puan almıştır. %91'in üstünde okur yazarlık oranına sahip Tatvan ve Ahlat ilçeleri 4 puan; Adilcevaz ve Güroymak ilçeleri 3 puan; Malazgirt Korkut ve Mutki ilçeleri 2 puan; Bulanık, Varto ve Hizan ilçeleri ise 1puan almıştır (Şekil 5.59.).

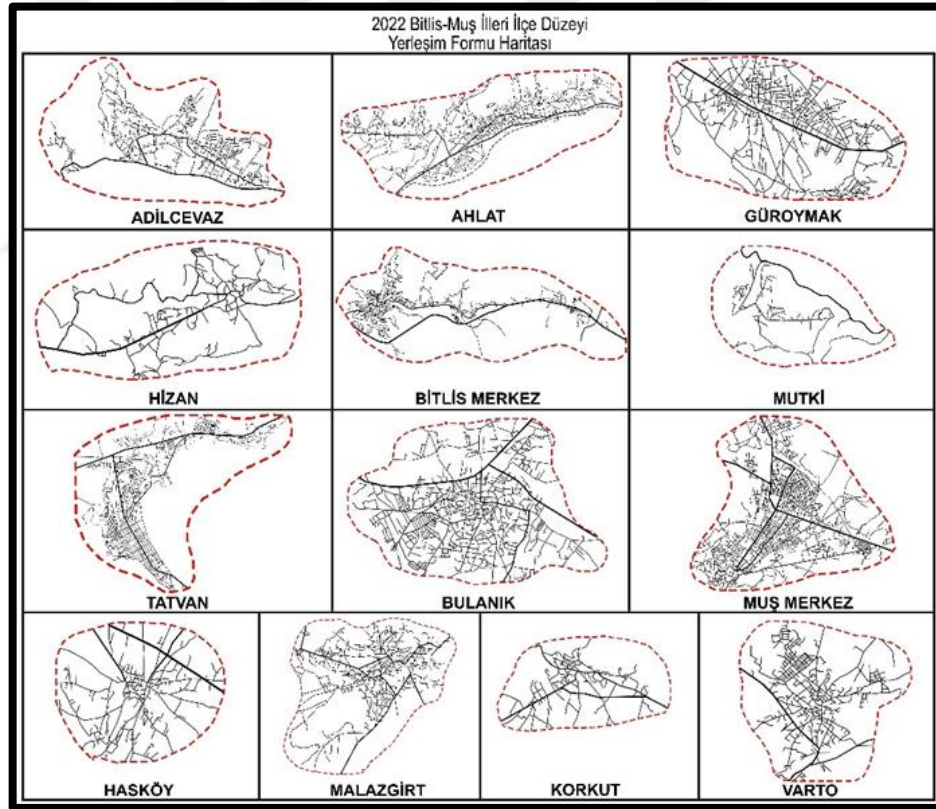

Şekil 5.60: 2019 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi sağlık kurumuna başvuru haritası; (URL7, 2021)

Sağlık hizmetleri açısından Türkiye genelinden alt düzeyde olan TRB2 Bölgesi kapsamında Bitlis-Muş illerine baktığımızda en yüksek başvuruya Muş Merkez ilçesinin sahip olduğu görülmektedir. Muş Merkez ilçesini Bitlis Merkez, Tatvan ve Bulanık ilçeleri 4 puanla; Malazgirt, Ahlat ve Güroymak ilçeleri 3 puanla; Adilcevaz, Hizan, Hasköy ve Varto ilçeleri 2 puan ile; Korkut ve Mutki ilçeleri ise 1 puan ile takip etmektedir (Şekil 5.60.).

5.2.3.5. Bitlis ve Muş İllerinin İlçe Düzeyi Yerleşim Özellikleri

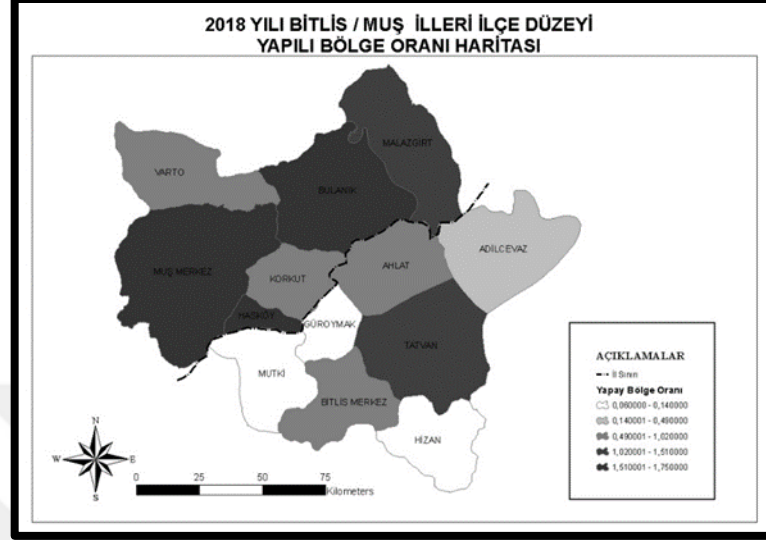
Yerleşim makroformlarının dağınık/planlı yapılanması, arazinin yapıları alan oranı (yol, bina, beton yapı) ve gelişmişlik düzeyleri kırsallık yapısını belirlemek için kullanılan kriterler kapsamındadır. Bu bağlamda Bitlis-Muş illerinin ilçe düzeyi kırsallık yapıları yerleşim özellikleri başlığı altında ele alınmıştır.

Şekil 5.61: 2022 yılı Bitlis ve Muş illeri ilçe düzeyi yerleşim formu haritası (URL26, 2022)

Bitlis-Muş illerinin makroformlarına bakıldığında engebeli arazi yapısının baskın olmasıyla, kent formları daha çok dağınık, seyrek yerleşim şeklinde gerçekleşmiştir (Şekil 5.61.). Kırsal nitelikli ilçelere bakıldığında 1 puan ile Varto, Korkut, Hasköy, Mutki ve Hizan ilçeleri ön plana çıkmaktadır. Kentsellik düzeyleri açısından 2 puan

Malazgirt ve Güroymak ilçeleri; 3 puan Bulanık ve Ahlat ilçeleri, 4 puan Bitlis Merkez ilçesi almıştır. En planlı akslar ve yerleşimler ise 5 puan ile Tatvan ve Muş Merkez ilçelerine aittir.

2022 yılında yayınlanan sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 973 ilçe içerisinde Bitlis Merkez, Tatvan ve Muş Merkez ilçelerinin ilk 500 ilçe arasında yer aldığı ve yerleşim birimleri arasında en gelişmişlik gösteren ilçeler olduğu görülmektedir. Gelişmişlik alanında sıralamayı 786. sıra ile Ahlat ilçesi 4 puanla takip etmektedir. Adilcevaz ve Varto ilçeleri 3 puan alırken; Hizan, Güroymak, Hasköy, Bulanık ve Malazgirt ilçeleri 2 puan; Korkut ve Mutki İlçeleri ise 1 puan almıştır (Şekil 5.63.).

5.2.3.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Bitlis-Muş illeri ilçe düzeyi EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatına göre kırsallık yapısı incelendiği zaman merkez ilçelerin kentsel nitelik taşıdığı, Tatvan ilçesinin ise kısmi kentsel nitelikli sayılırken, diğer ilçeler kırsal geçiş ve kırsal nitelikli olarak karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılına ait nüfus verileri dikkate alınarak yapılan analizlerde nüfus yoğunluğu, nüfus büyüklüğü ve nüfus oranlarına bağlı dört farklı başlık için farklı sonuçların olduğu gözlemlenmiştir.

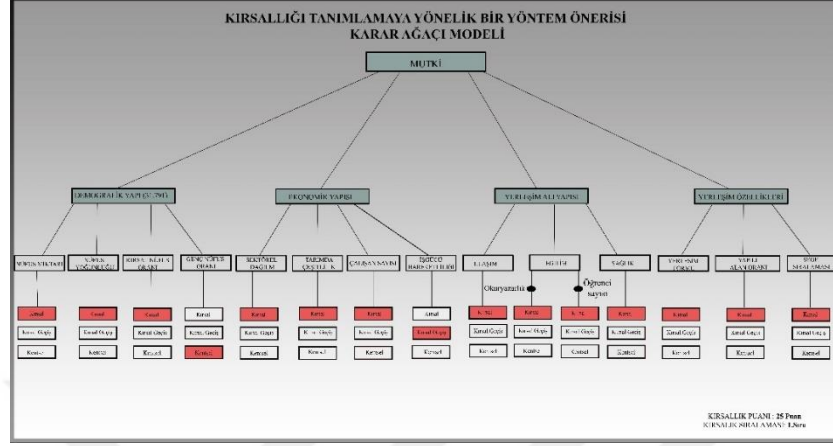
Çizelge 5.32: Bitlis ve Muş illeri kırsallık analizi puan tablosu

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	Toplam
Mutki	2	2	5	1	1	1	3	1	2	1	2	1	1	1	1	25
Korkut	1	2	5	1	1	1	3	1	2	1	2	1	1	3	1	26
Varto	2	1	1	2	1	4	4	2	2	5	1	2	1	3	3	32
Hizan	2	2	5	2	1	3	5	2	3	3	1	2	1	1	2	34
Adilcevaz	2	1	2	3	1	2	3	2	3	4	3	2	2	2	3	35
Malazgirt	3	2	5	2	1	2	2	3	1	2	2	3	2	4	2	36
Güroymak	3	5	4	3	1	2	2	3	2	3	3	3	2	1	2	39
Bulanık	4	3	4	2	1	1	1	4	3	1	1	4	3	5	2	39
Hasköy	1	5	3	3	1	5	3	2	2	5	5	2	1	4	2	40
Ahlat	3	2	1	4	2	1	4	4	5	3	4	3	3	3	4	46
Bitlis Merkez	4	4	2	5	3	3	4	5	4	4	5	4	4	3	5	59
Tatvan	4	3	1	5	4	3	4	5	3	5	4	4	5	4	5	59
Muş Merkez	5	4	3	3	5	1	2	5	4	3	5	5	5	5	5	60

Kırsallık nitelikleri kapsamında Bitlis-Muş illerine bağlı ilçeler “Demografik Yapı”, “Sektörel Yapı”, “Yerleşim Altyapısı” ve “Yerleşim Özellikleri” başlıkları altında 15 kriter kapsamında 1-5 puan arasında değerlendirilmiştir. İlçelerin toplam kırsallık puanlanmasına bakıldığında 25-60 puan aralığında değer aldığı görülmüştür. İlçelerin kırsallık ortalaması 40 puan iken 25-35 değerlerindeki yerleşimler “Kırsal Nitelikli Yerleşimler”, 36-46 puan aralığındaki yerleşimler “Kırsal Geçiş Nitelikli Yerleşimler” kabul edilirken 59-60 arasında puana sahip ilçeler ise “Kentsel Nitelikli Yerleşimler” olarak belirlenmiştir (Çizelge 5.32.). Bitlis-Muş illerinin en kentsel niteliğe sahip olan

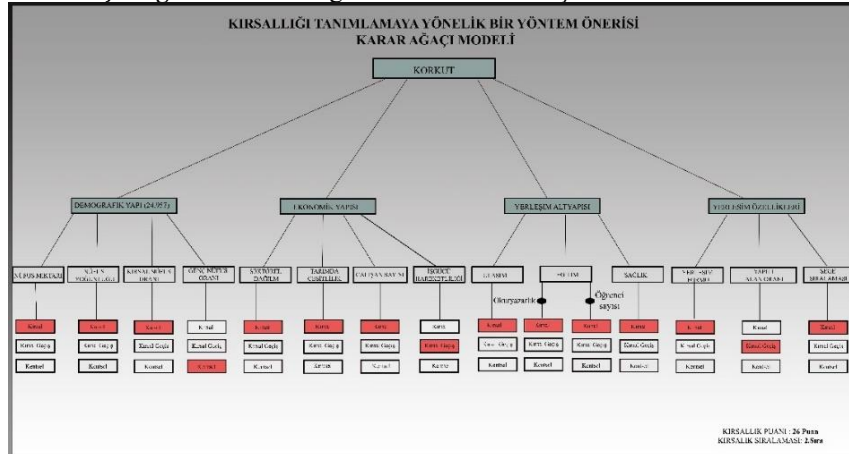
yerleşim birimi Muş Merkez ilçesi olurken Bitlis iline bağlı Mutki ilçesi en kırsal niteliğe sahip ilçe olmaktadır. İlçelerin kırsallık niteliklerini incelediğimiz zaman ise sırasıyla şu şekildedir;

Çizelge 5.33: Karar ağacı modeli Mutki ilçesi kırsallık analizi

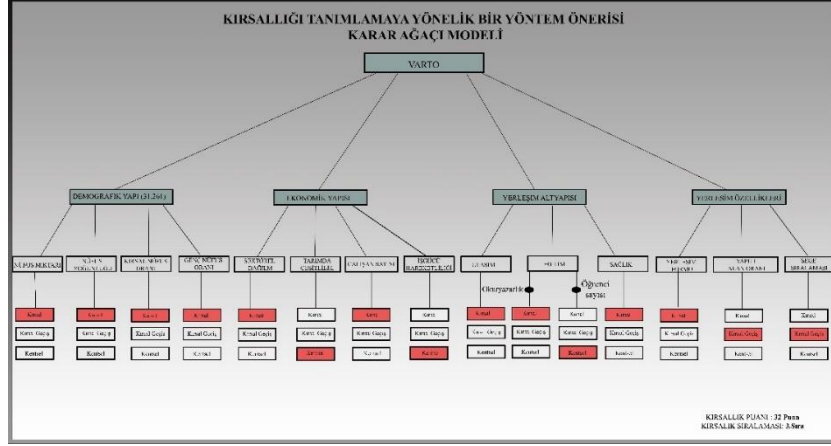
Bölgede en kırsal nitelik gösteren Mutki ilçesinin nüfus miktarı 31.791'dir. Demografik alanda incelendiğinde ilçenin sadece genç nüfus oranı başlığında kentsel nitelik gösterdiği görülmektedir. %28 oranda genç nüfus oranına sahip ilçenin bölge bütününde de en yüksek orana sahip olduğu beraberinde mevcut nüfus yapısına iş imkânı sağladığı ve işgücü hareketliliği alanında kırsal geçiş niteliğine sahip olduğu bu bağlamda kırsallık puanlandırılmasında 25 puan aldığı görülmüştür (Çizelge 5.33.).

Çizelge 5.34: Karar ağacı modeli Korkut ilçesi kırsallık analizi

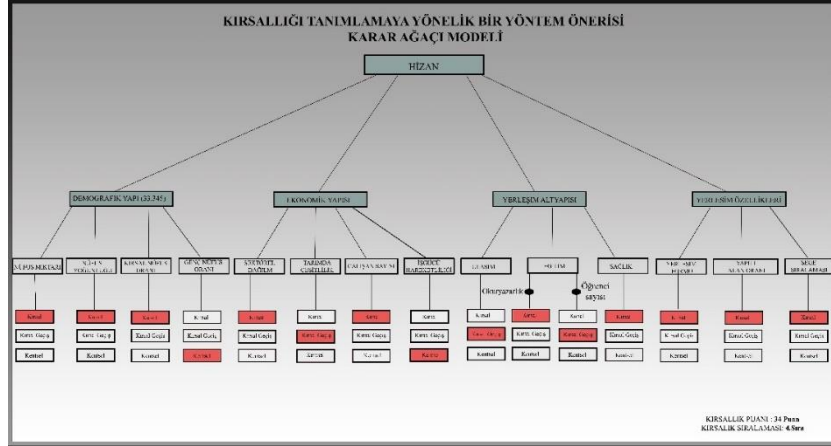
26 puanla kırsallık sıralamasında 2. sırada bulunan Korkut ilçesi 24.957 kişilik nüfus miktarına sahiptir. İlçe bütününde ele alındığında, genç nüfus ve işgücü başlığı altında Mutki ilçesiyle benzerlik gösteren kırsal nitelikli yerleşim birimi olduğu gözlemlenmiştir (Çizelge 5.34.).

Çizelge 5.35: Karar ağacı modeli Varto ilçesi kırsallık analizi

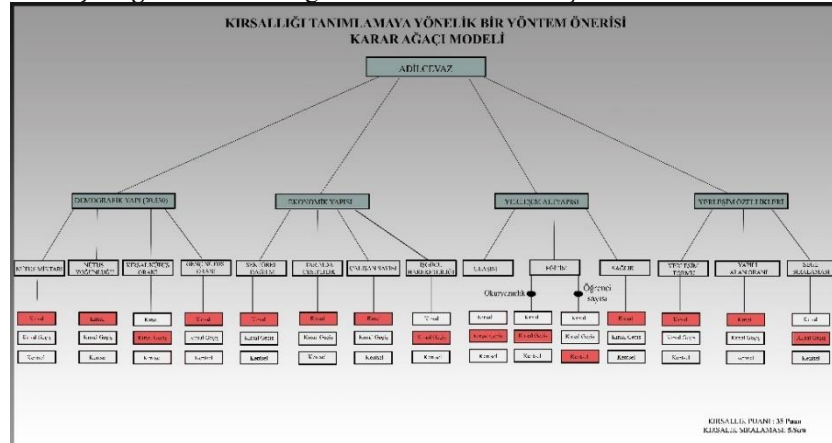
Varto ilçesi kırsallık niteliği başlığında ele alındığında 32 puanla 3. sırada olduğu görülmektedir. Varto ilçesinin Mutki ve Korkut ilçelerine işgücü hareketliliği alanında benzerlik gösterdiği, diğer kriterler kapsamında daha farklı bir dağılım sergilediği görülmüştür. Tarım sektörünün baskın olmasına nazaran kümelenme ve çeşitlilik alanında ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı alanında kentsel nitelik taşımaktadır. Yapılı alan oran ve SEGE sıralaması başlıklarında kırsal geçiş niteliğine sahip olan ilçe analiz bütününde kırsallık niteliği taşımaktadır (Çizelge 5.35.).

Çizelge 5.36: Karar ağacı modeli Hizan ilçesi kırsallık analizi

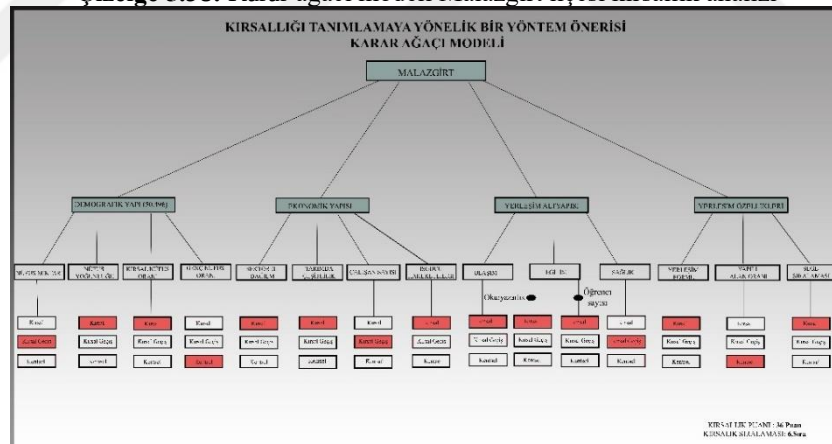
Nüfus büyüklüğü 33.345 Hizan ilçesi kırsallık niteliği kapsamında Mutki ve Korkut ilçeleri gibi genç nüfus oranı başlığında kentsel nitelik sergilemektedir. İşgücü hareketliliği, ulaşım altyapı niteliği ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı başlıkları altında farklılık gösteren ilçe totalde 34 puan olarak kırsallık sıralaması kapsamında 4. sırada olduğu görülmektedir (Çizelge 5.36.).

Çizelge 5.37: Karar ağacı modeli Adilcevaz ilçesi kırsallık analizi

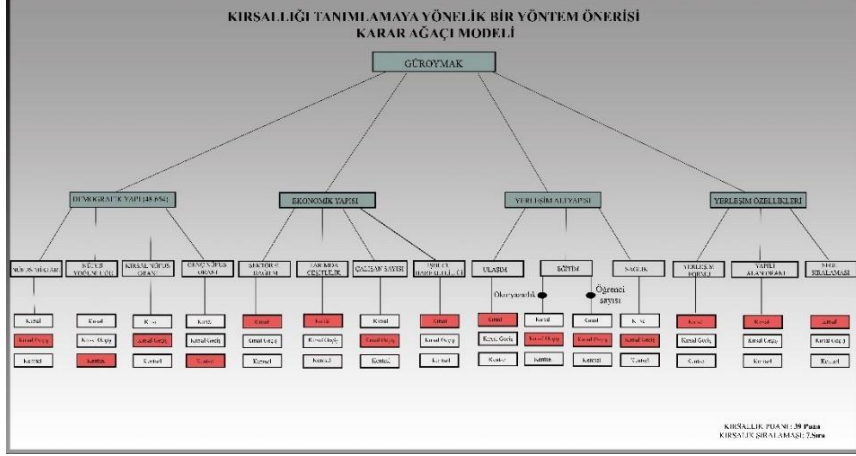
5. sırada ise Bitlis iline bağlı Adilcevaz ilçesi bulunmaktadır. Adilcevaz ilçesinin kırsallık nitelikleri kapsamında özelliklerine bakacak olursak, baskın nüfus miktarının kırsalda olması bu alanda kırsal geçiş niteliğine sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca ulaşım altyapısı niteliği başlığında Hizan ilçesine benzerlik gösteren ilçe, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı oranı kapsamında kentsel nitelik; okuryazarlık ve SEGE sıralamasında kırsal geçiş niteliği sergilese de kırsal nitelikli bir yerleşim birimidir (Çizelge 5.37.).

Çizelge 5.38: Karar ağacı modeli Malazgirt ilçesi kırsallık analizi

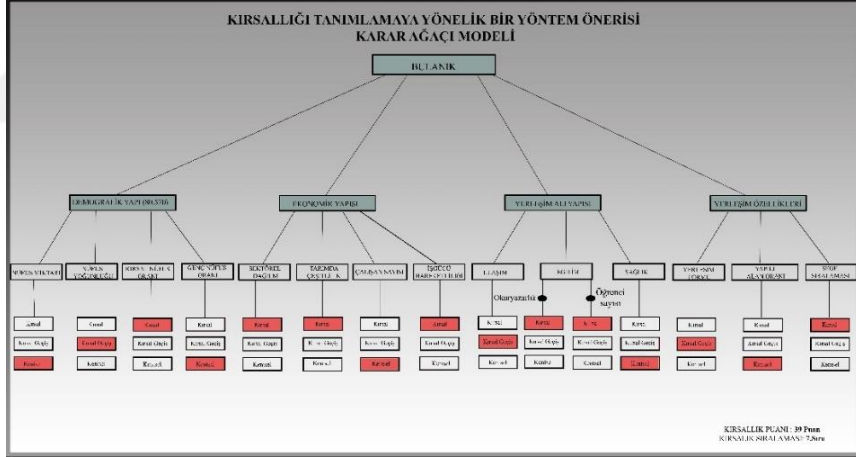
Malazgirt ilçesinin kırsallık yapısı başlığı altında 36 puanla 6. sırada yer almaktadır. 50.496 nüfus miktarına sahip olan ilçe, genç nüfus oranı ve yapıli alan oranı başlıkları altında kentsel nitelikli, diğeri başlıklar altında ise baskın olarak kırsal nitelik sergilediğı bu bağlamda bölge bütününde kırsal nitelikli ilçeler arasında yer aldığı görülmüştür (Çizelge 5.38.).

Çizelge 5.39: Karar ağacı modeli Güroymak ilçesi kırsallık analizi

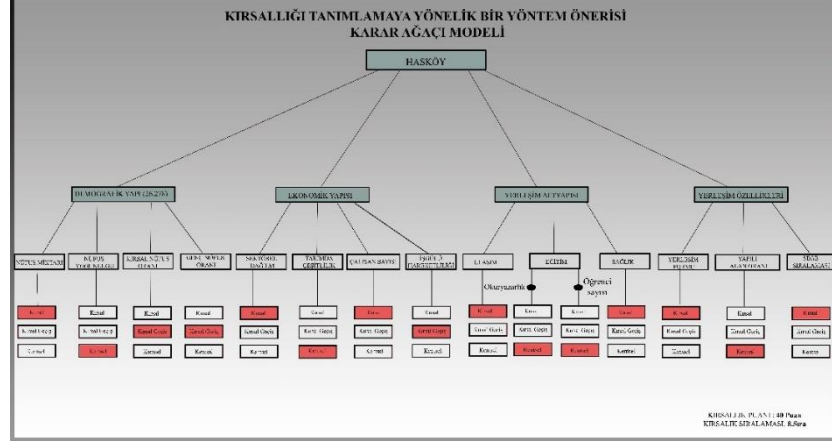
Kırsal geçiş niteliği sergileyen Güroymak ilçesi nüfus yapısı bakımından incelendiği zaman nüfus yoğunluğu ve genç nüfus oranları başlıkları altında kentsel niteliğe sahip olduğu, yerleşim altyapısı başlığı altında ele alındığında ise ulaşım altyapısı kriteri hariç diğer kriterler kapsamında kırsal geçiş niteliği sergilediği ve totalde 39 puan alan iki ilçeden biri olduğu görülmektedir (Çizelge 5.39.).

Çizelge 5.40: Karar ağacı modeli Bulanık ilçesi kırsallık analizi

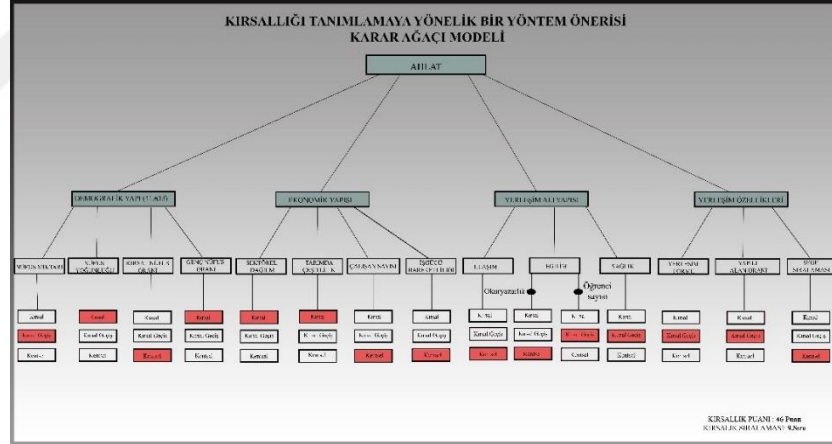
Kırsallık puanlaması bakımından Güroymak ilçesiyle beraber 39 puan alan iki ilçeden bir diğeri ise Bulanık ilçesidir. Bulanık ilçesi nüfus büyüklüğü bakımından 80.570 kişilik nüfus miktarıyla kentsel nitelik göstermektedir. Ayrıca kırsal nüfus oranı kapsamında da kentsel nitelik gösteren ilçe yapıli alan oranı, sağlık alanlarında başvuru sayısı ve işgücü hareketleri alanında da kentsel nitelik taşımaktadır. Kriterlere göre kırsal ve kentsel nitelikler arasında sürekli geçiş gösteren ilçe kırsal geçiş nitelikli ilçe olarak karşımıza çıkmaktadır (Çizelge 5.40.).

Çizelge 5.41: Karar ağacı modeli Hasköy ilçesi kırsallık analizi

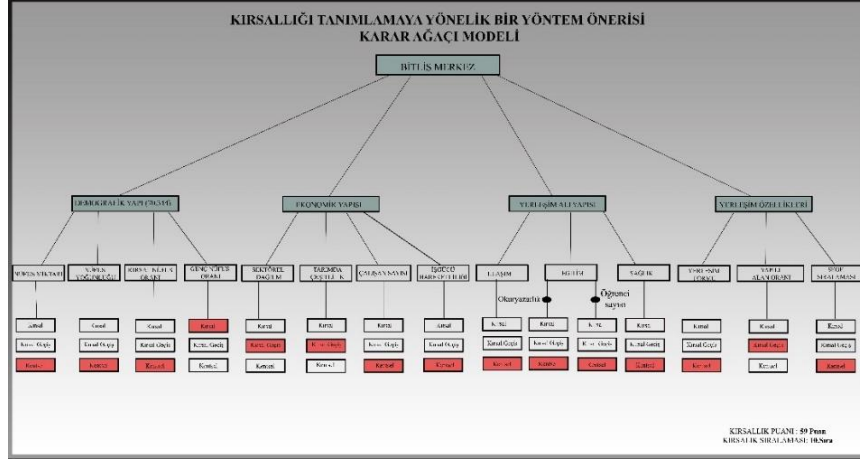
Hasköy ilçesi kırsallık yapısına baktığımızda eğitim kriterleri başlığında tamamen kentsel nitelik taşıyan ilçe, sağlık başlığında Muş Merkez ilçesine bağlılığından dolayı kırsal nitelik göstermektedir. Kırsal yerleşim birimi bakışıyla bilinen ilçenin 26.278 nüfus büyüklüğüyle demografik yapı başlığı altında yoğun yerleşim yapısı ve genç nüfus oranının yüksek olmasıyla kırsal geçiş niteliği sergilemektedir (Çizelge 5.41.).

Çizelge 5.42: Karar ağacı modeli Ahlat ilçesi kırsallık analizi

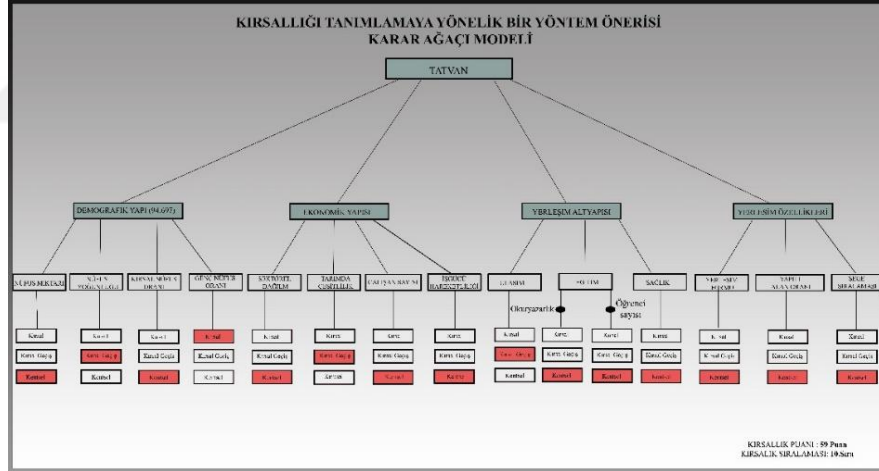
Ahlat 46 puanla kırsal geçiş niteliğine sahip son ilçe olmaktadır. Yeni gelişim merkezi, tarım artı kısmi turizm yapısıyla beraber kentselliğe doğru yönelim alan ilçenin nüfus büyüklüğü 41.633'tür. Nüfus yoğunluğu, genç nüfus oranı, sektörel yapısı ve tarımsal çeşitlilik kriterlerinde kırsal nitelik sergileyen ilçenin kriterler kapsamında genel yapısı kırsal geçiş nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır (Çizelge 5.42.).

Çizelge 5.43: Karar ağacı modeli Bitlis Merkez ilçesi kırsallık analizi

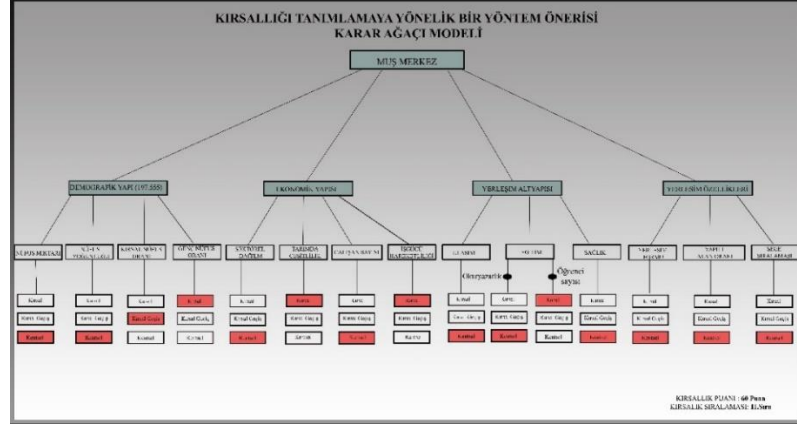
59 puanla ilk kentsel nitelik gösteren ilçe Bitlis Merkez ilçedir. 70.344 nüfus büyüklüğüne sahip ilçe genç nüfus oranı kriterinde %18.78 ile en son sırada yer alan iki ilçeden biri olarak kırsal nitelik sergilemektedir. Sektörel yapısı, kümelenme ve çeşitlilik ve yapıli alan oranı başlıkları altında kırsal geçişe niteliğe sahip ilçe genel olarak kriterler kapsamında kentsel nitelik gösteren yerleşim birimidir (Çizelge 5.43.).

Çizelge 5.44: Karar ağacı modeli Tatvan ilçesi kırsallık analizi

Bitlis Merkez ilçesiyle beraber 59 puan olarak kentsel nitelik taşıyan bir diğer ilçe Tatvan ilçesidir. Tek kırsal nitelik gösterdiği kriter genç nüfus oranı olan ilçenin, nüfus büyüklüğü 94.697'dir. Kentsel nitelikli olarak nitelendirilen ilçenin kırsal geçiş niteliği taşıyan kriterler ise nüfus yoğunluğu, kümelenme ve çeşitlilik ve ulaşım altyapısı nitelikleridir (Çizelge 5.44.).

Çizelge 5.45: Karar ağacı modeli Muş Merkez ilçesi kırsallık analizi

Bitlis-Muş illerine bağlı ilçeler bütününde en yüksek puana sahip ilçesi 60 puanla Muş Merkez ilçesidir. İlçe genç nüfus oranı, işgücü hareketliliği ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı kriterleri kapsamında kırsal nitelik sergilemektedir. Ayrıca kırsal nüfus oranı kriteri kapsamında da kırsal geçiş niteliğine sahip ilçe bütününde kentsel nitelikli yerleşim birimidir (Çizelge 5.45.).

Bitlis-Muş illeri kapsamında merkez ilçeler ve Tatvan ilçesi EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatı ile benzer özellik göstererek kentsellik niteliğine sahip ilçeler olmuşlardır. 33.000 üstü nüfus büyüklüğüne sahip ilçeler kırsal geçiş niteliğiyle Çanakkale iliyle nüfus büyüklüğü alanında benzerlik göstermiştir. Kırsal yerleşim olarak nitelendirilen Hasköy ilçesi nüfus kriteriyle beraber ekonomik yapı, altyapı ve yerleşim özellikleri ele alınınca özellikle eğitim alanındaki oranlarıyla birçok yerleşim biriminden daha fazla gelişim göstermiş ve kırsal değil kırsal geçiş niteliği kazanmıştır. Aynı durum Ahlat ilçesi içinde geçerliyken diğer yerleşim birimleri EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatı analizleriyle yakın sonuçlar çıkarmıştır. Kırsallık nitelikleri kapsamında EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatından farklı sonuçlar çıkarması Bitlis-Muş illeri için yalnız nüfus değerinin tek başına alınamayacağını ayrıca diğer yerleşim yerleriyle kriterler kapsamında değişen özellikler göstermesi tek tanımın bu bölge için doğru sonuçlar oluşturmayacağını bizlere göstermiştir.

6. SONUÇ

İlk kez Neolitik Çağ'da beliren; ekonomik nitelikleri, coğrafi konumları ve kentlerle olan bağlantılarından dolayı farklılıklar gösteren ve üretim merkezleri olarak bilinen kırsal alanlar, tarih boyunca farklı meslek gruplarınca farklı şekillerde ele alınmıştır. Kırsal yerleşim alanların niteliklerine ve tanımlarına bakıldığı zaman, genel tanımıyla tarımsal faaliyetlerin olduğu, gelişimin yavaş seyrettiği, seyrek nüfuslu yerleşimler olarak kabul edildiği görülmüştür. Kırsal tanımı zamanla değişime uğrayarak tek tanım dışına çıkıp çok boyutlu olarak ele alınmıştır. Bu çok boyutlu yaklaşımlarda kırsal tanımlar için yerleşim birimlerinin niteliklerini oluşturan demografik yapısı, sosyo-ekonomik yapısı ve fiziksel yapısı kriter olarak kullanılmıştır. Dünyada da Türkiye'de de gelişim ve yatırım alanlarında potansiyellere sahip olan kırsal alanlar, içerisinde bulundurduğu niteliklere göre sınıflandırılmış ve tanımlanmıştır. Süreç boyunca kırsal alanlar için belirlenen tanımlar, değişen olgular ve değişecek olgulardan dolayı tam olarak kırsalı yansıtan tanımlar olmamıştır. Türkiye'de kırsal tanımları daha çok nüfus değişimleriyle ele alınmış 2.000 nüfus sınırıyla başlayan tanım günümüzde 20.000 nüfus eşiğine kadar çıkmıştır. Sanayileşmeyle birlikte yatırım odakları haline gelen kentlerin cazibe noktası olması ve imkânlarının elverişli olması; kırsal alandan kentlere doğru yoğun bir şekilde nüfus hareketliliği yaşamasına etken olmuş, göçlerle beraber artan nüfus miktarı kırsal alanlarda farklı nüfus yapılarının oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda kentsel alanlara oluşan baskısıyla birlikte kırsal alanlarda yaşanan azalışlar, ülkeleri kırsalı tekrar ele almaya itmiştir.

Ulusal çalışmalarda, planlamalarda veri tabanlarının ve tanımların ortak bir dil üzerinden oluşturulması veya bölgeye özgün tanımların ele alınması, çalışmaların daha doğru sonuçlar vermesinde önem arz etmektedir. Kırsal alanlar üzerine yapılan çalışmalarda ise hem dünyada hem de Türkiye'de birçok farklı tanım ve kriterin olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Süreç içerisinde birçok tanımı içinde barındıran kırsal alanlar özellikle nüfus yapısı olarak birbirinden farklılık göstermekte, mevcut tanımların zamanla tekrardan ele alınıp değişimler göstereceği de bilinmektedir. Dünyada ortak bir kriter kapsamında kırsal alanları tanımlamayı hedefleyen OECD kırsal alanları nüfus yapılarına göre değerlendirmiştir. Ülkelerde her alanda anketler ve çalışmalarıyla veri tabanları oluşturmayı amaçlayan EUROSTAT da bu alanda uluslararası ortak bir dil oluşturmayı hedeflemiş ve nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğunu dikkate almıştır. Türkiye Yasal mevzuatına göre ise kırsal alanlar 20.000 nüfus altı alanlar olarak değerlendirilmiş ve nüfus bakımından ele alınmıştır. Bu üç yaklaşımda kırsal alanlar nüfus

olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında EUROSTAT, OECD ve Türkiye Yasal Mevzuatı kriteri dikkate alınarak Türkiye'nin 1970-2010 yılları arasındaki nüfus yapısına göre kırsal nitelikleri incelenmiş, kırsallık oranının farklılıklarına ve değişimine bakılmıştır. EORUSTAT başlığı altında incelenen kırsal alanlar, nitelikleri bakımından nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu tek bir şekilde ele alınamayacağından 2 kriter olarak değerlendirilmiştir. Dört kriter kapsamında nüfus artışına bağlı kırsal nitelikli yerleşim alanlarının sayısında azalış görülse de kent nüfuslarında tersi bir yönelim sergilendiği yerleşim birimleri de ortaya çıkmıştır. Kriterler sonucu yıllar içerisinde değişimi incelenen yerleşim birimlerinde toplam nüfusun, kırsal ve kentsel nüfus oranlarının veya yoğunluk oranlarının kırsallığı için net bir sonuç veremediği ve ortak bir çizelgenin olmadığı gözlemlenmiştir. Bu anlamda çalışmaya yön vermesi amacıyla kırsal alanların çok boyutlu incelenmesi ve analiz edilebilmesi için farklı niteliklere sahip bölgelerden yerleşim birimleri seçilmiştir. Düzey 2'de komşu iller coğrafi yönden benzerlik gösteren, sosyal ve ekonomik yönden yakınlık içeren niteliklerine göre bir bütün olarak ele alınmış, çalışmada bu nitelikleri göz önüne alarak NUTS 2 düzeyinde bir çalışma olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda farklı niteliklere sahip bölgelerin incelenmesi, çalışmanın özgünlüğü ve karşılaştırılmalı analizine yön vermesi için TR22-Balıkesir/Çanakkale Bölgesi'nden Çanakkale ili, TR52-Karaman/Konya Bölgesi'nden Karaman ili ve TRB2-Bitlis/Hakkâri/Muş/Van Bölgesi'nden bölge bütünlüğü dikkate alınarak Bitlis-Muş illeri seçilmiştir.

Bölgeler kırsal nitelikleri bağlamında “Demografik Yapı”, “Ekonomik Yapı”, “Yerleşim Altyapısı” ve “Yerleşim Özellikleri” şeklinde 4 temel başlık altında incelenmiştir. Toplamda 10 genel başlık içerisinde 46 kriter kapsamında incelenen ilçelerin kırsallık yapısına ve bölgeler içerisinde kırsallık kriterlerindeki farklılıkların neler olduğuna bakılmıştır. Süreç içerisinde kırsal alanların nüfus yapısı sürekli değişim göstermiştir. Demografik yapı başlığında il bütününe bakıldığında en yüksek nüfus miktarının Çanakkale Merkez'ine ait olduğu, il bütününde genç nüfus oranı bakımında da ortalama %5'e sahip olduğu görülmüştür. Kırsal geçiş niteliğine sahip ilçelerin nüfus eşiğinin 30.700 kişinin üstünde olduğu, nüfus miktarının dağılımına bakıldığında ise kırsal nüfus oranının %35 üstünde olan ilçelerin kırsal geçiş niteliği gösterdiği gözlemlenmiştir. Karaman ilinin demografik yapısına bakıldığında ise en yüksek nüfus miktarına 199.412 kişiyle Karaman Merkez'i sahiptir. Karaman il bütününde nüfus dağılımına bakıldığı zaman, nüfusun tek bir bölgede yoğunluk gösterdiği diğer yerleşim birimlerinde dengeli bir dağılım olmadığı görülmüştür. Çanakkale ilinin il bütününde ise

ilçelerde nüfus dağılımının daha düzenli olduğu görülmüştür. Genç nüfus oranı ortalaması bakımından Karaman %14 ortalama sahipken, kırsallık nitelendirilmesinde nüfus büyüklüğü alanında 7.900 kişinin üstü ilçelerin kırsal geçiş niteliğine sahip olduğu görülmüştür. Nüfus dağılımı alanında kırsal kentsel oranına bakıldığında ise kentsel nüfus oranı %45'ten fazla olan yerleşim birimleri kırsal geçiş niteliği sergilemektedir. Bitlis-Muş illeri kapsamında incelendiği zaman en yüksek nüfus miktarına 197.555 kişi ile Muş Merkez ilçesinin sahip olduğu ve nüfusun dengeli dağılımıyla bu alanda Çanakkale iliyle benzerliğe sahip olduğu görülmüştür. Nüfus büyüklüğü 33.340 kişi eşiğinden fazla olan ilçeler ve kentsel nüfus oranı %43 dan fazla olan ilçeler kırsal geçiş niteliğine sahipken, genç nüfus oranı ortalaması %12 olarak karşımıza çıkmaktadır. Üç bölgede demografik yapı başlığında farklı nitelikler sergilemiştir.

Tarım sektörünün baskın olduğu yerleşim birimleri olarak tanımlanan kırsal nitelikli yerleşimlerin ele alınan bir diğer niteliği ise ekonomik yapısıdır. Sektörel dağılımlarına bakıldığında kırsal nitelikli ilçelerin, tarım sektörü alanında baskın olduğu; kırsal geçiş niteliğine sahip ilçelerin ise tarım + hizmet veya tarım + sanayi şeklinde değişimler gösterdiği görülmüştür. Kentsel nitelikli yerleşim birimlerinde ise bölgeler arası farklılıklar oluşmuş; Çanakkale Merkez de hizmet veya sanayi sektörü kabul edilirken, Karaman Merkez de hizmet + sanayi, Bitlis-Muş illerinde ise hizmet veya hizmet+ sanayi şeklinde değişimler görülmüştür. Bölgelerdeki ilçelere bağı kırsal yerleşimlerde sektörel dağılım oranlarına bakıldığında; Çanakkale iline bağı yerleşkelerde hizmet faaliyetleri mevcutken, Karaman ve Bitlis-Muş illerinde hizmet sektörü yok denilecek kadar az oranda karşımıza çıkmaktadır. Fabrika işçiliği ve ormancılık alanında sektörel dağılıma incelendiğinde; Çanakkale ve Karaman illerine bağı kırsal ilçelerde mevcut olduğu, Bitlis ilinde olmadığı; koruculuk sektörünün ise tersi bir izlenim sergileyerek Bitlis-Muş illerinde mevcutken diğer illerde yok denilecek kadar az olduğu görülmektedir. Bitlis-Muş illeri ile Çanakkale ilinin sektörel olarak benzerlik gösterdiği nakliyecilik sektörünün ise Karaman ilinde mevcut değildir. Farklılık gösteren bir diğer sektörel yapıda maden işçiliği olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Maden işçiliği kapsamında en baskın miktara Karaman ilinin olduğu, diğer illerde oranın Karaman iline bağı yerleşimlerden daha az olduğu bilinmektedir. Ayrıca kümelenme ve çeşitlilik, işgücü hareketliliği ve çalışan işçi sayısında il bütünlerinde farklı değerlere sahip olduğu bu bağlamda sektörel olarak bölgelerin kendi içinde değişkenlik gösterdiği gözlemlenmiştir.

Hizmet alanında geri kalmış yerleşim birimleri olarak kabul edilen kırsal alanların kırsallık nitelendirilmesinde yerleşim altyapısı başlığı altında; ulaşım altyapısına, eğitim ve sağlık hizmetleri yapısına bakılmıştır. Ulaşım altyapısı alanında incelendiğinde, Çanakkale il bütününde baskın olarak kilit taş kullansa da stabilize yol yapısı değeri %5-%10 aralığında değiştiği, ortalama %7 stabilize yol yapısına sahip olduğu görülmektedir. Karaman il bütünüünün yol yapısına alanında %0-%42 arası stabilize yol oranının sahip olduğu, Bitlis-Muş illerinin ise bu kriter kapsamında diğer illere göre %1-%85 arasında oranla daha fazla stabilize yol yapısına sahip olduğu görülmektedir. Okuryazarlık ortalaması Çanakkale, Karaman ve Muş illerinde ortalama %90'nın üstünde bulunurken, Bitlis iline bağlı ilçelerde bu oranın %90'nın altına düştüğü gözlemlenmiştir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısına bakıldığı zaman ise Karaman ili en düşük ortalamaya sahip olarak 9 kişinin; Bitlis-Muş illerinde 12 kişi iken bu ortalamanın Çanakkale il bütününde 17 olduğu ve bölgeler arasında değişim gösterdiği izlenmiştir. Sağlık alanında da değişim gösteren iller içerisinde Karaman ön plana çıkmaktadır. Karaman iline bağlı ilçelerde ilçe entegre hastanelerin bulunduğu daha çok il merkezlerine ve çevre illere bu ilçelerden daha fazla talep gösterdiği ve sağlık alanında da ortak bir çizelgenin olmadığı gözlemlenmiştir.

Bir diğer değişken olarak ilçelerin yerleşim yapısına bakılmış, kent formlar başlığında kırsal nitelikli yerleşkeler benzer özellik gösterirken kentsel alanlarda yoğunluk ve planlı yapılanma formları değişkenlik göstermiştir. Bu başlık altında ayrıca sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına bakılmıştır. Yapılı alan oranı başlığında çok büyük değişimler gözlemlenmemekle beraber en büyük farkların sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında olduğu gözlemlenmiştir. Çanakkale ilinde kentsel nitelik sergileyen ilçelerinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında ilk 100 ilçe arasına girerken, Karaman ilinde bu sıralamanın 168 olduğu, Bitlis- Muş illerinde ise kentsel sıralamada bulunan ilçelerin 359-500 arasında değişkenlik gösterdiği ve üç bölgenin de bu alanda farklı niteliklere sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Bu 4 temel başlıkla beraber 46 kriter kapsamında incelenen Çanakkale, Karaman ve Bitlis-Muş illerinin, kırsallık nitelikleri arasında birbirinden farklı değer aralıklarına sahip oldukları, kendi içinde değişkenlerinin olduğu ve ortak bir çizelgeye sahip olmadıkları görülmüştür. Sonuç olarak kentsellik alanında birbirlerine yakınlık gösterecekler de kırsallık alanında bölgelerin kendi içinde değişimler gösterdiği ve farklı kriterlere sahip oldukları için tek tanım başlığında ele alınamayacağı ve bölgelere özgün niteliklerin belirlenmesi gerektiğine ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akova, S. B., (2020, Eylül 12). Kırsal Coğrafya. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Coğrafya: https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/ders/kirsal_cografya/3/index.html#konu-10 adresinden alındı.
- Aksu, L., (2000), Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Analizleri, İstanbul Sosyolojik Araştırmalar Dergisi, Syf. 219-311, İstanbul.
- Anonim, (2018), 11. Kalkınma Planı (2019-2023), Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Kalkınma Bakanlığı, Syf. 1-154, Ankara.
- Avcı, S., (2004), Şehirsellerin Yerleşmelerin Belirlenmesinde Kullanılan Kriterler ve Türkiye Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi 3. Dizi, No: 9, Syf. 9-28, İstanbul.
- Avşaroğlu, N., (03.06.2022). Anadolu Madencilik Tarihi. Ankara. https://www.researchgate.net/publication/354376259_ANADOLU_MADENCILIK_TARIHI, adresinden alındı.
- Aydemir, C. (2013). Türkiye’de İşgücü Yapısı, İşsizlik ve Kırsal Alan. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27 (1) , Syf. 115-138, Erzurum.
- Aydemir, C., Yılmaz Genç, S., (2011), “Orta Çağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(36), Syf. 226-241.
- Aydemir, C., Pıçak, M. (2008). Ekonomik Gelişme Sürecinde Tarım-Sanayi İlişkilerinin Sektörler Arası Bütünleşmeye Etkileri, D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 10, Syf. 129 – 147, Diyarbakır.
- Aydınlı, İ., Çiftçi S., (2015), Türkiye’de Kır- Kent Kavramlarının Değişen Niteliği ve Mevzuatın Sürece Etkisi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:14 Sayı:4, Syf. 192-200, Sakarya.
- Bakırcı, M., (2003), Kırsal Türkiye; Tarihsel Gelişim, Sorunlar ve Kırsal Kalkınma Yaklaşımları, Coğrafya Dergisi, Sayı:11, Syf. 75-96, İstanbul.
- Bayraktar, U. (2017). Şehirleşen Köyler, Güzelleşen Kentler: Kır-Kent Ayrımının Gri Alanları, Academia, Syf. 1-10.
- Bernal, D. J. (2009), Tarihte Bilim 1, Evremsel Basım Yayın, Syf. 592, İstanbul.
- Beyazlı, D., (2013), Planlamada Kırsal Alanı Tanımlamak, TMMOB Şehir Plancıları Odası Büyükşehirler Planlama ve Değişim Sorunları Panel, Syf.34-53, Trabzon.
- Bozkurt, Y., (2011), Türkiye’de Nüfus Hareketliliği ve Kütahya Örneği, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 30, Syf. 291-299, Kütahya.

- Ceylan, S., Somuncu M., (2018), Kırsal Alanların Dönüşümünü Kavramsal Bakımdan Yeniden Düşünmek, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Syf. 1141-1155, Ankara.
- Çelik, Z, (2006), Türkiye’de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi, Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Syf. 1-246, İzmir.
- Çelikdemir, K. (2019). Kırsal ve Kentsel Bölgelerdeki Eğitsel Farklılıklar. Ankara: Türk Eğitim Derneği. Syf. 1-14, Ankara.
- Cloke, P. J. (1977). An Index of Rurality for England and Wales. Regional Studies, Cilt;11(1), Syf.1-46.
- Dalan Polat, G. (2019), “İzmir Aliğa Horozgediği Köyü’nde Kırsal Dönüşümün Eleştirel Ekolojik Sağlık Antropolojisi”, Journal of Economy Culture And Society, Sayı 60, Syf. 245 – 274, İstanbul.
- Darkot, B. (1972). Türkiye İktisadi Coğrafyası. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1307, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No: 51. Syf.1-246, İstanbul.
- Doğan, S., Özaslan Y., (2017), Kırsal Alan Gelişimi Açısından Kırsal Turizm ve Kırsal Turizmin Dünyadaki Durumu, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4, Syf. 61-78, Erzincan.
- Doğanay, H. (1997). Türkiye Beşerî Coğrafyası. İstanbul: MEB Yayınları, No: 2982, Eğitim Dizisi, No: 10, İstanbul.
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2011). TRB2 Bölgesi 2011-2013 Bölge Planı. Van: https://www.daka.org.tr/panel/files/files/belgeler/planlama/BOLGE_PLANI_2011-2013.pdf, adresinden alındı.
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, (2018). 2018-2022 Kurumsal Stratejik Plan.Van https://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/2018%20-%202022%20_Kurumsal_Stratejik_Plan.pdf , adresinden alındı.
- Ensar, Yılmaz, S. Ç. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açidan Türkiye’de Kentleşme Dönemleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:35 Syf. 252-267.
- Erez, E. (2017), Feodal Sistemin Sosyal Hayat Üzerine Etkisi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Syf. 1-120, Karaman.
- Erdoğan, G., Şahin, S., (2017), Yeni Kır İçin Model Önerisi: Ekolojik Tasarım Yaklaşımı, 41. Kolokyum Sunumu, Konya.
- Ertürk, Z., Sümerkan, R., (1987). Doğu Karadeniz Geleneksel Mimarisinin Plan Tipolojileri ve Yapı Karakteristikleri, KTÜ Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Yayını, No:86.112.002.1, Trabzon.

- Faulkner, N. (2013), Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere, Yordam Kitap Basın ve Yayın, Syf. 1- 512, İstanbul.
- Geray, C., (2011), Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Göney, S., 1995, Yerleşme Coğrafyası Cilt I, Şehir Coğrafyası I, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yay. No 3908, İstanbul.
- Gülümser, A., Baycan, Levent T., Nijkamp, P., (2010), Türkiye'nin Kırsal Yapısı: AB Düzeyinde Bir Karşılaştırma, İTÜ Dergisi Cilt: 9, Sayı: 2, Syf. 133-144, İstanbul.
- Gün, S. (2014). Köylerin ve Kırsal Alanın Yeniden Tanımlanması Sürecinde Tarım Topraklarının Kullanımı ve Korunması. 11. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi: Syf. 1-7, Samsun.
- Gürbüz, M., Karabulut, M. (2008). Kırsal Göçler ile Sosyo-ekonomik Özellikler Arasındaki İlişkilerin Analizi, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 50, 37-60, İstanbul.
- Hall, T. (2001). Urban Geography. 2nd Edition. Pages, 1-384, Routledge/ London.
- Harvey, D. (1982). The Limits to Capital, Oxford, Basil Blackwell Publisher Limited, Pages 1-250, England.
- Huberman, L. (2002), Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, İletişim Yayınları, Syf. 1-338, İstanbul.
- Işık, A. (2018). İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş. Araştırma Makalesi, Mavi Atlas, 6(2), Syf.1-29.
- İlter, M. S. (2019). Kırsal Kalkınmada Tarım ve Hayvancılığın Kırsal Yoksulluğu Azaltmadaki Etkileri "Yatağan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tarımsal Nitelikleri. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Cilt 19, Sayı 44, Syf.629 - 654.
- Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. (2020). Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması Türkiye’de Kırsal Yerleşimler Saha Çalışması Raporu . Ankara. <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/yer-sis.pdf> adresinden alındı.
- Kalkınma Bakanlığı, (19, Nisan,2022) “Kalkınma Planları”. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> adresinden alındı.
- Karaca, Ö. (2017). Anadolu Antik Kentleri. Uluslararası Amisos Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, Syf.88-108 .
- Karadağ, Ağkurt, G. (2014), “Kentleşme ve Çevre Sorunlarına Alternatif Bir Çözüm: Bahçe Kent Model’inin Kent Bilim İçerisindeki Yeri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Karagel, D. Ü. (2017). Kır Yerleşmeleri, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Hatay.
- Karakayacı, Ö. (2018). Bölge Planlamada Kırsal Alanların Önemini Yeniden Keşfetmek: Yeni Bölgecilik Perspektifinde Kuramsal Tartışmalar. Planlama (Ek 1), Syf.42–51, Ankara.
- Kaya, F., (2013), Ağrı İlinin 1927-2012 Sayım Dönemlerinde Kır-Kent Nüfus Hareketleri, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 4, Syf.535-559.
- Kerov, V. (1995)., “İlkel Topluluk Köleci Toplum Feodal Toplum Kapitalist Öncesi Biçimler”, Sol Yayınları Syf. 1-232, Ankara.
- Köroğlu, T. (2012). Yerel Yönetimlerin Mekânsal Organizasyonu: Kentsel Bölgeler ve Alternatif Bir Metropoliten Alan Tanımlaması. Kent Bölgeler, Metropoliten Alanlar ve Büyükşehirler- Değişen Dinamikler ve Sorunlar, Kentsel ve Bölgesel Araştırma Ağı, Syf, 1-13, Ankara.
- Köroğlu, K., (2006). Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıcından Perslere, İletişim Yayınları, Syf 1-229, İstanbul.
- Köy Kanunu. (2021, Kasım 5). Kanunlar. Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf> adresinden alındı.
- Kurt, H. (2006), Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri, Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt: 4 Sayı: 1, 148-178.
- Küçükkoşul, S., & Türkoğlu, H. (2021). Kırsal Yerleşmelerde Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi İçin Bir Yöntem Önerisi: Bursa Köylerinden Örnekler. Planlama 31(1) Syf. 47–62. Ankara.
- Leavy, A., McDonagh, P., & Commins, P. (1999). Public policy trends and some regional impacts. Teagasc.
- Meşhur, M. Ç. (2017), Kırsal Alanların Geleceği, 41. Kolokyum Sunumu, Konya.
- Önal, E.N. (2006), “Kırsal Dönüşüm Programlarının Ekonomi Politikası”, İktisat Dergisi, Sayı 104, Syf. 1-9, İstanbul.
- Ökmen, M., Görmez, K., (2010), İbn-i Haldun Düşüncesinde Kent, Dora Yayınevi, Syf. 481- 506, Bursa.
- Öksüz A., Beyazlı D., Aydemir S. Sulak B. (2014), Kırsal Alan Sınıflaması: Ülkesel Boyut, 14. Ulusal Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi, Syf 1-14, İstanbul.
- Özçağlar, A. (2009). Coğrafyaya Giriş. Ümit Ofset Matbaacılık. Syf. 295, Ankara.
- Özkan, A. (2003), “Türkiye’de Köylülüğün Çözülme Süreci”, Planlama Dergisi, 4, Syf.1-28, Ankara.

- Özlü, S., Dedeoğlu, Özkan, S., Beyazlı, D., (2020), Kırsallık Göstergeleri Bağlamında Türkiye İllerinin Kümelenmesi ve Devinimi, Coğrafya Dergisi, Sayı 40, 231-245.
- Pirenne, H. (2005)., Orta çağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, İletişim yayınları, Syf. 249, İstanbul.
- Sevinç, M. R., Davran, M., & Sevinç, G. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Kırsal Alanda Uygulanan Eğitim Politikaları . Sosyalbilimler Bilimler Bilimlerdergisi Dergisi Dergisi . Cilt 15, Sayı 56 Syf. 253-272.
- Sivas, H. , (2019)., “Eski Anadolu Tarihi ve Uygarlıkları”, Genel Uygarlık Tarihi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Şavran, T. (2014). Sağlıkta Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri: Eskişehir'de Kırsal ve Kentsel Alanlarda Kadın Sağlığı. Ankara Üniversitesi Kasaum. Fe Dergi 6, No. 1 Syf. 98-116, Ankara.
- Tanoğlu, A. (1966). Beşerî Coğrafya Nüfus ve Yerleşme. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1183, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No: 45.
- Tanyaş, M., Paksoy, T.,. (2012). TR52 Konya-Karaman Bölgesi Lojistik Strateji Planı Ön hazırlık Raporu. Konya <https://www.mevka.org.tr/assets/upload/dosyalar/Dsyk5d2BM720201710522PM.pdf> adresinden alındı.
- Tekin, M. (2017). Dünya Tarihi'nde İlk Şehir ve Şehir Devletinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Cilt 12, Sayı 2, Syf 17, Tokat.
- Tekkanat, S. S., & Türkmen, S. N. (2018). Tarih Boyunca Kent Formlarının Biçimlenişi Üzerine Bir İnceleme. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdaribilimler Fakültesi Dergisi,Cilt: 10, Sayı: 4, Syf. 107-124, Aksaray .
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi. Ankara. [https://kkp.tarim.gov.tr/Ulusal_kirsal_kalkinma_stratejisi%20\(2007-2013\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/Ulusal_kirsal_kalkinma_stratejisi%20(2007-2013).pdf) adresinden alındı.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Müdürlüğü 1a. (2012). Balıkesir Çanakkale İli 1/100.000 Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu, Cilt 1, Syf. 1-278, Ankara: T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Müdürlüğü 2a. (2012). Balıkesir Çanakkale İli 1/100.000 Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu, Cilt 2, Syf. 1-224, Ankara: T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Müdürlüğü 3a. (2012). Balıkesir Çanakkale İli 1/100.000 Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu, Cilt 5, Syf. 1-278, Ankara: T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

- T.C. Güney Marmara Kalkınma Ajansı. (2010). TR22 Güney Marmara Bölgesi Bölge Planı 2010-2013. Balıkesir: <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/TR22-Guney-Marmara-Bolgesi-2010-2013-Bolge-Plani.pdf> adresinden alındı.
- T.C. Güney Marmara Kalkınma Ajansı. (2013). TR22 Güney Marmara Bölgesi Bölge Planı 2014-2023. Balıkesir: <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/TR22-Guney-Marmara-Bolgesi-2014-2023-Bolge-Plani.pdf> adresinden alındı.
- T.C. Mevlâna Kalkınma Ajansı. (2010). TR52 Düzey 2 Bölgesi 2010–2013 Bölge Planı. Konya: <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/dsyh1j2ln742017102014am.pdf> adresinden alındı.
- T.C. Mevlâna Kalkınma Ajansı. (2013). TR52 Bölgesi Tarım ve Gıda Sektörü Dış Ticaret Analizi Projesi Raporu. Konya: <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/dsyikkucp53201934236pm.pdf> adresinden alındı.
- T.C. Mevlâna Kalkınma Ajansı. (2019). Karaman Merkez Raporu 2019. Konya, <https://www.mevka.org.tr/bolgede-yatirim> adresinden alındı.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. Ankara: <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege> adresinden alındı.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022, Nisan 4). SEGE. <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege> adresinden alındı.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2014). Ulusal Kalkınma Stratejisi. Ankara: [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf) adresinden alındı.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). Kırsal Kalkınma ve Kırsalda İstihdam Grubu Çalışma Belgesi. Tarım Orman Şurası. https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetFile/330/Sayfa/1416/1778/DosyaGaleri/iii._tarim_orman_surasi_calisma_grup_belgeleri_3._cilt.pdf adresinden alındı.
- Tekeli, İ., (2016). Dünya’da ve Türkiye’de Kent-Kır Karşıtlığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri. İdealkent Yayınları, Syf.1-388, Ankara.
- Tekingündüz, S., Kurtuldu, A., & Erer, T. (2016). Sağlık Hizmetlerinde Eşitsizlik ve Etik. Aksaray: Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 8(4), Syf.32-43.
- Tezel, A. (2022, Ağustos 10). Sağlıkta Eşitsizlikler. <https://Docplayer.Biz.Tr/109977823-Saglikta-Esitsizlikler-Prof-Dr-Ayfer-Tezel.Html> Adresinden Alındı.

- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. (2007). Çek Cumhuriyeti'nde Bölgesel Kalkınma. Ankara,
https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271250638r4812.Cek_Cumhuriyetinde_Bolgesel_Kalkinma.pdf, adresinden alındı.
- Türkiye İstatik Kurumu. (2020, Ağustos 2). Nüfus ve Demografi. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109> adresinden alındı.
- Türkiye İstatik Kurumu. (2021, Ekim 25). Nüfus ve Demografi. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden alındı.
- URL1: (2020, Eylül 20). Gezi Yazıları, Türkiye'de Sonradan İl Olan İlçeler. <https://gezimanya.com/Yazilar/turkiyenin-sonradan-il-olan-ilceleri> adresinden alındı.
- URL2: (2020, Eylül 24). Veri Bankası, Dünya Kırsal Nüfus Oranı. Drdatastats: <https://www.drdatastats.com/7-dunya-kirsal-nufus-oran-haritasi-2018/> adresinden alındı.
- URL3: (2020, Eylül 24). T.C. Dışişleri Bakanlığı, İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). Dış Politika: https://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati_-oecd_.tr.mfa adresinden alındı.
- URL4: (2020, Ekim 5). Ekonomi Makaleleri, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü OECD Nedir? <https://www.doviz.com/makale/ekonomik-kalkinma-ve-isbirligi-orgutu-oecd-nedir/71> adresinden alındı.
- URL5: (2020, Aralık 8). Şahin, S., Marshall Planı ve Türkiye'deki Sonuçları (Marshall Yardımı 1947). <https://www.kenandabirkuyu.com/marshall-planı-ve-turkiyedeki-sonuclari/> adresinden alındı.
- URL6: (2021, Eylül 18). Piton Karar Ağacı, <https://shoptr.shoppinghaven.ru/category?name=python%20karar%20a%C4%9Fac%C4%B1> adresinden alındı.
- URL7: (2021, Kasım 8). YER-SİS, Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri YER-SİS: <https://yersis.gov.tr/web#> adresinden alındı.
- URL8: (2021, Kasım 11). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, İl Milli Eğitim Müdürlükleri http://www.meb.gov.tr/baglantilar/mem/index_ilmem.php adresinden alındı.
- URL9: (2021, Kasım 16). Yükseköğretim Kurumu, Üniversiteler, <https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz> adresinden alındı.
- URL10: (2021, Kasım 20). Google Maps, <https://www.google.com/maps/@38.4991232,43.3881088,13z> adresinden alındı.
- URL11: (2021, Kasım 22). TRHASTANE, Devlet Hastanesi, <https://www.trhastane.com/> adresinden alındı.

- URL12: (2021, Aralık 1). CORİNE, İstatistik. <https://corinecbs.tarimorman.gov.tr/> adresinden alındı.
- URL13: (2022, Ocak 09). Türkiye Nüfus, Türkiye Nüfusu İl ve İlçe Mahalle Köy Nüfusları. <https://www.nufusune.com/> adresinden alındı.
- URL14: (2022, Ocak 20). Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Genel Bilgiler, Tarihçe: <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70468/tarihce.html> adresinden alındı.
- URL15: (2022, Ocak 20). Vikipedi, Çanakkale İl, [https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87anakkale_\(il\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87anakkale_(il)) adresinden alındı.
- URL16: (2022, Subat 8). İslam Ansiklopedi, Karaman Tarihi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karaman> adresinden alındı
- URL17: (2022, Subat 8). Karaman Ticaret Borsası, Karaman Tarihi. <https://www.karamantb.org.tr/index.php?id=karaman> adresinden alındı.
- URL18: (2022, Şubat 8). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman Tarihi. <https://kmu.edu.tr/yos/sayfa/3507/sehirde-yasam/karaman-tarihi/tr#:~:text=Karaman%20ve%20%C3%A7evresinin%20M.%C3%96,un%20i%C5%9Fgaline%20ve%20talan%C4%B1na%20u%C4%9Fram%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.> adresinden alındı.
- URL19: (2022, Mart 5). T.C. Muş Valiliği, Tarihçe. <http://www.mus.gen.tr/sayfa-7-musun-tarihcesi.html> adresinden alındı
- URL20: (2022, Mart 10). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Muş İl Müdürlüğü, Tarihçe, <https://mus.meb.gov.tr/www/tarihi/icerik/13> adresinden alındı
- URL21: (2022, Mart 11). T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, Konya İl Kültür Turizm Müdürlüğü. https://www.konyakultur.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=2 adresinden alındı.
- URL22: (2022, Mart 15). İslam Ansiklopedi, Tarihçe, . <https://islamansiklopedisi.org.tr/mus> adresinden alındı.
- URL23: (2022, Mart 18). T.C. Çevre ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Muş Valiliği, Tarihçe: <https://mus.csb.gov.tr/ilimiz-hakkinda-genel-bilgiler-i-1136> adresinden alındı.
- URL24: (2022, Mart 20). T.C. Bitlis Valiliği, Tarihçe, <http://www.bitlis.gov.tr/bitlis-tarihcesi-ve-genel-bakis> adresinden alındı.
- URL25: (2022, Mart 26). T.C. Van Valiliği, Tarihçe, <http://www.van.gov.tr/tarihce> adresinden alındı.

- URL26: (2022, Nisan 4). Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Parsel Sorgulama Uygulaması, <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/> adresinden alındı.
- URL27: (2022, Nisan 05). T.C. Bitlis İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, İlin Coğrafi Yerleşimi ve Özellikleri, <https://bitlis.tarimorman.gov.tr/Menu/17/Ilimiz-Hakkinda-Genel-Bilgiler> adresinden alındı.
- URL28: (2022, Nisan 05). T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, Bitlis İl Müdürlüğü. <https://bitlis.ktb.gov.tr/TR-56204/tarihce.html> adresinden alındı.
- URL29: (2022, Nisan 10). T.C. Karaman Valiliği, İlin Coğrafi Bilgileri, <http://www.karaman.gov.tr/ilin-cograf-bilgileri> adresinden alındı.
- Urry, John, (1999), “Mekânları Tüketmek”, Çev: Rahmi Ögdül, Ayrıntı Yayınları, Syf.384, İstanbul.
- Uysar, M., Güyer, T., (2014). İstatistiksel Veri Analizine İlişkin Genişleyebilir Bir Karar Ağacı Tasarımı. Bilişim Teknolojileri Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 3, Syf. 33-43.
- Ültay, E.; Akyurt H.; Ültay N. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 10, Syf.188 - 201.
- Velibeyoğlu, K., & Hazar, D. (2017). Kırsal Müşterekler Üzerine Bir Çalışma: Mera Alanları. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 41. Kolokyumu, Syf. 1-53, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yakar, M. (2012). 21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye Nüfusunda Ne Değişti. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 21, Syf 382-402 .
- Yaş, H., Güler T., (2016), Kır – Kent Ayrımı Görünümlerinin Havsa Örneğinde İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 46 Syf.1-20, İstanbul.
- Yavuz, F. (2005), “Türkiye’de Tarım”, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.
- Yenigül, S., (2017), Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi, Planlama Dergisi, Cilt: 27, Sayı:1, Syf.16-25, Ankara.
- Yıldız, O., (2009), Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınma İstatistikleri ve Uyum Sürecinde Türkiye’nin Durumu, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Syf. 1-283, Ankara.
- Yılmaz, M., (2012), 50 Yılda (1960-2010) Van İlinde Kır-Şehir Nüfus Değişimi, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 28, Syf.33-56 .
- Yılmaz, M., (2015), Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İllere Göre Dağılımı (1980-2012), Doğu Coğrafya Dergisi-33, Syf.161-188.

Yoloğlu, A. C., Zorlu, F., (2020), Türkiye’de Kırsallığın ve Kırsal Alanların Tanımlanması: Bir Yöntem Denemesi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi Cilt: 3 Sayı: 2, Syf.145 – 176, Mersin.

Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme. A. Alkan ve B. Duru (Ed), 20. Yüzyıl Kenti İçinde (Syf. 70-106). Ankara: İmge Kitapevi. (Orijinal Çalışma Basım Tarihi 1938).

Weber, M. (2010), “Şehir Modern Kentin Doğuşu”, İstanbul Matbaacılık.

